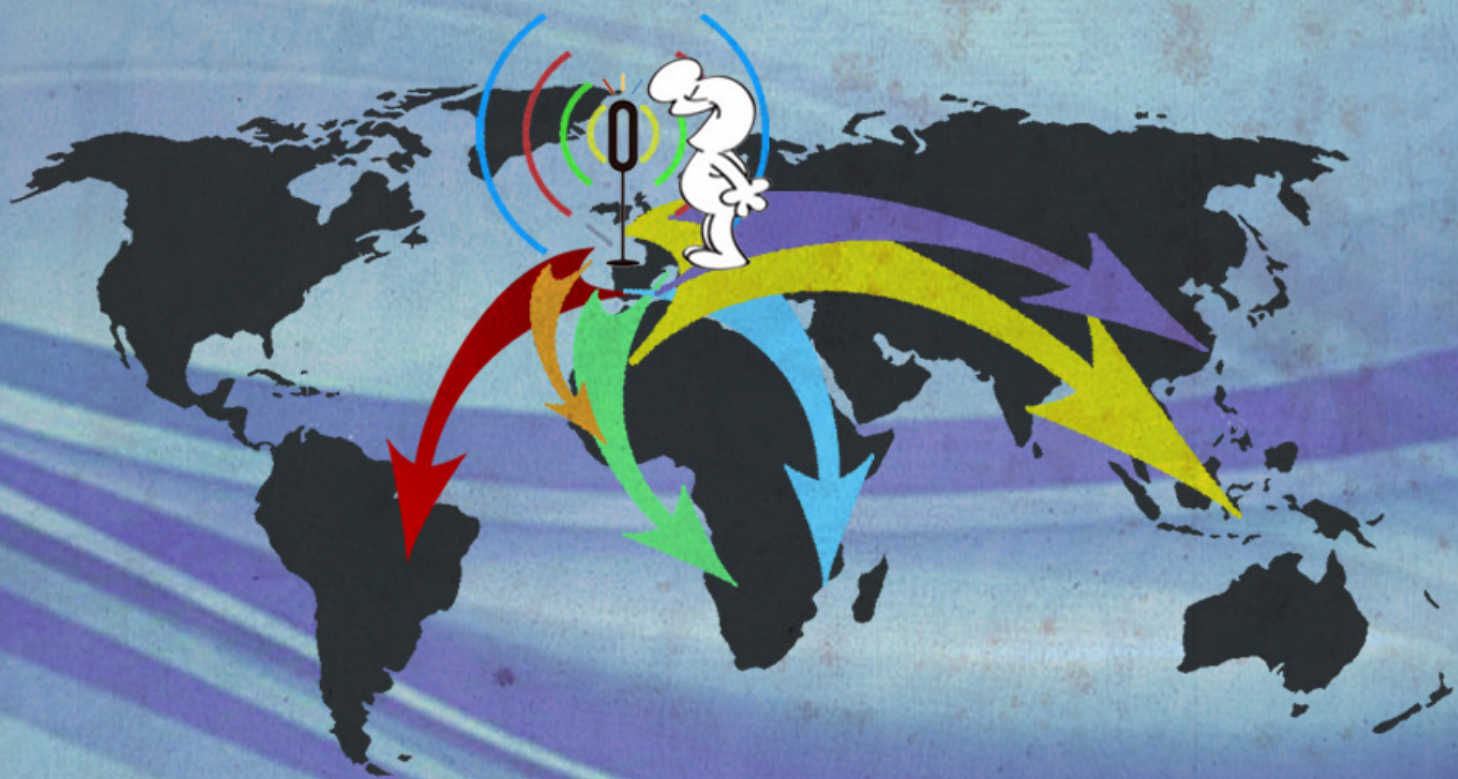

REVISTA GALEGA DE EDUCACIÓN

PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

PONTE... NAS ONDAS!
... DA LUSOFONÍA!

Obradoiros de **Nova Escola Galega**
INICIACIÓN Ó
BAILE TRADICIONAL
Xaneiro-maio 2015

Impartido por
Alexandre Sotelino
Clases semanais de hora e media

Toda a información en: www.nova-escola-galega.org

Obradoiros de **Nova Escola Galega**
INICIACIÓN Ó CANTO
E Á TÉCNICA VOCAL
Xaneiro-maio 2015

Impartido por
Xiana Lastra
Clases semanais de hora e media

Toda a información en: www.nova-escola-galega.org

MATRÍCULA ABERTA

Obradoiros de **Nova Escola Galega**
INICIACIÓN Á FOTOGRAFÍA
Xaneiro-marzo 2015

Impartido por
Moncho Rivadulla

Clases semanais de hora e media
3 horas de práctica en exteriores ao mes

Toda a información en: www.nova-escola-galega.org

Obradoiros de **Nova Escola Galega**
INICIACIÓN Á PANDEIRETA
Abril - xuño 2015

Toda a información en: www.nova-escola-galega.org

Impartido por
Olga Brañas
Clases semanais de hora e media

Toda a información en: www.nova-escola-galega.org

Lugar onde se imparten os obradoiros:

Sede de Nova Escola Galega: R/ das Hedras, 4- 2O. 15895 Novo Milladoiro (Ames)

Que os Reis de España, Filipe e Letizia, viñeran facer a inauguración do curso académico 2014-15 nun colexio público, galego e rural, o Ben-Cho-Shey do Pereiro de Aguiar, podería ser unha noticia positiva, por poñer o foco no ensino público, en Galicia e no marco rural. Infelizmente, nin ese mesmo "texto" se chegou a dar debidamente, e ademais sabemos que todo Texto ten un Contexto.

Neste caso, visual e auditivamente, segundo o que nos trasladaron os medios de información, o contexto resultou todo el absolutamente contraditorio coa presunción inicial do texto, desde onde poderemos exercer mesmo a nosa desconfianza. Quedan en todo caso, e algo é algo (... *eló, que esperabas?*, que di unha expresión moi galega), as reparacións e reposicións que se fixeron nas estradas á beira do colexio, todo o que se pintou de novo, as lámpadas que deron todas en funcionar e, mesmo, seica puideron mercarse, sen que á Escola lle custase nada, coxíns novos para os nenos e as nenas de Infantil e outros detalles de cor.

No contexto veuse o Ministro Wert (uff!!), que leu unha parte do seu texto en lingua galega, nunha porción ben máis grande que a que utilizou o Presidente da Xunta de Galicia, Sr. Feijoo, exactamente cinco de 65 liñas de texto, penúltimo parágrafo (bilingüismo cordial, din), para sinalar que Galicia "navega hoxe por rumbo coñecido" e onde os seus nenos terán "o futuro que eles queiran". Será que máis de 100.000 mozos e mozas de Galicia, pola maior parte titulados universitarios, andan desde 2008 para acó polo mundo adiante grazas ás aulas multilingües de tanta chufa no Pereiro? Por certo, un discurso o do Presidente no que Galicia foi un *non-lugar* nun mundo debuxado como espazo indefinido e, porén, cheo de oportunidades.

Alí estaban na inauguración o Sr. Conselleiro de cultura e educación, o Delegado do goberno central en Galicia, o Presidente da Deputación, focos de prensa, bandeiriñas españolas... todo contexto, e a figura un chisco impotente de Antón Gómez, o Director da escola, case o único que se puido percibir expresándose en galego. Porque o que se puido apreciar das profes foi o castelán ou o manexo do inglés e en *Vía V de La Voz de Galicia* aquela mesma noite en que apareceron 8 ou 9 nenos respondendo cousas todos en castelán para abraio de galeguistas: "tamén os do Pereiro?"; que contexto!! E logo os ecos trasladados polos medios de información das palabras *reais*: existencia de porcentaxes graves de fracaso escolar, educación e adaptación á economía (aplaudiron o Ministro e o Conselleiro), faltando outros ecos, por tanto, para completar o diagnóstico e o debuxo do horizonte, no caso de querer unha sociedade de persoas xustas, cultivadas, laboriosas, de pensamento racional e laico. E ningunha mención ao concepto de "escola pública". Unha lección de educación ou unha lección de neoliberalismo dada a ausencia de contrapesos ("excelencia" e "equidade", un binomio complexo que é reto social das mellores reformas educativas).

Un recordo tivo o Presidente para o ilustrado da primeira metade do século XVIII Padre Feixóo, neste ano no que se cumpren 250 anos do seu pasamento, aínda que cunha utilización *presentista* de parte do seu pensamento, silenciando por exemplo o que escribiu e que poñemos en galego: "Nacín e creíme nunha pequena aldea e logo entrei nunha orde (os beneditinos) que ten por primeiro coidado arredar os seus fillos, sobre todo durante a mocidade, de todo contacto co mundo" (*Teatro Crítico...*, Tomo VII, Disc. X, nº 33). Partindo xa desde a contorna, diremos nós.

Outro recordo para Ben-Cho-Shey, Xosé Ramón Fernández Oxea, "que aprendió que Galicia formaba parte del mundo –dixo o Presidente– y que su destino no era aislarse". De poder erguerse, diría Ben-Cho-Shey que moi pronto aprendera tal cousa e que por iso estudou con detemento a parroquia na que exerceu de mestre alí, no concello do Pereiro, até formar ese libro tan fermoso e modélico de antropoloxía e etnografía cultural que é *Santa Marta de Moreiras*, editado en Vigo en 1969, e que por iso mesmo preparou O Catón Galego, para aprender a ler en galego, cando nada se escribira parecido para os nenos e as nenas desde 1932. Endalí o recoñecemento prendido no nome do actual CEIP.

Houbo un silencio mesto para Antonio Dopazo Fernández, quen no 36 era mestre da parroquia de Sobrado de Triós do Pereiro de Aguiar e foi fusilado con saña polos alzados. Antonio Dopazo Fernández, con emoción e respecto.

Unha ocasión perdida. Un recordo para o filme de Berlanga.

6 O tema

8 Resumos / Resúmenes / Abstracts

12 A lusofonía. Comunidade de aprendizaxes e saberes

Antón Costa, Santiago Veloso, Xosé M. Cid, Gerardo Feijoo, Americo Nunes, Xesús Rodríguez e Paco Veiga

16 Educación e patrimonio nun mundo global

Nieves Herrero Pérez

20 Ponte... nas Ondas!: TICS, educación e patrimonio

Gerardo Feijoo Rapela

24 Comunicar um Património vivo. Uma etnografia de Ponte... nas Ondas!

Álvaro Campelo e Xosé M. González Reboredo

30 A rendibilidade do galego

Xavier Alcalá

34 A língua como oportunidade no mundo universitário. Relação entre universidades do espaço lusófono

Elias J. Torres Feijó

37 O Porto e a Galiza: coisas nossas, de portuenses e galegos

António Nunes

40 Vinte anos de Ponte... nas Ondas!

Teresa Callis e Filomena Correia

42 Ecos desde o Brasil: a ponte linda que de ali chega...

Bruna Moraes e Mayra Pereira

45 Décadas de radio construindo pontes

Mª Luz Gómez Leiras
M^a del Pilar González Casas

48 Para sabermos algo máis...

Gerardo Feijoo Rapela

REVISTA
GALEGA
DE EDUCACIÓN

Num. 60
Novembro 2014

D.L.: C-22/1986
ISSN: 1132-8932

Deseño: Lois Rodríguez (Acordar)

Maquetación e deseño de cuberta:

Xiana Lastra Pernas

Impresión: Rodi Artes Gráficas

Lugar de edición: Nova Escola Galega
(R/ das Hedras, 4-2ºO. 15895 Ames)

Redacción: rge.redaccion@mundo-r.com

Publicidade: rge.publicidade@mundo-r.com

Subscripcións: rge.subscripcions@mundo-r.com

Revisión e tradución de textos ao inglés:

Ana Patricia García Varela

Revisión lingüística: Mónica Martínez Baleirón

Comité Científico:

Joxé Mari Auzmendi (Dtor. *Hic Hasi*)

Jaume M. Bonafé (Univ. de Valencia)

Jaume Carbonell (Univ. de Vic)

Giancarlo Cavinato (MCE, Italia)

Miquel À. Essomba (Dtor. de *Perspectiva Escolar/UB*)

Moacir Gadotti (Univ. de São Paulo)

Francesc Imbernon (Dtor de *Guix / UB*)

Philippe Meirieu (Univ. de Lyon-2, Francia)

Antón Santamarina (USC, RAG)

Mercedes Suárez (UVigo)

Francesco Tonucci (Istituto de Psicologia do CNR, Roma)

Antoni Zabala (Dtor. *Aula de Innovación Educativa/UB*)

Philippe Watrelot (IUFM, Paris)

52 Entrevista

Uxía

Santi Veloso

58 Pensar o ensino

Ensinanzas artísticas superiores e universidade. Unha integración urxente e necesaria

Manuel Francisco Vieites

62 Experiencias

Un camiño matemático

Rocío Rey López, Mª de los Ángeles García Losada e Pablo González Sequeiros

68 Outras escolas

Angola, entre o reto educativo do poder e a resposta política do querer

Xosé Manuel Malheiro Gutiérrez

72 Recursos do Contorno

Aula Forestal Os Trollos

Araceli Serantes Pazos

74 Investigación

FP e desenvolvemento humano sustentable: a participación dos axentes sociais na ordenación da información

Laura Rego Agraso

78 Xoguetainas e brinquetainas

O xogo tradicional: recuperación do patrimonio inmaterial

Gerardo Feijoo Rapela e José Manuel Gonçalves

81 Panoraula

Xosé Ramos Rodríguez e Antón Costa Rico

90 Recensións

Escritores portugueses editados en Galicia

Miguel Vázquez Freire

Director:

Xesús Rodríguez Rodríguez (USC)

Consello de Redacción:

Antón Costa Rico (USC)
Rosalia Fernández Rial (USC)
Xiana Lastra Pernas (Nova Escola Galega)
Ana Mª Pose Blanco (USC)
Xosé Ramos Rodríguez (UDC)
Miguel Vázquez Freire (IES Eduardo Pondal)
Francisco Veiga García (IES de Melide)
Mª Helena Zapico Barbeito (UDC)

Consello Editorial:

Xosé Álvarez Castro (profesor ensino secundario)
Manuel Bragado Rodríguez (Director Edicións Xerais de Galicia)
María Dolores Candedo Gunturiz (UDC)
Francisco Xosé Candia Durán (USC)
Montserrat Castro Rodríguez (UDC)
Xose Manuel Cid Fernández (UVigo)
Carmen Díaz Simón (profesora ensino secundario)
Agustín Fernández Paz (escritor)
Lois Ferradás Blanco (USC)
Valentina Formoso Gosende (IES Felix Muriel)
Narciso de Gabriel Fernández (UDC)
Emilio González Legaspi (IES Marqués de Sargadelos)

Xosé Lastra Muruais (mestre)
Laura Lodeiro Enjo (Pontificia Universidad, Rep. Dominicana)
Ramón López Facal (USC)
Xose Manuel Malheiro Gutiérrez (UDC)
Xosé M. Rodríguez Abella (Concello Santiago de Compostela)
Belén Rodríguez Silva (Orientadora IES)
Victor Santidrián Arias (profesor IES, USC)
Araceli Serantes Pazos (UDC)
Bieito Silva Valdivia (USC)
Alexandre Sotelino Losada (UVigo)
Yesica Teijeiro Boo (USC)
Mercedes Vázquez Vázquez (Orientadora IES)
Manuel Vieites García (UVigo)

1 Património para o FUTURO

Na Lista Representativa da UNESCO

Resumos

Resúmenes

Abstracts

O amplo, diverso e oceánico territorio da lusofonía debería ser un espazo de referencia próxima para a nosa educación, para os ensinantes, para o alumnado e para as familias, porque a través da lingua galego-portuguesa formamos unha comunidade lingüística que pode ser unha moi próxima comunidade de saberes, feliz ocasión de tantas aprendizaxes e descubertas. Ao respecto, pásase revista ao que se foi facendo e propóñense medidas para avanzar.

The wide, diverse and oceanic territory of lusophony should become a space of close reference for our education, teachers, students and families, because through the Galician-Portuguese language we constitute a linguistic community which can also be a close community of knowledge, a happy occasion of many learnings and discoveries. To this respect, the article revises what has been done and it proposes measures to go forward.

Resaltar a importancia das “dimensións inmateriais do patrimonio” supón apostar por un “patrimonio con xente”. Trátase dunha concepción dinámica segundo a que os elementos da tradición cultural son enfocados como recursos para enfrontar aos retos do presente. Algunhas experiencias de educación patrimonial no ensino en Galicia mostran que o patrimonio local pode ser tratado como un instrumento para abrirse ao mun-

do e para potenciar a participación consciente e crítica no deseño e recomposición das identidades culturais impulsadas polo proceso globalizador.

The notion "heritage with people" highlights the intangible dimension of heritage and allows to perceive the elements of a given cultural tradition as resources to face the challenges of the present time. In the context of the Galician school, some experiences in teaching local heritage have shown how this can be a way of opening up to the world and improving active and critical participation in the design and restructuring of cultural identities that the context of globalization promotes.

Ponte...nas ondas é unha asociación cunha historia que xa cumpre 20 anos e que se ten convertido nun referente na pedagogía galega no eido do traballo co Patrimonio Inmaterial e as Tecnoloxías da Comunicación.

Ponte...nas ondas is an association with 20 years of experience which has become a landmark in Galician pedagogy relating Intangible Heritage and Communications Technology.

Un achegamento etnográfico aos significados da experiencia Ponte ... nas Ondas. Desde unha rigorosa fundamentación analítica os autores revisan as concepcións da memoria, do patrimonio cultural, da tradición, da cultura inmaterial, ao servizo da observación desta experiencia, que pon de manifesto a existencia dunha identidade e unha memoria compartida por baixo das fronteiras políticas, que se integra de modo crítico e mediante unha metodoloxía de investigación e participativa entre o alumnado.

An ethnographic approach to the meanings of the experience Ponte...nas Ondas. From a strictly analytical point of view, the author revises the conceptions of memory, cultural heritage, the intangible culture and traditions, to the service of the observation of this experience, which evidences the existence of a shared identity and a shared memory, beyond political borders, which are integrated in students in a critical way through a research methodology which aims to be participative.

Unha aguda e nada retórica chamada sobre a importancia de dominar os rexistros da lingua galega como ponte que facilita o coñecemento e dominio da lingua portuguesa, de crecente importancia internacional. De aí a rendibilidade en moitos planos do dominio do galego, como observan os galegos e as galegas presentes nas institucións internacionais.

A sharp and not at all rhetoric call on the importance of mastering the registers of the Galician language as a direct bridge to facilitate the learning and mastering of Portuguese, a language of increasing international importance. This is precisely one of the advantages of mastering the Galician language, as Galician people present in international institutions have observed.

A língua é unha oportunidade fundamental para a Galiza no mundo universitario do espazo lusófono; é preciso desenhar una estratexia que nasça da análise das propias carências e posibilidades, em que a Galiza se singularize como membro leal no conxunto dos países de língua portuguesa.

Language is a fundamental opportunity for Galiza inside the Lusophone University Environment. We need to design a strategy out of the analysis of deficits and possibilities, in which Galiza standouts as a loyal member of the group Portuguese Speaking Countries.

O autor, con experiencia de décadas no traballo pedagóxico progresista entre o profesorado, expón como só tardiamente, e a través do establecemento de lazos humanos e afectivos con profesores galegos, el chegou a comprender que a Galiza non é 'a España' sen máis, senón que ten trazos singulares. Sinala que no presente, vinte anos despois, entre o profesorado do

Porto predomina 'a distancia' e propón iniciativas de achegamento.

The author, with decades of experience on the pedagogic progressive work among faculty members, explains how only belatedly, and through the establishment of human and affective bonds with Galician teachers, he got to understand that Galicia is not just 'Spain', but has its own specific features. He points out that in the present time, twenty years later, there is a distance with the faculty from Porto and suggests initiatives which can bring them back together.

A Asociación Cultural e Pedagóxica Ponte...nas ondas! ten conseguido rachar a barreira mental que separaba poboacións próximas no espazo, mais afastadas no traballo diario, pondo en contacto escolas das dúas marxes da fronteira para fomentar a convivencia e o traballo común.

The Cultural and Pedagogical Association Ponte...nas ondas managed to break mental blocks which separated populations which are close in space but far in their daily-life work, connecting educational centers from both sides of the border in order to promote co-existence and co-work.

A Asociación Cultural e Pedagóxica Ponte...nas ondas! leva anos mostrando a potencia e interese de pertencer a unha realidade cultural supranacional que chamamos lusofonía. Neste artigo preséntanse tres exemplos de como a cultura galaico portuguesa, vehiculizada polo idioma común, está presente noutras partes do mundo.

The Cultural and Pedagogic Association Ponte...nas ondas! has shown over the years the power and convenience of belonging to a supranational cultural reality called lusophony. This article shows three examples of how the Galician-Portuguese culture, carried through common language, is present in other parts of the world.

As autoras, mestras dun colexio arraiano, narran a satisfacción de toda unha comunidade escolar por participar intensamente na comunicación radiofónica, como parte do proxecto Ponte... nas Ondas!. Moitos anos de iniciativas e de experiencias de vida tendendo lazos con nenos e nenas de tantas partes do mundo e tamén da outra beira, comprobando o pouso da cultura tradicional que nos une.

The authors, teachers in a school at the border of Galicia and Portugal, tell us about the satisfaction of a who-

le school community after participating intensively in radio communication as part of the project Ponte...nas Ondas. Many years of initiatives and life experiences, bonding with children from many parts of the world and from the other part of the shore, and realizing the traces of the traditional culture which we share.

Galicía e o ámbito da lusofonía

A orixe común das dúas linguas faladas a ambas as beiras do río Miño, que posibilita a total intercomprensión entre os seus falantes, e o intercambio social e cultural que se leva a producir ao longo da raía a través do tempo, permite concibir a lingua galega dentro do ámbito da lusofonía. Concibido deste xeito, o galego convértese nun idioma de grande utilidade para a comunicación cunha ampla área lingüística e cultural conformada, como vimos, por arredor de 200 millóns de persoas en cinco continentes.

No ámbito da literatura, a relación entre escritores galegos e portugueses foi continua dende a época da Xeración Nós ata hoxe. Ademais, nos últimos tempos xurdiron novas iniciativas socio-culturais destinadas a anfanzar os lazos de unión entre as dúas nacións veciñas e cos outros países de lingua portuguesa.

No ano 2006 constituíuse a **Fundación Via Galego** co fin de fomentar o intercambio cultural con outros territorios do sistema lingüístico galego-portugués (www.viagalego.org). Outra das iniciativas de gran transcendencia é a levada a cabo pola asociación cultural **Ponte nas ondas!**, que naceu en 1995, cando varios centros de ensino da comarca do Condado e do norte de Portugal organizaron unha xornada de radio escolar conxunta. Esta iniciativa consolidouse e actualmente agrupa máis de vinte e cinco mil alumnos e alumnas galegos e portugueses; ademais, Ponte nas ondas! é a promotora da candidatura do patrimonio inmaterial galego-portugués ante a UNESCO para que as tradicións comúns sexan recoñecidas como Patrimonio da Humanidade.

No ámbito da música, dende o ano 2003 celébrase na cidade de Pontevedra o Festival Internacional da Lusofonía **Cantos na Maré**, un proxecto que pretende aproximar as diferentes culturas coa intención de trazar un mapa común da lusofonía. No festival, ademais de músicos galegos e portugueses, levan participado artistas de moitos dos territorios de lingua portuguesa: brasileiros, guineanos, caboverdianos, mozambicanos e angolanos.

Con respecto á aprendizaxe de portugués en Galicía, dende o ano 2003 o Instituto Camões mantén en Vigo un centro de ensino da lingua portuguesa. Por outra parte, cada vez un maior número de centros de Secundaria imparten portugués como materia optativa. O ensino da lingua galega tamén se está a estender polos países lusófonos: a día de hoxe, pódese estudar o noso idioma en tres universidades de Portugal e en cinco brasileiras a través dos lectorados de lingua galega.

5. Visítate a páxina da asociación **Ponte nas Ondas!** (<http://www.pontenasondas.org>) e buscade información sobre os obxectivos da candidatura do patrimonio oral galego-portugués para ser recoñecido Patrimonio da Humanidade pola UNESCO.

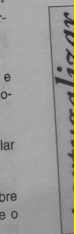
6. Organizade un coloquio no cal reflexionedes sobre as vantaxes de coñecer e falar galego no contexto da lusofonía.

7. Infórmatel na páxina http://www.xunta.es/linguagalega/lectorados_de_universidades_sobre_as_universidades_de_brasil_e_portugal_que_imparten_clases_de_lingua_galega_e_o_numero_de_estudantes_da_nosa_lingua_neses_paises.

Cos conforma
Galicia-Norte
entidade polí
vinculación so
económica qu
habitantes do
longo da hist

A carr
Márcas
actuación

A lusofonía. Comunidade de aprendizaxes e saberes

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN

PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 12-15

Antón Costa

Santiago Veloso

Xosé M. Cid

Gerardo Feijoo Rapela

Americo Nunes

Xesús Rodríguez

Nova Escola Galega

e Ponte...nas Ondas!

DO DESCOÑECEMENTO AO ENCONTRO TATEXO

De non ser para a xente da fronteira e miñotos, Portugal era nos primeiros anos setenta do século XX un mundo descoñecido para os galegos e as galegas. A información era pobre e manipulada oficialmente. As opinións sociais estaban cheas de preconceptos negativos... e nin mesmo ter colonias extensas en África lle daba o seu aquel de importancia e respecto aos portugueses. Porén, relacións de vello de diverso tipo viñéraas habendo: a tradicional emigración de galegos a Lisboa e Porto; a presenza de serranchíns portugueses po-

los montes galegos; o chamado contrabando minhoto¹ asentado en solidariedades que tecían relacións humanas populares; algúns intercambios entre galeguistas do primeiro terzo do século (sobre o que teñen escrito Ramón Villares, Isaac A. Estraviz e Xosé Lois García, entre outros) coa súa presenza no Porto como conferenciantes (ou, polo contrario, en Compostela), sentando as bases dalgúns contactos que se mantiveron abertos a modo de artigos en revistas culturais de Porto, Braga e Guimarães nos tempos máis avessos

¹ Usamos algúns termos grafados como en portugués.

do franquismo; as chamadas á irmandade e á confluencia ortográfica que con intelixencia reclamara o noso Johán Vicente Viqueira nos anos dez; a pequena Sección de Estudos Portugueses que se abriu nos anos vinte na vella Facultade de Filosofía e Letras compostelá; a presenza polas rúas de Compostela da Tuna de Medicina de Porto; algunhas relacións sindicais nos anos trinta... e aínda mesmo unha pequena presenza de visitas escolares de vai e vén, como a que no tempo pronto de 1912 organizaron os profesores do Instituto de Bacharelato de Ourense Eloy Luís André e Joaquín Nuñez, de Couto a Porto.

Deseguido veu a longa noite de pedra, onde as relacións quedaron demarcadas no territorio hegeliano e torpe dos xerifaltes militares. Antes do 25 de Abril, o Día luminoso que abriu a posibilidade dun tempo novo, Portugal era só un anaco de xeografía habitada con arrecendo de África e de café, de non ser aquelas contadas e valentes circunstancias de apoio aos fuxidos republicanos galegos. Significaba tamén daquela emigración a esgalla e densa, particularmente no Norte.

En marzo do 74 algo sucedía en Portugal: trinta e tres oficiais militares eran detidos en Lisboa. E poucos días despois... "Grândola, vila morena, terra da fraternidade, o pobo é quen máis ordena...". Caxias, Cunhal, os Capitáns de Abril, o mundo sindical, "a terra para quen a traballa", MFA, as assembleias, e tanta coisa... A festa da democracia e da liberdade. E o noso imaxinario, o dos galegos e as galegas, comezaba a mudar á forza de ir ollar o que alí acontecía, con José Afonso e tantas músicas novas acompañándonos. En todo caso, o imaxinario que mudaba era só o dunha parte da xente de esquerda e do nacionalismo de Galiza, mentres para

o conxunto dos galegos e galegas aínda nada cambiaba.

Sexa como for, foi sendo máis habitual ir da outra beira a almoçar e a facer mercas (atoalhados e tanta cousa diversa, sen esquecer os brinquedos de madeira colorida...). Os curiosos, poucos, comezaron a percibir a existencia de axilidade crítica nas ideas que se percibían, tal como era visíbel nos xornais e nas revistas de pensamento, nos andeis das librerías de Porto, mais con todo aínda os intercambios socio-culturais foron xeralmente reducidos.

Falamos dun encontro tatexo que se delonga até o presente ao olharmos como se producen as relacións oficiais no espazo que infelizmente (sic) debese chamarse mellor con axuste á verdade "Eje Atlántico", na vez de "Eixo Atlántico", que ademais esconde teimosamente a *Gallaecia*. Así acontece: relacións en *portunhol* e en español do que de seguido fan gala os Presidentes (todos) da Xunta de Galicia. Un encontro tatexo que segue a insistir nos preconceptos, dunha beira e da outra, aínda que xa sexa menos, porque é indubidábel que os intercambios, sobre todo os de bens materiais (a economía), aumentaron apreciablemente.

Se xeograficamente e pola mellora das estradas Galiza e Portugal están máis próximas actualmente, isto só é verdade parcialmente para as terras de Ourense e de Pontevedra e aínda así non é doado chegar a Coimbra, ou vir desde Coimbra a Compostela. O dos comboios é unha pena: unha manifestación máis de políticos nugalláns recostados na insensibilidade social, cando non nos atrancos obxectivos e conscientes establecidos polos poderes económicos e mediáticos, singularmente neste caso os de aquí, con ramais en Madrid e os outros en Lisboa. Nin a uns nin aos outros lles acae un "Noroeste"

(*Gallaecia*) ben conectado. Moito queda, logo, por andar.

EPPUR SI MUOVE

Con máis irregularidade da desexada e da desexábel o caso é que desde os pasados oitenta, con algúns antecedentes², veñen existindo redes e cadeas de contacto, intercambios e comunicacións no campo educativo entre Galiza e Portugal, que se xuntan ás cadeas e redes que se observan noutros campos culturais (literatura, teatro, música, os xuntoiros do Couto Mixto...). A tal punto que hoxe están relativamente consolidadas diversas iniciativas, sendo mesmo certas as amizades entre persoas.

Cómpre sinalar ademais que o que comezou sendo relación con Portugal, en particular co Norte, estendeuse hoxe ao espazo maior da Lusofonía. No caso do Brasil, máis tamén nos de Cabo Verde e de Angola. No campo universitario e falando de Portugal é mester poñer de manifesto a existencia de intercambios con Braga, Porto, Chaves, onde desde hai moitos anos o profesor Américo Nunes Peres é sempre acolledor de Cursos de Verán conxuntos e deste intercambio coa Galiça, Vila Real ou Vila Nova de Gaia, desde a constancia do profesor Fernando Cabral, aínda alargado a outros casos. Se falamos de Brasil é mester referirnos aos contactos con Rio, con São Paulo, con Campinas, con Alagoas ou con Porto Alegre...; foron relacións de docencia entre os anos noventa e os primeiros dous mil; en Compostela xa se defenderon en portugués un número non menor de teses ou traballos de máster, o que tamén ocorre en menor medida no caso de Ourense. Algúns Congresos de tanto en tanto te-

² É do caso poñer de manifesto, por exemplo, a presenza de representantes do *Movimento da Escola Moderna* (a pedagogía Freinet) de Portugal no "V Encuentro de la Escuela Popular" que en Compostela organizaba para toda España o *Movimento Cooperativo de Escola Popular Galega* en Xullo de 1978, mediante a iniciativa dun dos asinantes deste contributo.

ñen unha organización conxunta, galego-portuguesa ou hispano-portuguesa e organizados desde Galiza. Desde a Facultade de Educación de Ourense é frecuente a organización de viaxes co alumnado para coñecer experiencias portuguesas. E a través dos programas Erasmus hai estudantado galego e portugués que realiza as súas estadias de formación tanto en Portugal, como na Galiza.

No mesmo eido educativo, alén dos diversos e intermitentes encontros de carácter sindical, hai que salientar os xa tradicionais encontros galego-portugueses de educación para a paz, organizados na parte galega por Nova Escola Galega que foron impulsados durante bastantes convocatorias polo noso recordado Suso Jares. E seguiríamos falando dos encontros da Fenda Dixital. E que dicir da iniciativa *Ponte...nas Ondas!*, que desde hai vinte anos tende pontes de cordialidade cheas de futuro, se pensamos que os nenos son ese futuro, poñendo sempre de manifesto o denso patrimonio socio-cultural que nos une, non só o material, senón tamén o inmaterial, a punto de obter recoñecemento internacional da UNESCO, co apoio por unha vez da Xunta de Galicia e do Consello da Cultura Galega, ademais de ter unha ampla rede de apoios na sociedade civil.

Arestora hai, pois, un camiño andado. Hai cousas feitas. Hai algúns programas abertos; hai persoas con máis contactos e con máis frecuencia do que probablemente se pensa. *Eppur si muove* dicía o recoñecido Agustín Fernández Paz no momento da súa intervención á hora de ser recoñecido co Premio Tralva no fogar de Otero Pedrayo, o pasado 29 de xuño. Diciao logo de falar con tristura dos problemas do galego, que son problemas dos galegos e das galegas, para poñer de relevo que a pesar de todo había unha realidade lingüística positiva na rede a prol do galego; endalí o de *eppur si muove*. Tamén, con todo, o podemos dicir no presente caso.

COMUNIDADE DE APRENDIZAXES E SABERES

Todo o amplo, diverso e oceánico territorio da lusofonía é e debería ser un espazo de referencia próxima para a nosa educación, para os ensinantes galegos, para o alumnado e para as familias, porque a través da lingua galego-portuguesa, pechadamente galega, formamos unha comunidade lingüística que pode ser unha moi próxima comunidade de saberes, feliz ocasión de tantas aprendizaxes e descubertas. Isto é, podemos e debemos abrir a óptica para deixar entrar esa luz, que por certo non nos vai cegar, como

pode estar acontecendo noutros casos de 'plurilingüismo'.

Dito isto e aludindo ao plano cultural e formativo, temos de referirnos ao que era a vella *Gallaecia*, todo o Norte de Portugal, Nós e os nosos 'rebordes' leoneses, asturianos e zamoranos. Desde que Portugal encetou o seu camiño político como reino independente en 1139 foron intensificándose paulatinamente elementos de diferenciación e de distancia entre Galiza e o Norte, mais isto case non se debe dicir do período medieval, se, en particular, falamos desde un punto de vista patrimonial (antropolóxico e etnográfico). As densas marcas culturais construídas naquel extenso tempo chegaron a proxectarse indistintamente sobre os séculos que seguiron e sobre as terras sinaladas, de modo tal que se nos apartamos un chisco do territorio estritamente urbano atopáremos en todo o norte portugués unha extraordinaria continuidade cultural con respecto ás terras de Galiza, unicamente só matizada por contrastes como os que calquera poderá observar entre as bocarrieiras do Sil e a Terra Chá.

Isto é unha grande comunidade, con substrato común e diversidade adxectivas. Un espazo fértil para tantos saberes a acoller, a contrastar, a comparar, ollando, falando, escoitando,

analizando, entendendo..., podendo ser nós (identidade cívica e social galega), con máis forza, nun mundo de recente globalización que empurra pola anulación dos diferentes desde o punto de vista dos poderes do Imperio. Este é o territorio real, mental e simbólico que temos que gañar, como aposta de futuro para a nosa Comunidade.

O POR FACER

Fortalecer o coñecemento, a comprensión e o intercambio social e cultural de toda caste, non como realidades 'diferentes' senón, polo contrario, engarzadas como comunidade de aprendizaxes e horizontes debería ser unha aposta estratéxica para toda a sociedade galega, institucionalmente promovida polos poderes políticos (Xunta de Galicia e demais instrumentos de intervención política). Unha aposta estratéxica cobizada igualmente polos sectores vinculados ás industrias culturais e medios de comunicación.

Difundir e poñer en valor un patrimonio cultural que chegou ao resto da lusofonía e que merece ser compartido como un eixo común a través da lingua. Se a lírica medieval galego-portuguesa é tema de estudo común, por que non alongar a comunidade ás expresións que a tradición oral levou polos territorios poboados por galegos e portugueses? Por que non coñecer que no nordeste brasileiro aínda se manteñen vivas moitas das expresións orais deste patrimonio e por que non compartilas?

Iso tamén precisa da intensificación dos intercambios económicos, cun exercicio de aprendizaxe dos usos lingüísticos comúns, liberándose da dependencia do *portunhol*. Como precisa de áxiles comunicacións férreas, que son vitais.

Para que o mundo cultural da lusofonía e, en particular, o escenario portugués se chegue a sentir próximo debemos falar

de emocións. Non abonda que o alumnado de Galiza saiba intelectualmente máis cousas de Portugal ou do Brasil. Cómpre que as sinta como 'territorio propio e alargado'. E nisto hai moito que facer. Fan o que poden desde *Ponte...nas ondas!*, máis se trazamos unha liña desde a cidade de Pontevedra pasando polo Carballiño e Monforte, nas terras superiores (a maior parte do País) case todo está por facer. Para unha nena da Coruña, ou un neno de Viveiro... Viana e o mundo portugués "quedan lonxe", contra a evidencia de ser comunidade. Intelectualmente algo se andou, pero as aprendizaxes sen emocións positivas son pouco duradeiras. Véxase o moito que se pode facer.

Porque temos autonomía política podemos axeitar algunhas cousas. Así como todo o alumnado urbano (de Primaria ou de Secundaria) debese ter a ocasión de realizar tanto en Primaria, como ao longo dos estudos e Secundaria, unha estadía dunha semana lectiva completa vivindo e desenvolvendo tarefas formativas nunha contorna rural (que para iso temos hoxe instalacións sobrantes de colexios que poden albergar 'liteiras' e comedores de campaña) (e viceversa), mediante un programa xeral planificado e con participación local, como forma de

contribución ao fortalecemento do coñecemento e integración cultural e tamén idiomática, de modo similar todo o alumnado habería de ter unha posibilidade á fin dos estudos secundarios de realizar unha estadía no Norte de Portugal, seguindo un modus parecido ao anterior, contando en contrapartida coa presenza en Galiza do alumnado portugués. Non é algo nin utópico nin fóra de posibilidades orzamentarias realistas.

Entre tanto, igual que Galicia conta cunha rede de museos de distintas temáticas e outras instalacións (aulas de natureza, xardíns botánicos...) tamén o Norte conta con outras tantas ofertas que é do caso empregar e para o que a Xunta de Galicia debese dispoñer dun programa que, en canto ao seu deseño e á súa dotación económica, puidese auxiliar o que debe ser considerada unha liña de intervención con trazos estratéxicos.

Estamos en proceso. Así o debemos ollar. Así o deberían contemplar desde a Xunta de Galicia, por ben e futuro sustentábel da nosa cultura e lingua. Nós apostamos a prol diso e con este Monográfico pretendemos facer pedagogía. ■

Educación e patrimonio nun mundo global

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 16-18

Nieves Herrero Pérez

Profesora de Antropoloxía Social na
Universidade de Santiago

mnieves.herrero@usc.es

Na sociedade actual o patrimonio cultural ten unha presenza relevante. Por iso resulta necesario insistir nun enfoque crítico que aborde o patrimonio como unha construción social e permita abrir o debate e a reflexión acerca do seu papel na sociedade, os axentes que interveñen nos procesos de selección e interpretación do pasado e as propostas de futuro que encerran.

Hoxe asistimos a unha segunda modernidade ou posmodernidade caracterizada pola "radicalización" das condicións da modernidade que deron orixe a este campo específico da pro-

ducción cultural que é o patrimonio. O crecemento do sentimento de risco e incerteza cara ao futuro, a reflexividade sistemática sobre as propias condicións de existencia e a transformación do tempo e do espazo froito da intensificación das conexións globais configuran un novo contexto no que aparecen, non só novos actores e intereses, senón tamén novos patrimonios.

A Unesco é unha institución representativa deste marco global no que se inserta hoxe o patrimonio no que á vez actúa como un axente de "patrimonialización" importante regulando os criterios de valoración e recoñe-

cemento de identidades e patrimónios na escala que vai desde o local e particular ata o que ela mesma define como "Patrimonio da Humanidade". A globalización provoca un efecto de homoxeneización cultural pero tamén de diferenciación e de afirmación de culturas e identidades que se expresan na hibridación e fusión de elementos e planos culturais: global/local, tradicional/moderno, real/virtual, urbano/rural, etc. (Hernández i Martí, 2005:134).

Neste sentido, o patrimonio, como ámbito de representación e lexitimación de identidades, está a xogar hoxe un papel importante nas "políticas de recoñecemento" e o diálogo intercultural, quedando incorporado ao conxunto de dereitos e deberes que definen a cidadanía de maneira que resulta posible falar dunha "cidadanía patrimonial" (Roseman, 2007, 2010).

O PATRIMONIO INMATERIAL, UN PATRIMONIO CON XENTE

Como teñen sinalado distintos autores, a Convención da Unesco sobre o Patrimonio Cultural Inmaterial do ano 2003 enfrontanos a múltiples paradoxos (Ariño Villarroya, 2009). Estes derivan do feito de que os aspectos positivos que posúe desde unha determinada perspectiva convértese en negativos ao ser contemplados desde outra e viceversa. Así por exemplo, a propia separación entre o material e o inmaterial na que se basea ten sido considerada como algo negativo desde o punto de vista teórico e da xestión (Lacarrieu, 2008; Santamarina Campos, 2013). Pero a convención pode ser utilizada para chamar a atención sobre as "dimensións inmateriais do patrimonio", dito cunha expresión que resulta máis apropiada desde o punto de vista antropolóxico. Estas dimensións foron ignoradas por un enfoque monumentalista e

obxectualista deseñado sobre a conservación en museos.

O efecto das políticas de patrimonio baseadas neste enfoque foi comparado co da "bomba de neutróns" porque "salvan o material pero destrúen a vida" (Guillaume, 1980: 13). Fronte a isto, o patrimonio inmaterial pode entenderse como un patrimonio con xente porque esta é a que aporta a interpretación e o sentido dos fenómenos culturais; e por iso mesmo como un patrimonio dinámico suxeito a cambio e transformación.

A antropoloxía aposta por unha concepción integral do patrimonio que teña en conta o material e o inmaterial como dúas dimensións inseparables da cultura. A importancia das dimensións inmateriais do patrimonio queda resaltada se temos en conta que o valor patrimonial das manifestacións culturais non reside no visible ou observable a primeira vista, senón na capacidade que teñen de producir efectos que resultan eficaces para enfrontar os diversos problemas da vida humana e a convivencia. Desde esta óptica, o patrimonio son os recursos herdados dunha tradición cultural que non só nos falan do pasado, senón que poden ser valiosos para o presente

e para o futuro. O patrimonio enfócase aquí como "estratexia e non como esencia", primando "o que o obxecto ten de solución sobre os materiais de que está feito" (Gondar, 2014). É a activación da lóxica cultural e operativa das manifestacións culturais a que pode dar lugar a súa transformación *resignificadora* en novos contextos e permite os procesos de "emergencia" e "reinvenção e ensaio constante da cultura" (Roseman, 2007).

Este enfoque alternativo outorga á educación un lugar prioritario nas políticas patrimoniais.

O PROFESORADO COMO AXENTE DE "PATRIMONIALIZACIÓN"

En Galicia contamos con numerosas experiencias de "educación patrimonial" no ensino. Algunhas, promovidas por institucións públicas e privadas, acadan repercusión nos medios de comunicación, outorgando visibilidade ao importante papel que cumpre o profesorado como axente de patrimonialización. Trátase de investigacións etnográficas baseadas no traballo de campo e metodoloxías como a recollida de datos, a observación participante e as en-

trevistas con informantes. Estes traballos aportan ao alumnado un coñecemento contextualizado das manifestacións culturais do seu contorno, fomentando a identificación emocional e o sentimento de pertenza. O enfoque multidimensional da educación resulta ser un arma crítica para afrontar o tratamento superficial e espectacular do patrimonio, propio do modelo mercantilista, que reduce as manifestacións culturais a imaxes estereotipadas para o consumo fácil. Non podemos esquecer que o mercado actúa hoxe como un axente de patrimonialización que, tamén neste ámbito se apropia do poder que noutro tempo tiveron os estados, tentando subordinar a súa lóxica ás iniciativas dos outros actores.

Pero o marco de referencia destes traballos sobre o patrimonio non queda limitado ao contexto local. Pola contra, como mostran dous casos ben coñecidos, o patrimonio local pode ser tratado como un instrumento para abrirse ao mundo, para afirmarse e verse recoñecido como parte do mesmo. Un destes casos é o Museo da Capela (García Mera, 2008) no que unha importante colección etnográfica realizada na escola converteuse nun elemento dinamizador

da comarca e un recurso para afrontar os seus retos ante a integración europea. O outro exemplo é o que representa *Ponte... nas Ondas* (Feijoo Rapela e Veloso Troncoso, 2008). O labor desta asociación pode ser contemplado como un traballo de "ampliación mediática da imaxinación" (Appadurai, 2001) apoiado nos vínculos culturais da lusofonía e nos medios de comunicación globalizados. Tanto as súas actividades educativas sobre a patrimonio como as súas propostas para o recoñecemento das tradición oral galego-portuguesa como Patrimonio Inmaterial da Humanidade dotan de contidos culturais e simbólicos ao proxecto da construción da eurorrexión Galicia-Norte de Portugal, aínda demasiado reducido ás iniciativas económicas e a algunhas relacións políticas concomitantes.

Ambos casos poñen de relevo a importancia da educación para situar a cidadanía como protagonista e destinataria dos procesos de patrimonialización (Gondar, 2014) e para potenciar a súa participación consciente e crítica no deseño e recomposición das identidades impulsadas polo proceso globalizador.

- APPADURAI, ARJUN (2001). *La modernidad desbordada. Dimensiones culturales de la globalización*. Buenos Aires: Trilce.

- ARIÑO VILLARROYA, A. (2009). "La patrimonialización de la cultura y sus paradojas", en Gatti G., Martínez de Albéniz I., Tejerina B. (eds.), *Tecnología, cultura experta e identidad en la sociedad del conocimiento*. Bilbao: Universidad del País Vasco, pp. 132-155.

- FEIJOO RAPELA, X. e VELOSO, S. (2008). "Literatura oral a través das ondas sen fronteiras. A experiencia de Ponte... nas ondas!", *Revista galega de educación*, 41, 70-75. (<http://www.nova-escola-galega.org/almacen/documentos/RGE/41%20RGE.pdf> Data de consulta: 14/febreiro/2014)

- GARCÍA MERA, S. (2008). "O Museo Etnográfico da Capela", *Adra. Revista dos socios e socias do Museo do Pobo Galego*, 3, 89-94.

- GUILLAUME, M. (1980). *La politique du patrimoine*. París: éditions Galilée.

- GONDAR, M. (2014). "¿Patrimonio inmaterial? Concepto, marketing social y puesta en valor". En prensa.

- HERNÁNDEZ I MARTÍ, G.-M. e outros. *La memoria construida. Patrimonio cultural y modernidad*. Valencia: Tirant lo Blanch.

- LACARRIEU, M. (2008). "¿Es necesario gestionar el patrimonio inmaterial?" Notas y reflexiones para repensar las estrategias políticas y de gestión", *Boletín Gestión Cultural*. 17 www.gestioncultural.org/boletin/2008/bgc17-MLacarrieu.pdf (Data de consulta: 17/xaneiro/2014)

- ROSEMAN, S (2007). "O patrimonio cultural como un enfoque crítico na loita pola identidade e a convivencia", *Agora. Papeles de Filosofía* 26/1, 7-26.

- ROSEMAN, S. (2010). "Un patrimonio para o futuro". Ponencia presentada no Congreso XV aniversario de Ponte... nas Ondas!. En prensa.

- SANTAMARINA CAMPOS, BEATRIZ (2013). "Los mapas geopolíticos de la Unesco: entre la distinción y la diferencia están las asimetrías. El éxito (exótico) del patrimonio inmaterial", *Revista de Antropología Social*, 22, 263-268.

Din de... Ponte... nas Ondas!

CAETANO VELOSO (músico brasileiro)

“Meninos galegos, meus amigos, eu quería poder estar perto de voces assim mais vezes e presente junto de vocês em momentos assim, de estudo e de criação, para a gente conversar e dialogar e dizer coisas uns para os outros”

DIAMANTINO JOSÉ (periodista Antena 1-RDP)

“Nesta altura estamos em simultáneo com a rede de emisoras de Antena 1. Como estamos na Galiza podemos falar todos en portugués porque nos entendemos também”

FILIPA PAIS (músico portuguesa)

“Saúdo os alunos e os ouvintes, os amantes da nossa língua e todas as pessoas de Moçambique, Cabo Verde, Angola, Guiné, Brasil e São Tomé. Quero também felicitar quem tornou este projecto possível e dizer que tenho um grande prazer em participar em Ponte... nas ondas!”

IÑAKI GABILONDO (Periodista Cadena SER)

“...hacen además este ejercicio de aproximación de las dos culturas, las dos sociedades, perdón, la misma cultura, las dos sociedades...en estos momentos estamos emitiendo conjuntamente la Cadena SER y Ponte... nas ondas! “

MANU CHAO (cantante de ascendencia galega)

“Que os alumnos e e as alumnas fagan eles mesmos unha xornada internacional de radio paréceme o mellor que se pode facer. Cada iniciativa é boa e o importante é facela con todo o corazón e metendo aí toda a carne no asador. Se me podo apuntar tamén me apunto”

GENMA NBERGA (periodista Cadena SER)

“Suerte en esta jornada de hoy, en este maratón que estáis realizando en Ponte...nas ondas!, 13 horas de radio... Que tengáis mucha suerte y gracias de verdad por darle tanta vida, tanta vitalidad y tanto oxígeno a un medio como la radio. Cada año La Ventana se suma a un experimento radiofónico muy interesante, el que nos propone Ponte... nas ondas!”

LUIS ZAHERRA (actor galego)

“Quero mandar hoxe unha aperta, un bico moi grande a todos os que fan posible que todas as inqedanzas saian hoxe ao aire neste programa de Ponte... nas ondas! Vaia para todos o meu ánimo e o meu recoñecemento polo seu esforzo, que é moito”

FEDERICO MAYOR ZARAGOZA (Ex Director Xeral da UNESCO)

“Yo creo que es una experiencia muy positiva. Aplaudo a los que tuvieron la idea de esta iniciativa y a los que están colaborando en su realización. Creo que puede contribuir a que una parte de los niños del mundo tomen conciencia de uno de los fenómenos históricos que tenemos que procurar que nunca más se repita. (la esclavitud)”

FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIEGO (intelectual galego)

“Trátase dunha experiencia sen precedentes na historia das relacións culturais entre os pobos de aquí e de alén Miño. O proceso educativo que o grupo desenvolve non só está a producir positivos resultados no presente, promete sobre todo encarreirar o futuro do alumnado cara a horizontes novos”

JULIA OTERO (xornalista de orixe galega)

“Vamos a hacer algo que no hemos hecho nunca, que es conectar en directo con otro programa de radio, el programa se llama Ponte...nas ondas! y es una especie de maratón de radio que están haciendo todo el día de hoy, niños y niñas de escuelas gallegas y portuguesas...una hermosa experiencia entre Galicia y Portugal, unidos por tantas cosas y también por una lengua prácticamente común”

IÑAKI PEÑA (periodista RNE-Radio 3)

“Y este año aquí estamos los de Trébede de Radio Nacional de España para darle la dimensión que pensamos que se merece... lo que vamos a pretender ahora nosotros en este Trébede de RNE es intentar hacer un recorrido musical por los tres continentes a través de la música y del idioma galaico-portugués, precisamente por estos países y continentes que serán el centro de la exposición de Ponte...nas ondas! el próximo 4 de mayo”
“Esta experiencia de Ponte... nas ondas! donde la aventura interescolar se une con la radio y utiliza todos los medios tecnológicos y de comunicación que hay a su alcance, es indudablemente, desde su creación en 1995, otro ejemplo de buena combinación entre lo heredado del pasado y todas las innovaciones actuales”

Ponte... nas Ondas: TICs, educación e patrimonio

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 20-23

Gerardo Feijoo Rapela

Secretario da Asociación cultural e pedagóxica *Ponte... nas ondas!*

gerardo.feijoo@galicia.com

Corría o ano 1995. As autoridades políticas galegas e portuguesas puxéranse de acordo na necesidade de construír unha ponte que comunicase a bisbarra do Condado dende Salvaterra de Miño coa localidade de Monção no Minho portugués. En marzo dese ano, data na que estaba prevista a inauguración desa infraestrutura que suporía un avance importantísimo nas posibilidades de comunicación nesta zona da eurrerxiión, un grupo de profesores e profesoras galegos e portugueses que viñamos traballando nas nosas escolas coa Radio Escolar, conscientes da transcendencia dese aconte-

ceamento, reunímonos co gallo de evitar que os centros educativos de ambas as dúas marxes do Miño quedasen alleas a este acontecemento e ideamos a organización dunha xornada de radio escolar, para que os rapaces e as rapazas tivesen un protagonismo senlleiro no desenvolvemento da importante data. Grupos de escolares dende os estudos da emisora *Ecos da Raia* en Monção e dende os micrófonos dunha improvisada emisora escolar nos salóns da Casa da Cultura de Salvaterra construíron a ponte virtual que serviría para celebrar ese evento.

rial, dedicamos moitos esforzos a consolidar o seu descubrimento e difusión, facendo posíbel este traballo a través das novas tecnoloxías da comunicación, como salientamos no parágrafo anterior.

Esta proposta de unir a "cultura tradicional" coas TIC é unha das actuacións máis orixinais da proposta de Ponte... nas ondas e permite transmitirllas ás novas xeracións os contidos de xeito práctico usando ferramentas contemporáneas ás que os nosos alumnos e alumnas están afeitos e das que gustan profundamente.

O último alicerce que basea o noso traballo é o idioma. O afastamento fronteirizo fixo que o que xermolara como un único idioma, co decorrer dos séculos adquirise diferenzas en ambas as dúas partes da fronteira, o que, a pesar do que algúns desexarían, non impediu, con todo, a fluída relación e a compren-

sión dos dous colectivos. Esta característica do noso idioma ábrenos o horizonte até colocarnos na comunidade global que fala o cuarto idioma con máis falantes do planeta: a lusofonía.

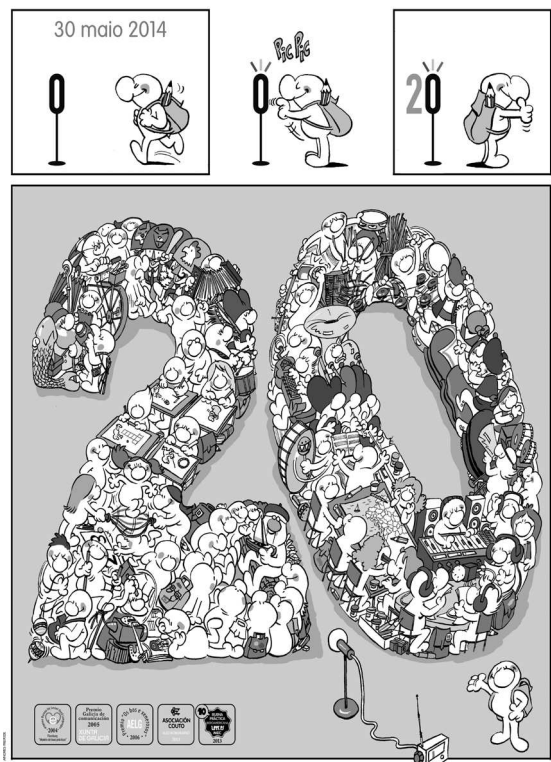
A proposta de *Ponte... nas Ondas!* de realizar unha Xornada de Radio Interescolar conserva dende o principio da actuación da nosa asociación o mesmo formato. A principio de curso reunímonos os integrantes do colectivo e tomamos a decisión sobre o tema ao que dedicarlle a xornada dese ano. Postos de acordo entre nós, facemos chegar a nosa proposta aos centros galegos, portugueses e doutras partes do mundo que colaboran na experiencia. Nas escolas, institutos e universidades trabállase o tema por nós proposto e todo ese traballo cristaliza na confección, deseño e realización dun programa de radio que nós emitimos contando coa colaboración dalgunhas radios comerciais e municipais do sur da Ga-

licia e do norte de Portugal. Co paso do tempo e a xeralización de Internet, abandonamos as emisións radiofónicas vía aérea e pasamos a emitir en formato audio e vídeo a través da Rede. Esta experiencia radiofónica escolar foi medrando conforme pasaban os anos e iamnos adquirindo experiencia xa que de ser unha actividade dun só día nas escolas pasou, pola complexidade e interese dos temas que ano a ano se elixían, a ocupar polo menos un trimestre como unha actividade de carácter transversal que abrangue varias parcelas do currículo escolar.

Dende as primeiras edicións a actividade constituíuse nunha iniciativa innovadora e pioneira no ámbito da educación e do achegamento das tecnoloxías da información ás escolas. Efectivamente, ademais da importancia que ten a incorporación activa dos mozos e mozas a un medio de comunicación como é a radio, a chegada das novas

XX Xornada Multimedia de Comunicación
Ponte...nas ondas!

tecnoloxías enriqueceu e agrandou as potencialidades iniciais. A isto temos que engadirle unha presenza constante do mundo da cultura e dos medios de comunicación, o que fai que chegásemos á fórmula que deu o maior éxito a esta actividade: educación, medios de comunicación, novas tecnoloxías, patrimonio e cultura..., todo iso xunto é *Ponte... nas Ondas!*.

A nosa asociación coas súas propostas abordou dende a súa orixe, aspectos da renovación pedagóxica a miúdo esquecidos nas prácticas educativas, como son o do traballo en equipo do profesorado, a conexión co medio, a implicación nos procesos educativos doutras persoas e colectivos alleos á escola, como son as radios locais, nacionais, e doutros puntos do estado, artistas, escritores, músicos, persoas con interesantes historias de vida, tesouros vivos, concellos, etc.

Para o cumprimento dos obxectivos que nos marcamos ao longo destes anos propuxemos e realizamos multitude de actividades algunhas das cales tiveron unha repercusión puramente escolar aínda que houbo outras que abandonaron este ámbito tendo un seguimento moi amplo en todo o tecido social e cultural da eurorrexión, tornándose algunha delas en verdadeira referencia no eido cultural xeral. Como exemplo citaremos o *Certame de recolla do patrimonio inmaterial común*, as *Xornadas de xogos tradicionais*, a *Xornada multimedia interescolar*, as *Mostras da oralidade*, a publicación de tres libros CD/DVD, a presentación diante da UNESCO da *Candidatura da cultura común a Obra mestra da humanidade*, as publicacións en diarios e revistas, a colaboración coas radios, os varios premios recibidos, as posta en valor do traballo dos *Tesouros vivos* e o recoñecemento da seu labor.

Se denominamos "Escola Nova", "Nova Escola" ou "Escola Moderna" ás iniciativas que, agromando ao longo do século XX, buscaron a transformación do sistema educativo procurando que a escola sexa un lugar de encontro cultural no que os escolares aprendan gozando, coa colaboración dos profesores e profesoras comprometidos coa realidade na que viven, conscientes de ter unha lingua propia, unha cultura e tradicións peculiares, cunha historia, un medio natural e formas particulares de ser e estar no mundo, vemos que a Asociación cultural e pedagóxica *Ponte... nas Ondas!* merece ser considerada parte destacada do movemento social e pedagóxico por unha nova escola na Galiza. ■

PUBLICIDADE

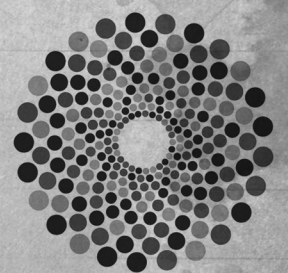
Obradoiros para o secundário **OPS! O Português Simples**

Ops! é um obradoiro para mostrar a alunos e alunas do nosso sistema educativo que o galego é:

- 1) uma entrada privilegiada para aceder ao mundo em português.
- 2) a nossa vantagem competitiva no quadro espanhol e europeu.

A maioria dos nossos estudantes, quando finalizam o sistema educativo obrigatório, desconhecem que o português pode formar parte do seu CV. Para pôr em valor a língua da Galiza, fazendo ver a sua potencialidade e contrabalançando os preconceitos que a subvalorizam.

O suporte base serão várias apresentações em Office Impress e a Internet e terá grande peso a interação com os alunos e alunas. Todos os textos estão em português.

Ciranda

À volta do português

Comunicar um Património vivo. Uma etnografia de Ponte... nas Ondas!

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 24-29

Álvaro Campelo

Professor Associado da Universidade
Fernando Pessoa de Porto

campelo@ufp.edu.pt

Xosé M. González Reboredo

Instituto de Estudos das Identidades
Museo do Pobo Galego

xmgreboredo@gmail.com

INTRODUÇÃO

Ao longo dos últimos anos fomos acompanhando, numa posição privilegiada, o trabalho de *Ponte... nas Ondas!* Com ela partilhamos esforços, ideais e desilusões. Como não há ciência sem "implicação", nem trabalho de terreno sem uma biografia de afectos e de relações, o texto que daqui resultar será também um testemunho de sentimentos e de preocupações.

Foi no começo do ano de 2004 quando António Montero, gerente do Conselho da Cultura Galega se pus em contacto, contando com o beneplácito do presidente do Conselho, com o

etnógrafo Xosé Manuel González Reboredo, naquele momento membro da Secção de Antropologia Cultural do CCG, para que falasse com *Ponte...nas ondas!* e considerasse a possibilidade de colaborar com esta associação na apresentação de uma candidatura para que a UNESCO declarasse o património imaterial da Euroregião Galiza-Norte de Portugal como obra prima da humanidade. Em Junho de 2004, sob conselho de González Reboredo, *Ponte...nas Ondas!* contacta pela primeira vez o Centro de Estudos de Antropologia Aplicada, da Universidade Fernando Pessoa, com o objectivo de conseguir

uma colaboração de Álvaro Campelo na construção de um Dossier da candidatura. A equipa coordenadora de PNO esperava o apoio de investigadores que trabalhavam em algumas das áreas do património cultural, que pretendiam tratar (Campelo, 2002; 2004; 2005; 2007a; Gonzales Reboredo, 1995; 1997b; 2005; 2010, entre muitas outras obras). A nossa relação com PNO decorre, assim, desde há, precisamente, dez anos!

Logo à partida muitas questões e problemas se colocavam, sendo a primeira o termos uma ideia e conceito comum para a própria definição de património imaterial. Isto era fundamental para delimitar o "objecto de estudo" e seu suporte teórico, dado haver já um forte posicionamento crítico dentro da história científica e social na área dos estudos do património, cruzando as várias perspectivas sobre cultura, poder e economia (Choay, 1992; Graham et al, 2000; Lowenthal, 2005; Ahmad, 2006; Schmitt, 2008; Smith & Akagawa, 2009; Silva, 2012; Silva & Santos, 2012

Tendo em conta a dimensão cultural da globalização (Appadurai, 1996), a emergência de preocupações geopolíticas suportadas pela identidade cultural, de que o património seria uma concretização palpável, ou pela contestação de uma teoria experimentada dentro da perspectiva eurocentrista, até que ponto poderíamos ter um olhar unívoco e simplista sobre o património? Até que ponto o regionalismo e o sentido universal se poderiam conciliar no "valor excepcional" para a humanidade de expressões que, elas mesmas, se nos apresentavam diversas, plurais e de difícil delimitação (Ashworth et al, 2007). Poderia a prática empírica, ou seja, o próprio processo de inventariação, descrição/interpretação e divulgação da expressões culturais serem elas

mesmas ocasião para um questionar teórico (Connell, 2007; Ashworth, 2011; Winter, 2013), possibilitando um contributo da parte dos investigadores antropólogos, para a clarificação do objecto de estudo e de classificação? Ou seria uma mera estratégia política, como referiu Gillman: "*during the past two decades, heritage has become a feature of the contemporary cultural landscape in many countries* (Gillman, 2010: 10). Importava, portanto, saber o que significava o património oral galego-português; quais seriam as expressões a tratar e classificar e qual a coerência entre e las, para a possibilidade de uma candidatura viável.

Com o início das proclamações do Património Imaterial da Humanidade, em 2001, um novo campo se abre e um novo conceito educativo passa a ser desenvolvido nas escolas (Velo, et al. 2012: 19-20). Deste novo conceito e da experiência anterior de partilhar património comum, através das ondas herztianas, a Associação assume como objectivo levar junto da UNESCO uma candidatura do Património Imaterial Galego-Português. Um objectivo que se concretizou em 2004/2005, assinalando a data histórica dos 10 anos do projecto!

1. UMA IDEIA QUE SE QUER REALIZAR

A ASSOCIAÇÃO PONTE... NAS ONDAS! E O SEU PROJETO.

É preciso reconhecer que dende o principio se puxeron de manifesto as enormes dificuldades dunha proposta baseada no que poderíamos definir como un pátrimonio difuso, formado por compoñentes moi diversos – literatura oral, actividades agro-marítimas, festas... – e moi espallados no espazo e nas mentes dos portadores das tradicións, feito que chocaba coas concepcións do patrimonio

máis usuais, baseadas na delimitación estrita dos fenómenos a preservar ou promocionar, tanto a nivel temático como de localización. Porén, tomamos a decisión de seguir adiante co proxecto malia recoñecer esta debilidade, pois consideramos que era un reto que debíamos asumir en beneficio de dous factores: a) a conciencia de que se trata dun patrimonio valioso e merecente de protección; b) a importancia de que a proposta estivese baseada nun paradigma moi participativo (García Canlini, 1999: 22-24), pois partía dunha iniciativa creada dende as bases, representadas inicialmente por unha rede de centros de ensino galegos e portugueses, pero cunha clara vocación de implicar a numerosos individuos ou grupos protagonistas da tradición, e non dende os habituais centros de poder.

A consciência que os professores e os responsáveis educativos, principais actores na organização e sustentação da programação escolar, tiveram do papel do património cultural na educação dos alunos é relativamente recente. Até porque os currículos escolares tinham uma longa história de imposição centralista (técnica e administrativa) na definição dos conteúdos. Não é de estranhar, portanto, que este sentimento e consciência, por parte dos responsáveis do PNO, tenha surgido em comunidades escolares da euroregião, como algo de original e relevante. Num primeiro momento, o que era importante relacionava-se com a aprendizagem e familiaridade com as TICs e o uso dos meios de comunicação, para relacionar as comunidades escolares da raia minhota, só por si um objectivo de grande inovação pela forma como se foi consolidando, e como implicou a comunidade local e nacional. Mas, num segundo momento, esta familiaridade com as tecnologias de

informação e a assumpção de uma comunidade escolar mais larga, já não são um objectivo em si mesmos, mas os meios para comunicar o património cultural que partilhavam. Trata-se de um processo comunicacional onde vão ser integrados os alunos, os artistas, os mestres e comunidades, verdadeiros detentores do património, que são agora chamados a uma participação activa. Desta forma, saltam para os estúdios de rádio os músicos e cantores, os contadores de estórias, os artesãos, os verdadeiros conhecedores, que dão sustento, pelo seu saber, ao património imaterial. Do estúdio saem para as praças das cidades da Galiza e do norte de Portugal; e das praças sobem para os palcos, ainda estranhos para alguns deles.

E é aqui que os promotores, os responsáveis de *Ponte... nas Ondas* e seus colaboradores, sentem, pela primeira vez, que deveriam questionar-se sobre os processos de trabalho e de organização deste património. Na sociedade rural em desaparecimento rápido (Campele, 2007b; González Reboredo, 1997a, 2002, 2009), ou na crise das pequenas comunidades piscatórias (Soeiro & Lourido, 1998), de onde a maior parte desse património tem origem,

importava ver da pertinência e da prevalência do seu sentido e preservação. Tinha de ser um património vivo e relevante para uma sociedade que se confrontava com profundas transformações; um património que fosse, também ele, educativo.

A memória ou o esquecimento do património faz-se dentro de um processo contínuo, histórico (Ricoeur, 2004), em que as exigências contemporâneas de o preservar têm de ser discutidas, tanto na forma de o pensar (Gonçalves, 2003), na transmissão, como na gestão, se queremos que o que passamos às novas gerações seja sustentável e sobreviva a uma "crise" de acumulação voluntarista do passado (Harrison, 2013). Isso só é possível quando integramos no processo educativo a capacidade de relacionar a memória e o esquecimento com o interesse e vitalidade do que resta da relação com o património herdado. A escola é um dos lugares essenciais para esse processo e essa formação, numa atitude crítica com os processos ideológicos de construção de identidades colectivas, orientadas por interesses políticos e temporais.

Não deixa de ser interessante a dimensão política, para além da cultural e pedagógica. Uma dimensão que se presta a múl-

tiplos usos e críticas. Um texto dá conta da origem da candidatura: "A *idea parte dunha asociación pedagóxica formada por centros educativos das dúas marxes do río Miño*". O que vai colocar no centro da questão o conceito de fronteira e o da sua superação:

Ponte... nas Ondas!!, unha asociación cultural conformada por docentes de Galicia e do norte de Portugal, vai propoñer aos gobernos luso e español que presenten na Unesco a candidatura do patrimonio inmaterial galego-portugués co obxectivo de que sexa recoñecida como *Obra Mestra do Patrimonio Inmaterial*. Segundo o proxecto de *Ponte... nas Ondas!*, que onte foi presentado aos medios de comunicación na cidade de Vigo, a cultura común de ambas comunidades presenta unhas características antropolóxicas e históricas que se reflicten nunha preservación obstinada a ambos lados da fronteira máis antiga de Europa, e unha riqueza e variedade etnográficas manifestada nunha serie de elementos representativos. (La Voz de Galicia, 24.04.2004).

Essa ideia de que a fronteira era ultrapassada pela cultura,

recolhe substância nas declarações prestadas ao jornal por parte da responsável portuguesa na *Ponte... nas Ondas!*: “a profesora portuguesa Lourdes Carita, membro de *Ponte... nas Ondas!*, dixo: «Este proxecto é unha aposta pola Europa sen fronteiras porque nós fomos quen de manter unha cultura común a pesar de estar separados por unha fronteira» (Ibidem).

Nos primeiros meses o apoio era menor em Portugal, em contraste con Galiza. Enquanto a Xunta de Galiza¹ apoiava política e economicamente a proposta, ainda que con limitacións, da parte portuguesa não havia um mesmo esforço, a não ser o de estar em acordo para a apresentação da candidatura, dado ela ser multinacional. Alguns classificaram a adesão galega como “nacionalista”, dentro das estratégias de uma construção da “nação” galega, fazendo uso de recursos ideológicos, míticos e de invenção da memória. Não descurando os processos sociais de construção e manipulação da memória (Le Goff, 1984; Nora, 1989; Ricoeur, 2004; Ruskin, 2008), ou de invenção e produção em massa das tradições (Hobsbawm, 1983; Halbwachs, 1997). Por mais estratégica que fosse para algumas instituições ou grupos ideológicos a realização deste projeto, não podemos esquecer a forma como a candidatura nasce, nem des-

curar o apoio incondicional e repetido da UNESCO à mesma, através de todos os intervenientes da organização na rede de Escolas da UNESCO, de onde sai a ideia; ou do próprio Director Geral, que publicamente afirmou, no decorrer do processo, ser este património imaterial excepcional.

O uso da cultura e do património para legitimação identitária e nacionalista é sobejamente conhecido (Anderson, 1991; Hobsbawm, 1992). Na região em apreço, o trabalho de António Medeiros (2006) desvela estratégias, leituras e construções etnográficas que proban, ainda que de maneira sesgada², como a antropologia, a sua história, os seus produtos e as suas personagens, podem ser lidos sob este chave interpretativa. Mas não deixa de dizer, na nota 2 (Medeiros, 2006: 23):

“pode dizer-se que grande parte do Norte de Portugal e da Galiza partilham um conjunto impressionante de similaridades – climáticas, geográficas, linguísticas, etnográficas, etc. –, como ficará sugerido por uma comparação dos resultados de diversas disciplinas exercidas em cada um dos contextos. Afinidades que nunca receberam atenções de conjunto persistentes porque se mantiveram as práticas científicas cingidas por fronteiras estatais em Portugal e em Espanha ou no âmbito dos diversos discursos nacionalistas neste segundo caso”.

Não descurando o valor de análise às etnografias comprometidas e manipuladas, dos dois lados do rio, pergunto: não é importante dar atenção a esse “conjunto impressionante de similaridades”? Deve esse trabalho ser contextualizado dentro da

análise crítica? Incontestavelmente que deve, mas essa análise crítica não poderá impedir que o objetivo central da pesquisa seja o de mostrar algumas das “similaridades” e não tanto o uso e manipulação das mesmas!

A relativamente fácil crítica que supõe toda a valorização e trabalho da cultura popular como um trabalho folclorista, padece de uma frequente doença antropológica, que é querer-se contemporânea na crítica, mas incapaz de reconhecer que é possível tratar o património cultural para além de uma constante suspeição das estratégias de poder, de reificação e de manipulação que sobre ele incidem. Ou seja, não é impossível um projeto etnográfico que não tenha de continuamente apelar aos usos e manipulações da memória e da construção das identidades nacionalistas, através da invenção da história. Os antropólogos que trabalham estes conteúdos e expressões culturais bem conhecem os contextos de manipulação e de uso ideológicos da cultura, por parte do poder ou de grupos sociais, elitistas ou não. Importa, isso sim, estudar e trabalhar as expressões culturais dentro de uma metodologia de confronto, de análise crítica e contextualizada (sendo que o contexto ultrapassa a dimensão local da mesma, seja ela geográfica, cultural ou política), mas não continuamente suspeita. Uma suspeição que, muitas das vezes, é mais construtora, e manipuladora dos sentidos, do que as estratégias que pretende denunciar. Para dizê-lo de outra maneira, assumimos o elemental princípio de que qualquer acção que valorize um património etnográfico obriga-nos a descer das torres de marfim nas que se localizam os aspectos teóricos da antropologia e assumir, com todos os seus perigos, uma posição mais própria da antropologia aplicada, a que está de-

¹ Como recordatório para portugueses e portuguesas, e também para alguns galegos e galegas, desmemoriados ou desinformados por ignorância e má fé, é preciso advertir que por altura do ano 2004 estava governando em Galiza, como na grande maioria do tempo desde que temos autonomia, o Partido Popular, uma força política que, até ao presente, não reconhece oficialmente a existência de nações dentro do Estado Espanhol, porque considera que a única ‘grande nação’ é a espanhola, deixando para as unidades ‘menores’ outras denominações, como região, comunidade autónoma ou nacionalidade histórica. Um congresso em apoio da candidatura, como o citado de ‘Um tesouro invisível’ foi organizado pela Consellería de Cultura da Xunta, da que era responsável Xesús Pérez Varela, um constante e activo colaborador de Manuel Fraga Iribarne, presidente do governo autónomo em 2004, líder durante anos do PP, e a sua antecessora, Alianza Popular, em Madrid, e antes ministro dos governos do General Franco. Nem um nem outro podem ser classificados como nacionalistas dominados pelo objectivo de criar uma Galiza independente, usando como cabeça de turco o norte de Portugal! Para além disso, é certo que no ano de 2005, quando se discutiu a candidatura em Paris, começara um breve período em que a Xunta esteve nas mãos de uma coligação do Partido Socialista (maioritário) e do Bloque Nacionalista Galego (minoritário), dependendo a Consellería de Cultura desta última força política. Mas nem o PSG/PSOE é um partido nacionalista galego, ainda que seja federalista, nem o Bloque, logicamente, apresentou, nesses anos ou depois, alguma proposta independentista.

² Este texto não é o lugar próprio para demonstrar que a visão de Galiza dada pelo professor Medeiros padece de reducionismos pouco admissíveis num estudo que aspira a ser modelo de “antropologia internacional”, mas que, neste aspecto concreto, na opinião de Xosé M. G. Reboredo ainda inédita, fica-se numa antropologia “internacionalista”, em função do seu evidente substrato iberista-portuguesista.

dicada a resolver os problemas diversos da vida das distintas comunidades humanas, entre eles este do património galaico-português (Van Willigen, 1993: 7). Como acertadamente diz um especialista em antropologia e património, Llorenç Prats, “no podemos conservar la cultura, ni su conocimiento, sino, unicamente, parte de ese conocimiento que, lo queramos o no, vendrá determinado por criterios e intereses utilitarios y presentistas” (Prats, 1997: 63; o sublinhado é nosso).

2. CONCLUSÃO: O PATRIMÓNIO E A MEMÓRIA NA ESCOLA: EDUCAR PARA A CIDADANIA

Um dos pontos mais importantes e fundamentais deste projeto, naquilo que pudemos acompanhar, foi o de ele se transformar numa extraordinária experiência de pedagogia, em que a escola, juntamente com a participação dos portadores dos saberes, se transformou no espaço, por excelência, a trabalhar a memória cultural.

A relação entre o património, a cultura e a escola, para a construção de currículos ou organização de actividades, pode ser vista de diferentes formas. Para uns, os currículos expressam inevitavelmente a cultura de um país ou sociedade; para outros, há uma sobrevalorização ideológica, de forma a que o currículo escolar manipule o uso da cultura para dar sustento a posições sociais, políticas e religiosas, que favoreçam determinados grupos em detrimento de outros (cf. Martins, 1996; Apple, 2005).

Seria errado pensar que ao integrarmos o património cultural nos currículos escolares estamos a propor “currículos alternativos”, como se tratássemos de algo marginal ou espúrio a um “normal” programa de conhecimentos. A escola é o espaço para se tratar a memória cultu-

ral. E isto pelo facto de a própria memória se constituir como património e não meramente o seu depósito (cf. Jeudy, 2005). Na escola a memória pode ser vivida e trabalhada como um dos constituintes dinâmicos do património, na medida em o património comunicado se constitui em mediador da memória, ao mesmo tempo que a memória dele contribui para a sua preservação. Uma preservação que vai muito para além de um conteúdo congelado, mas que permite o acesso a uma experiência de conhecimento actual. Daí a importância de integrar a discussão sobre o património e a memória dentro do processo ensino-aprendizagem, pois as memórias estão em contínua gestação e dependem dos contextos em que se actualizam, podendo haver uma variedade de sentidos para o mesmo património, dado ele apresenta-se como uma “mediação simbólica” (Vygotsky, 2007) que constrói o social. E esta é uma das dimensões mais interessantes do contexto cultural em que se actualiza um determinado património: ele possibilita variadas formas de significar o social, porque é dinâmico e renovável.

Desta forma, a escola que insere no seu processo de ensino-aprendizagem a discussão sobre o património e a memória é uma escola que tem de o pensar entre os processos de legitimação que a autoridade propõe para a sua preservação e reconhecimento (Smith 2006), e os processos de “deslegitimação” supostos pela necessidade que ele manifesta em propor outros sentidos que escapam à autoridade, numa abertura essencial à discussão e ao diálogo.

O trabalho de *Ponte... nas Ondas!* pode-nos ajudar a entender esta relação entre o património cultural e a escola. Ao introduzir os alunos, num primeiro momento, nos temas e expressões do património cultural do

norte de Portugal e da Galiza, suscitou neles a curiosidade por conceitos, modos de ver o mundo, artes e saberes que não lhes estavam acessíveis ou não eram reconhecíveis como válidos na qualidade de transmissores de conhecimento. Num segundo momento, com o evoluir da experiência da candidatura, os alunos são convidados a contactar com os portadores do património. É esta experiência que os confronta com a prevalência de uma tradição e com a memória a exigir uma interpretação. São provocados pela relação problemática com um mundo e conceitos pouco familiares ao seu quotidiano actual. Não porque esse mundo tenha deixado de existir absolutamente no quotidiano de cada um (mesmo que isso tenha sucedido significativamente a alguns dos alunos mais urbanizados), mas porque tinha perdido relevância dentro das memórias activas com que se definia actualmente o quotidiano.

Podemos dizer que este foi o momento mais interessante do projecto PNO, porque permitiu ao património cultural integrar a memória e a reflexividade dos alunos. E isso fez-se sem a imposição de uma ideia de património ou a proposta de uma memória legitimada por uma autoridade imposta, como alguns sugerem. Através de uma metodologia participativa, os alunos descobrem que vivências, saberes e conceitos, oriundos de tradições ancestrais, podiam e deviam ser integrados na interpretação do seu mundo contemporâneo, possibilitando sentidos diversos e variados, seja desconstruindo os mesmos saberes e conceitos, seja manipulando-os pela utilização de metodologias e técnicas novas. Como está distante esta experiência com o património cultural, nas escolas do PNO, dos propósitos políticos, folclóricos e míticos de olhares enviesados!

Trabalhar o património e a memória no espaço escolar é dar possibilidade a uma nova escola que, conhecendo a história e a dinâmica plural e conflitual das expressões culturais, abra a porta à multiplicidade dos sentidos. E daí se eduque para a capacidade crítica dos alunos, para a construção de uma sociedade que entenda tanto o espaço ecológico que contextualiza (mas não determina, o que está muito longe da candidatura de se basear numa psicogeografia), como as tensões sociais que importa integrar, se queremos construir uma cidadania responsável.■

- AHMAD, Y. (2006). The Scope and Definitions of Heritage. From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12:3, <http://dx.doi.org/10.1080/13527250600604639> [consultado em 2 de Fevereiro de 2014].

- ANDERSON, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.

- APPLE, M. W. (2005). *A política do conhecimento oficial: faz sentido a ideia de um currículo nacional?* In: MOREIRA, A. F. e SILVA, T. T. da (Org), *Currículo cultura e sociedade*, 8.ed. São Paulo: Cortez.

- APPADURAI, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalization*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

- ASHWORTH, G. (2011). "Preservation, Conservation and Heritage: Approaches to the Past in the Present through the Built Environment." *Asian Anthropology*, 10: 1-18.

- CAMPELO, A. (2007). "Da crença e da estética das lendas: o mundo do imaginário popular", *Boletín Avriense* 37, XXXVII: 327 - 356.

- CAMPELO, A. (2005). *Da Natureza da Cultura à Cultura da Natureza. In Conservar para quê? Vítor Oliveira Jorge (ed.)*, Porto/Coimbra: Faculdade de Letras da Universidade

do Porto / Universidade de Coimbra, pp. 127 - 143.

- CAMPELO, A. (2004). *As Viajantes da Noite: celebrar o corpo nas margens e encruzilhadas da vida.. In Mulheres Más, Ana Toscano & Shelley Gosland (eds.)*, Porto: Edições Universidade Fernando Pessoa, pp. 15 - 32.

- CONNELL, R. (2007). *Southern Theory: The Global Dynamics of Knowledge in Social Science*. Cambridge: Polity.

- GARCÍA CANCLINI, N. (1999). "Los usos sociales del patrimonio cultural". In E. Aguilar Criado (coord.): *Patrimonio etnológico. Nuevas perspectivas de estudio*. Granada: Consejería de Cultura-Junta de Andalucía. Pp. 17-51.

- GILLMAN, D. (2010). *The Idea of Cultural Heritage*. Cambridge: Cambridge University Press.

- GONÇALVES, J. R. S. (2003). O património como categoria de pensamento. In Regina Abreu, Mário Chagas, *Memória e património: ensaios contemporâneos*, Rio de Janeiro: DP&A.

- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M. (2010). A patrimonialización das manifestacións orais da cultura. Debates, antecedentes e exemplos da Galiza actual. In S. Prado Conde (coord.). *Actas da Conferencia Internacional da Tradición Oral. Oralidade e Patrimonio Cultural*. I. Ourense: Concello de Ourense, pp. 149 e ss.

- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M. (2009). El ocaso del campesinato en Galicia: situación de partida, cambio y recuerdos en el presente o para el futuro. In S. Rodríguez Becerra & C. Macías Sánchez, *El fin del campesinato*, Sevilla: Fundación Centro de Estudios Andaluces / Junta de Andalucía, pp. 237 e ss.

- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M. (2005). "A oralidade entre o folklore e o folklorismo". *Congreso "Un Tesouro Invisible"*. Santiago: Xunta de Galicia-Consellería de Cultura. Pp. 249-263.

- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M. (1997a). Família, patrimonio e matrimonio na sociedade tradicional galega. In X. M. Gonzalez Reboredo (coord.). *Galicia. Antropoloxía*. Tomo XXVI. Coruña: Hércules de Ediciones, pp. 130 e ss.

- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M. (1995). *Lendas Galegas de Tradición Oral*. Vigo: Editorial Galaxia.

- GRAHAM, B. J.; ASHWORTH, G. J.; and TUNBRIDGE, J. E. (2000). *A Geography*

of Heritage: Power, Culture, and Economy. Oxford: Oxford University Press.

- HALBWACHS, M. (1997). *La Mémoire Collective*. Paris: Albin Mitchel.

- HOBBSAWM, E. (1983). Introduction. In: E. Hobsbawm and T. Ranger (eds.), *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press,

- JEUDY, H.-P. (2005). *Espelhos da cidade*. Rio de Janeiro: Casa das Palavras.

- LOWENTHAL, D. (2005). Natural and cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 11, No. 1, pp. 81-92.

- MEDEIROS, A. (2006). *Dois lados de um rio. Nacionalismo e Etnografias na Galiza e em Portugal*. Lisboa: Imprensa de Ciência Sociais.

- NORA, P. (1989). "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations* 1 (Spring): 7-24.

- PRATS, LL. (2007). *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel.

- RUSKIN, J. (2008). *The Lamp of Memory*. London: Penguin.

- SILVA, L. (2012). "Built Heritage-Making and Socioeconomic Renewal in Declining Rural Areas: Evidence from Portugal." *Etnográfica* 16 (3): 487-510.

- SILVA, L.; SANTOS, P. M. (2012). "Ethnographies of Heritage and Power." *International Journal of Heritage Studies* 18 (5): 437-443.

- SMITH, L. (2006). *The uses of heritage*. London: Routledge.

- SMITH, L. & AKAGAWA, N. (eds.) (2009). *Intangible heritage*. Abingdon and New York, Routledge.

- VAN WILLIGEN, J. (1993). *Applied Anthropology. An Introduction*. Westport, Connecticut/London: Bergin & Garvey.

- VELOSO, S.; FEIJOO, X.; CARITA, L. (2012). *Ponte... nas Ondas!* In AAA, PNO. *Uma história de Ponte... nas Ondas!* Vigo: PAI Edicións.

- VYGOTSKY, L. S. (2007). *A formação social da mente*. S. Paulo: Martins Fontes.

- WINTER, T. (2013). Heritage studies and the privileging of theory. *International Journal of Heritage Studies*, online 22 May 2013 in <http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2013.798671> [consultado em 3 de Fevereiro de 2014].

O Galego
chave para os teus negocios
no mundo

MÁIS DE 200 MILLÓNS DE PERSOAS
FALAN PORTUGUÉS.
APROVEITA O VALOR DA TÚA LINGUA

A rendibilidade do galego

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932
Páx. 30-31

Xavier Alcalá

Enxeñeiro de Telecomunicación
x.alcala@usc.es

O profesor Manuel Rodrigues Lapa considerábase “o mais galego de todos os portugueses”. Con ese espírito, en 1978 escribía que “a Galiza tem a sorte, única na Península Ibérica, de ter uma língua identificada com a de um estado soberano como é Portugal, coisa que não se dá nem com o catalão nem com o vasco”.

Daquela, Galicia comezaba a deixar de ser “el Noroeste”, o Brasil era “o país do futuro” e as ex-colonias portuguesas vivían abocadas á guerra. Falaban oito anos para os estados ibéricos entraren na Comunidade Europea. Só xente con moita

visión era capaz de imaxinar o que viría ser a Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal...

Tradicionalmente as linguas foron consideradas patrimonio discursivo de lingüistas e políticos. Mais os economistas entremetéronse nese eido e logo deseñaban valoracións obxectivas, medibles en diñeiro, dos fenómenos lingüísticos.

Os idiomas son medios de transmisión de información. Velaí logo o comercio como grande impulsor da aprendizaxe de falas alleas, primeiro estadio de aproximación entre pobos. Coñecidos son os casos do suahili na actualidade e do portugués

nos séculos de expansión europea polo Oriente. As linguas adoptadas para a comunicación comercial pasaron a ser mesmo as de expansión das relixións (san Francisco Xavier predicaba en portugués no Xapón).

As falas, convertidas en idiomas formais, estritamente codificados, pasan a ser instrumentos de uso múltiple: económico, político, científico... Teñen unha compoñente fría, a de transferencia de datos ordenados, e outra emocional: condicionan pensamento e sentimento. Non se debe esquecer que nos negocios tamén se sente.

O ferrolán Xosé María Sáinz Penas, intérprete en Bruxelas (de catro idiomas latinos, catro xermánicos e un eslavo), di que a lingua franca do mundo hoxe é o "Globish", inglés simplificado que mesmo entenden os ingleses; e que a Comisión Europea usa o "Eurenglish", un "Globish" expandido, que inclúe matices.

Cómpre recoñecerlle ao inglés a súa importancia global (forzada polo imperio norteamericano e a Commonwealth británica), mais existen outros idiomas de grande valor racional e emocional nos negocios. Hoxe xa non se usan os vellos baremos para valorar idiomas: o número de falantes e a suma de produtos internos brutos das súas comunidades. Tense en conta tamén a emocionalidade...

Trinta e seis anos despois da frase famosa de Rodrigues Lapa, os estados ibéricos forman parte da Unión Europea, Galicia é unha comunidade autónoma española fundida co Norte de Portugal nunha eurorrexión, Brasil é un dos BRICS (Brasil, Rusia, India, China e Sudáfrica) emerxentes, o PIB de Angola medra de xeito espectacular e Mozambique é un país con futuro.

Os cálculos da "language usefulness" ("utilidade lingüística") sitúan o portugués por diante

do castelán, o italiano e o ruso, alcanzando o francés e ficando só por tras do alemán, o xaponés, o mandarín e o insuperable inglés (lingua franca da India e de Sudáfrica).

A importancia do portugués como lingua de negocios supera con moito os intereses de relación transmiñota, a irmandade natural da Portugaliza dos poetas. De aí a rendibilidade económica do galego en termos da súa pertenza ao bloque galaico-luso-africano-brasileiro.

Por un momento, lingüistas e políticos deberían escoitar voces coma as do economista Henrique Sáez Ponte: o galego, alén de creación indiscutible do pobo de Galicia, é un instrumento de aproximación a un mundo en explosión económica. Coñecido o galego, o esforzo para dominar o portugués formal é mínimo.

A lingua galega é de alta utilidade económica, e moi rendible. Ben coñecida, facilita o acceso á oficial de Brasil, Angola, Portugal e media ducia máis de países africanos. Desde ese punto de vista, o ensino do portugués

deberíase introducir no sistema escolar galego como, por unanimidade, o Parlamento Galego aceptou baixo a invocación do grande empresario que foi Valentín Paz-Andrade.

Polo momento, en Bruxelas déctase un fenómeno interesante: os mozos galegos que optan a unha carreira na capital da Unión, asisten aos cursos oficiais de portugués, entran nos grupos de alumnos máis avanzados e axiña saen cunha habilitación importante no seu curriculum.

Por moita simpatía que lle teñan a Portugal, non pesan no país veciño á hora da escolla. Móveos a rendibilidade mencionada: doadamente acadan diploma dun máis "dos vintetrés oficiais" (co mesmo valor que o húngaro "imposible") e prepáranse para penetraren polos corredores administrativos de Brasilia ou de Luanda, cada día máis conectados cos de capital da Unión Europea.■

Seguen a dicir de... Ponte.

CHICO CESAR (artista brasileiro)

“Sou um compositor de música popular que canta em português num mundo cada vez máis anglófono. O ambiente das artes e do entretemento tem sido um dos máis afectados pela anglofonia. Os filmes, os discos e os videoclips máis difundidos em toda parte são falados ou cantados em língua inglesa. Esses são os produtos da industria cultural norteamericana, cumprem uma função comercial, mas também de hegemonia sobre outras culturas. Sinto que Ponte... nas ondas!, ao valorizar a fala em português mundo a fóra, cria informação e autoestima entre a juventude galega, portuguesa, brasileira e de alguns países africanos. É reconfortante a sensação de que somos muitos e temos muito a dizer, temos muita história para contar. E ouvir”

RAMÓN CHAO (xornalista galego)

“Eu estou dirixindo programas en Radio Francia Internacional dende hai moitísimos anos porque falaba galego, porque falo galego (...) e o saber portugués axudoume, foi definitivo. Hai que unirse e traballar xuntos...”

UXÍA (cantante galega)

“Longa vida a Ponte... nas ondas! Creo que tamén é unha base coñecer a música dos distintos lugares para aprender a coñecer e respectar as outras culturas. Creo que nese sentido Ponte... nas ondas! é unha iniciativa que está moi ben porque nos permite recoñecer mellor o noso pobo irmán portugués e neste caso tamén a xente de Brasil e dos países da área lusófona”

JOÃO AFONSO (músico portugués)

“Ponte... nas ondas! é un exemplo de contacto entre povos. É unha ponte de vagas diferentes, e acho que as ondas do mundo são un bocado diferentes e temos que aprender con diferentes tendencias das ondas... Precisamos de gentes como vocês que façam desaparecer estas fronteiras”

DANIELA MERCURY (artista brasileira)

“Olá amigos, eu queria dizer a vocês o importante que eu acho este projeto de Ponte... nas ondas! Parabenizar a todos os profesores e organizadores deste projeto, aos alunos, pela iniciativa dum projeto tão importante de comunicação. A comunicação é o nosso maior vínculo hoje”

ARMINDO DA PONTE (Ex Presidente da Câmara Municipal de Monção)

“Mais feliz foi a vossa ideia que realmente encontraram aqui para comemorar este 29 de março de 1995, a chamada Ponte... nas ondas! Felicitar esta ideia e esta iniciativa. Que esta Ponte... nas ondas! seja a auto estrada para o intercambio verdadeiramente cultural que todos desejamos”

MERCEDES PEÓN (música galega)

“Desde esta ponte imaxinaria, dende A Coruña, un saúdo moi agarimoso a todos os raparigos e raparigas do mundo”

MANUEL CAMPO VIDAL (xornalista, presidente da Academia das Ciencias e das Artes de Televisión de España)

“Lo importante es que avancemos y que disfrutemos de la riqueza cultural que está ahí, en nuestras manos: que es la lengua, las tradiciones, las raíces y que como decía el poeta catalán Salvador Espriu: qui perd les arrels perd la identitat: el que pierde las raíces, pierde la identidad. El elemento fundamental que a mí me parece es la concienciación colectiva del patrimonio cultural galaico-portugués.”

.. nas Ondas!

XOSÉ FONT (xornalista Radio Municipal de Tui)

“Eu lembro perfectamente os primeiros anos de Ponte... nas Ondas! na radio Municipal de Tui. Foi realmente gratificante, foi unha experiencia moi valiosa e moi positiva para as radios“

CRISTINA SÁNCHEZ CARRETERO (Investigadora Consello Superior de Investigacións Científicas-CSIC)

“As teorías que Ponte... nas Ondas! está usando sobre patrimonio cultural están afectando e producindo cambios sociais, por iso tamén é importante que a transferencia á sociedade se produza divulgando os resultados e sendo participes. Calquera proxecto de investigación ten que facer participe a sociedade dende os primeiros momentos, dende o xurdimento da idea, para así ser un elemento máis no desenvolvemento dos proxectos de investigación como xa demostran as actividades que se levan a cabo en Ponte... nas ondas!”

WALTER BLAS (Coordinador de AIRE-Asociación Internacional de Radios Educativas)

“En el año 2000 participamos ya como AIRE en la VI transmisión internacional pero ahí hicimos la transmisión paralela de 24 horas desde Argentina. Paralela en cuanto a 24 horas, pero nosotros empezábamos a las 5 de la mañana en Argentina para poder estar en la inauguración de la jornada de Ponte... nas ondas! a las 9 de acá. Por supuesto nosotros transmitíamos allá y hacíamos conexiones en algunos momentos con Ponte... nas Ondas!”

SOCORRO LIRA (Cantante e compositora brasileira)

“Gosto muito de este lado provocador que tem o trabalho - Cores do Atlântico e encontrei na Galiza uma especial disposição para a provocação. É curioso quanto a gente necessita saber de esta parte da história que tem a ver com essas cantigas, todo o mundo vêm para a Galiza quando necessita entender um pouco de isso”

RIA LEMAIRE (Profesora e investigadora. Universidade de Poitiers)

“Muitos parabéns para Ponte... nas Ondas! que conseguiu desenvolver e divulgar en 15 anos toda unha cultura a un público que é o futuro da Eurorrexión, cunha visión teórica fundamental e moi ben organizada na transmisión aos mozos. Nos mundos ou civilizacións da oralidade, cultura é educación e educación é cultura. Hoje em dia, os pensadores utilizan às veces uma metáfora e dicotomia bem interessantes para caracterizar essa ciência diferente, qualificando-a como ciência “quente” e opondo-a à ciência “fria” do mundo moderno“

SHARON BOSSMAN (Antropóloga. Memorial University of Newfoundland, St. John's Terranova, Labrador, Canadá)

“Eu creo que hai futuros fortes para o patrimonio cultural en Galicia e Portugal se a xente comprometida, como os que levan Ponte . . . nas ondas! seguen mostrando os usos antigos e estando abertos aos novos usos que suxiren. No mundo global, se non coidamos e festexamos o noso patrimonio, non damos ás novas xeracións as ferramentas coas que poden desenvolver as súas identidades. Non se pode formar unha identidade só a través do consumismo ao que se enfrontan todos os días. A Rede crea unha oportunidade, fai posible estender as conversacións sobre os varios patrimonios do mundo, incluso entre comunidades de galegos e portugueses vivindo fóra”

MARGARETH MENEZES (artista brasileira)

PORTUGALIZA (Para a XV Ponte...nas ondas!)

“Há um barco que vai, um abraço que vem,
Navega no mar, Ponte...nas Ondas! (...)“

A língua como oportunidade no mundo universitário. Relação entre universidades do espaço lusófono

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 34-36

Eliás J. Torres Feijó

Grupo Galabra

Universidade de Santiago

eliasjose.torres@usc.es

As decisões tomadas sobre a língua e a sua codificação em 1982, assumidas pola administración pública nas suas diversas dimensões, preterindo outras opções, foram, para o assunto que é objeto da reflexão que me foi proposta, letais. Não apenas consolidavam mas impulsavam a crença segundo a qual, galego e português eram línguas diferentes, fazendo olhar esses construtos (afinal, que é galego? Que é português? Galego e português de onde, quem, como, quando?) como diferentes, em qualquer modo comunicacional, oral ou escrito. Umha medida que, ao não aproximar, afastou e que as novas tecnolo-

gias, precisamente com as suas possibilidades de aproximação, aliadas ao bom senso e sentido prático, viriam desmentir anos mais tarde, mas com um tempo perdido e um estado de cousas quase irreversível. Pessoas que tomam decisões sobre outras devem ter presente o bem comum e o acesso a melhorias da qualidade de vida em relação a quem prescrevem. A vontade de afastar e contestar estava presente no modo adversativo daquelas Normas de 1982, no seu "Preâmbulo" (o carregado é meu):

"Valora-la contribución do portugués peninsular e brasileiro,

pero excluir solucións que, aínda sendo apropiadas para esa lingua, sexan contrarias á estrutura lingüística do galego. O punto de partida e de chegada en calquera escolla normativa ha de ser sempre o galego, que non debe **sacrifica**-las súas características propias e relevantes **en beneficio** das dunha lingua irmá, **pero diferente**".

Além de não discutirmos aqui qual é a "estrutura lingüística do galego" diferente do "português peninsular e brasileiro" (não vá ser que aquela acabe sendo a do espanhol..) nem essa expressão de "contribución" (que parece indicar oferta e auto-suficiência) e de "benefício" para a "lingua irmá" (dificilmente qualificável com elegância), o facto foi que as entidades promotoras deverom considerá-la infeliz, porque ela foi reformulada na reforma de 2005 (<http://www.xunta.es/linguagalega/arquivos/normasrag.pdf>, p. 7), também ortograficamente:

Valorar a contribución do portugués peninsular e brasileiro, mais excluir solucións que, aínda sendo apropiadas para esa lingua, sexan contrarias á estrutura lingüística do galego. O punto de partida e de chegada en calquera escolla normativa ha de ser sempre o galego.

Por que esta observação, crítica? Para recomendar não atuarmos à toa; porque, espelhando ela um pensamento lingüístico e, sobretudo, social, cultural e político determinado, está na raiz do modo em que as cousas hoje são colocadas a este respeito. Porque agora somos mais pobres, estamos tentando recuperar uma ideia de unidade que nós mesm@s decidimos preterir, bastante soberbamente, e com a dificuldade acrescentada das crenças instaladas sobre a equidistância, em que existiria um galego entre *espanhol* e *português*, quando o que existe é umha variante, mui castelhanizada, pertencente a umha lín-

gua comum que no mundo, até brasileir@s (201 milhões de habitantes em 2012), ou angol@s (21 milhões, 2012) chamam português (Portugal, 10,5 milhões, em 2012). E a ideia e o desejo topam igualmente com a ferramenta derivada daquela concepção: mais castelhanizada, na oralidade e, sobretudo, na sua escrita.

Talvez, setores das comunidade galega, habituat@s a salvar-nos no imaginário quando a realidade é hostil, possam pensar que, agora sim, esse galego permite a nossa fluidez no reastante mundo de língua portuguesa; como, então, explicar a atitude de parceir@s lus@s, por exemplo, que logo mudam para o espanhol/portunhol. O nosso longo processo de castelhanização está ainda marcado pelos discursos e práticas diferencialistas atuais, o que faz que aquelas pessoas de maior proximidade e contato conosco sejam, e não paradoxalmente, as mais afetadas por eles: além das diferenças sobretudo fonético-fonológicas do português de Portugal (especialmente do derivado do *lisboetês*) em relação a outros âmbitos da língua, funcionamos com maior fluidez num âmbito brasileiro, caboverdiano ou moçambicano...: a não contaminação é umha aliada...

Qual o meu interesse em relação a quem amavelmente lê estas linhas com isto tudo? Alicerçar duas ideias, apoiadas polo otimismo:

a) que as nossas circunstâncias históricas convertem-nos num processo e não somos um resultado (algo acabado e fixado); normalmente, apresentamos-nos, no que à língua diz respeito, ao mundo como um processo exceto no do de língua portuguesa, que funcionamos como um corpus concluído, não submetido a recuperação, reconstrução, desenvolvimento, quando é sobretudo com o nosso mundo lingüístico que

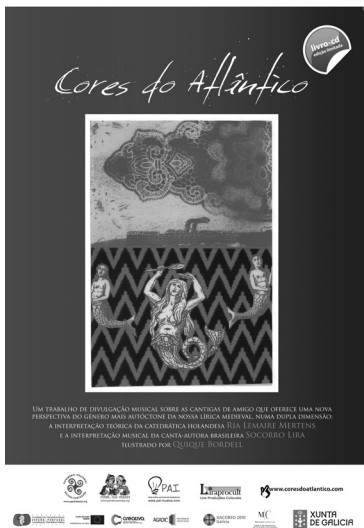
devemos apresentar-nos como processo.

b) Sendo processo, nutrirmos-nos, informarmo-nos de e através do mundo de língua portuguesa (vs. o espanhol) é umha mais-valia a reforçar a nossa língua e o nosso conhecimento, dando maior segurança e confiança nos nossos usos galegos. Esse contato terá um efeito depurador vital: todas as línguas bebem doutras; mas, beber muito, em ocasiões embebedada, e sempre acaba por afogar; no caso nosso, ter fonte limpa própria no mundo tão plural e alargado como é o de língua portuguesa, vai ajudar, e muito, a depurar de castelhanismos o nossos usos e galeguizar mais a nossa língua

Portanto, perante a decisão de percorrermos este caminho, de enormes benefícios para a nossa comunidade, a euforia da unidade deve deixar passo à cautela: ouvir mais, aprender, assumirmos estarmos num belo e desafiante processo, com dificuldades e possibilidades como antes intentei oferecer.

Acho que entender isto assim, no nível da língua e no mais alargado da cultura, vai facilitar a nossa ação exterior e oferecer, além dos saberes de cada quem, aliciantes possibilidades de relacionamento, cooperação e avanço, no âmbito universitário, para o caso, sem que a língua seja um passaporte (nem mesmo para vir estudar à Galiza ou ir estudar aos países de língua portuguesa!) mas um rio comum.

Instalad@s aí e assim, a capacidade de desenvolver umha diplomacia cultural pode ser verdadeiramente grande e eficaz. Sobre estes assuntos, para o livro coordenado por Manuel C. Vila *Falar a ganhar O valor do galego*. (Associação Galega da Língua – Através Editora, 2013), tive a oportunidade de comentar algumas ideias ao

respeito, que recolho para este breve artigo e acho oportuno termos em conta como elementos fortes no relacionamento com o mundo de língua portuguesa, para o caso com as universidades:

a) que a **confiança** das pessoas aumenta consideravelmente quando se entendem **sem intermediários**, quando falam diretamente. E que perceber diferenças na outra pessoa quando a interlocução é fluída aumenta a empatia e a simpatia comunicacionais.

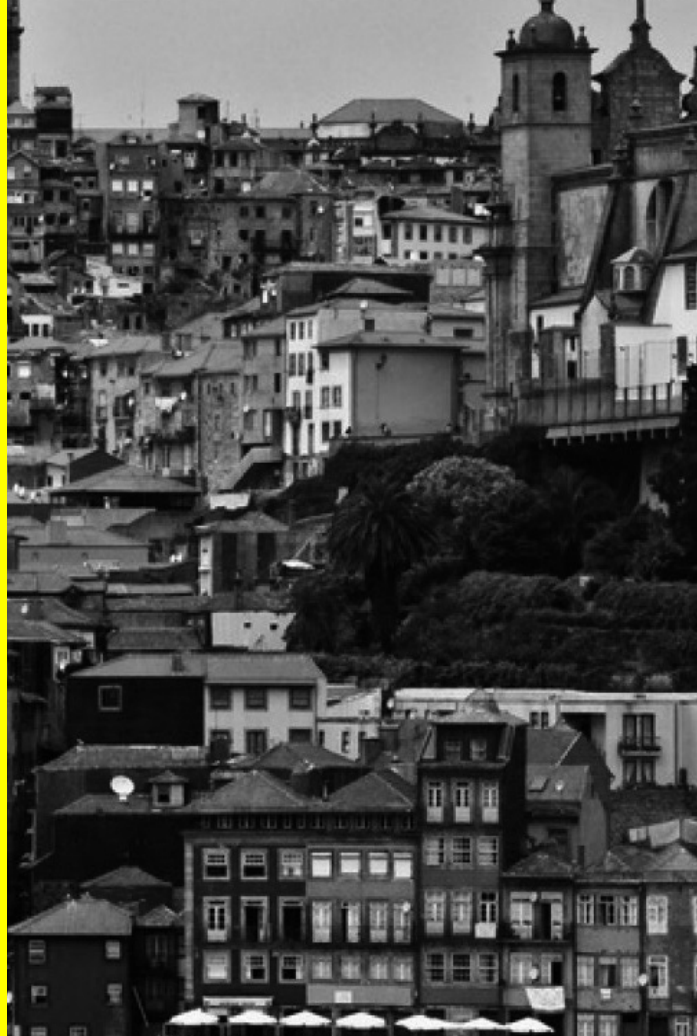
b) somos em boa medida **um mundo por descobrir**, o que, no caso galego, tem o valor de uma revelação e de uma recuperação; Galiza, antiga e genuína, apesar da mistura e confusão derivada da presença da língua e da cultura espanholas (que também convirá aproveitar no nosso benefício); um velho pequeno país europeu (patrimónios diversos assim o testemunham; o tamanho importa para evitar receios e prevenções e aumentar atrações), que nem ameaçou nunca nem é ameaça de nada (importante na percepção dos povos e dos seus agentes, mais num contexto de relações pós-coloniais no mundo lusófono, com pousos tensi-

vos); não se esqueça que somos o único país de língua portuguesa (assim é a nossa língua conhecida internacionalmente) que não tem contencioso nenhum com outro país de língua portuguesa: nem colónias nem impérios, nem complexos nem rivalidades de qualquer tipo; um finisterrae europeu, um caminho, uma avó, um berço e fator de cultura. Convirtamos desconhecimento e insingularidade em grandes vantagens.

c) Galiza hoje é e pode vir a ser muito mais umha **cabeça-de-ponte** se bem olhado o mapa, a veicular e facilitar relacionamentos: Europa-América; Europa-África: o **policentrismo** é uma necessidade e uma oportunidade extraordinárias e o mundo de língua portuguesa tem aí um potencial ainda enorme por explorar, dada a sua variegada presença no mundo; e a Galiza, especificidades nada desprezíveis, entre as quais a sua interlocução geo-cultural com muitas áreas de emigração galega; e uma marca país em Oxford ou Macau, em Beijing, Sidney, New Jersey, Johannesburgo, em lugares onde o português é usado e conhecido, onde existem mesmo ativas comunidades portuguesês-falantes.

d) **Planifiquemos** um pouco: saibamos como somos vist@s e como queremos ser vist@s. Neste momento, por exemplo, teríamos que estar dedicando tempo a analisar a emergência de Angola ou a posição interessante e com pontos de convergência connosco de Cabo Verde. Organizando na nosa estratégia a multi-oferta universitária do Brasil ou estudando a potencialidade das instituições de pesquisa moçambicanas (também as não dependentes diretamente de universiddaes) e as possibilidades de cooperação. Em geral, podemos ser umha comunidade inovadora: aproveitando os nossos recursos linguísticos e culturais, podemos começar a estudar as culturas das outras comunidades como meio de relacionamento e entendimento. ■

O Porto e a Galiza: coisas nossas, de portuenses e galegos

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 37-39

Acedo ao desafío do meu querido amigo Antón Costa, escribendo un pequeno texto que espero espelhe con claridade a maneira como me fui relacionando con a Galiza, en moitas das súas circunstancias e, ao mesmo tempo, a forma como penso ser estas circunstancias “vistas” por colegas que, comigo, comungan a profesión de profesor e que, num tempo lento, são entranhados pola Galiza.

Hoje, entrando en Tui, vejo galegos, vejo un pobo tão perto de nós, mas onte vería españois apenas, un pobo tão lonxínquo, e que a minha escola

quis que eu olhasse como persoas hostis, inimigas e de quem deberíamos desconfiar: «De España, nem bom vento, nem bom casamento», ensináronos entón a dizer, sempre que olhávos os nosos vizinhos fronteiriços.

Hoje sinto, mais do que por calquera outro espazo de España, un cariño especial pola Galiza. Lá estou sempre cá: estou sempre en casa.

Ao escribir este texto, non posso deixar de sentir a nostalgia que carrega as memorias que trago da infancia. São as memorias das viaxens que comezaban no Porto, en vagarosas camio-

António Nunes

Profesor e formador docente

aj.nunes@netcabo.pt

netas de passageiros – como na altura eram chamadas – serpenteando estradas tortuosas, cruzando vilas e pequenas cidades, até chegarmos à fronteira de Valença com Tui. Aqui começava outra aventura: o preencher dos papéis que nos identificava (juntamente com o bilhete de identidade); a apresentação dos documentos passados pela PIDE (polícia internacional e de defesa do estado – a antiga polícia política) que autorizava os rapazes, com idade para cumprir serviço militar, a passarem a fronteira – e aqui recordo o desastre da guerra do ultramar português. Já em território galego, vejo a polícia espanhola a entrar na camioneta, a cheirar o que levávamos, e as malas abertas para garantir que não transportávamos contrabando (de café, principalmente). Depois de passadas todas estas “formalidades fronteiriças”, seguíamos aliviados, e logo invadíamos as pequenas lojas que nos ofereciam um mundo de guloseimas, de bebidas, de montras cheias de cor que cativava o olhar de quem, como nós, vinha de um país cinzento. E depois, lá seguíamos rumo a Vigo, fazendo um intervalo, para um piquenique, no “Parque do Monte Castro”, seguido de um «café solo» (horroroso, permitam-me a franqueza), antes da peregrinação ao «santuário do consumo» El Corte Ingles, um assombro para os nossos olhos marcados pela ruralidade e a austeridade.

Foi isto durante anos. Uma ou outra vez (raras vezes, por sinal, pois o dinheiro era escasso), atrevíamos-nos a uma visita à Corunha, a Ourense, e a Lugo. Mas Tui e Vigo eram, pela proximidade, o nosso “poiso” mais assíduo em terras de Espanha.

Mas nestas incursões, a questão de identidade regional ou mesmo nacional nunca nos foi colocada, nunca fomos levados a pensar nela: íamos a Espanha e ali falava-se e escrevia-se em

espanhol. A maioria de nós nunca teve consciência de uma outra cultura, de uma outra língua, de uma outra bandeira. Tanto o franquismo como o salazarismo condicionavam a nossa forma de pensar e, cruelmente, limitavam intencionalmente o nosso conhecimento. Este o cenário que enquadrava grande parte da minha infância e adolescência.

Com o «25 de Abril», em Portugal, e a passagem de Espanha para um regime democrático, todo este ciclo de impedimentos, nas relações entre os nossos dois povos, foi sendo alterado e a comunicação entre nós facilitada. Começamos a ter um conjunto de relações mais íntimas, mais abertas e mais autênticas.

No meu caso, a escola foi o meu grande elo de ligação do Porto com a Galiza. Através do Movimento da Escola Moderna portuguesa conheci a Nova Escola Galega. Através de «um amigo comum», o professor francês Célestin Freinet, vi-me, a convite desta, em Ourense e em Bande, a fazer comunicações sobre a vida e o trabalho pedagógico daquele professor, e sobre as influências que ele foi tendo em colegas portugueses que, com os seus alunos, iam construindo uma escola democrática e inovadora, interventora na vida social.

Assim, comungando dos mesmos princípios de liberdade e, saindo quase ao mesmo tempo de um regime persecutório, oposto à democracia e à liberdade, fomos construindo uma identidade e uma nova realidade educativa entre os dois povos, embora, reconheça, de forma muito lenta e descontinua, com grandes hiatos no tempo.

Surpreendeu-me, nas comunicações que aí fiz, a juventude da assistência, a alegria dos participantes e a vontade imensa de mudar, tudo fazendo para não deixar que a escola continuasse a ser a escola franquista, e que

honrasse o caráter e a nobreza de Dom Gregório, o professor republicano, magistralmente interpretado por Fernando Fernán Gómez, que apreciei no filme «A língua das bolboretas» e que não me canso de mostrar aos meus alunos na universidade onde trabalho, como um exemplo de educador.

Recordo, também, a importância que teve o meu doutoramento, na Universidade de Santiago de Compostela, na minha ligação à Galiza. Vários foram os momentos passados nessa cidade galega, na sua universidade, onde tive a oportunidade de apreciar uma outra realidade universitária. Uma escola mais aberta, mais igual entre estudantes e professores, comparada com a realidade portuguesa de então. Um espaço de circulação da cultura e do conhecimento, de encontros com a pedagogia – coisa rara nas universidades portuguesas, ainda hoje em dia.

Aí, constatei a importância que tem para os povos que habitam este espaço geográfico – o norte de Portugal e a Galiza – os aspetos relacionais e os contactos curtos no tempo, e diversos na cultura e no conhecimento. Oferecíamos-nos ao debate e à descoberta, à reflexão e ao encontro de pontos de vista, descobrindo na língua, nos prazeres e nos gostos que partilhávamos, coisas tão parecidas, por vezes, mesmo comuns. Recordo, quando das minhas visitas a Vigo, ao café «Tres Luces», para cavaquear com o Antón Costa, a peregrinação a que ele «me obrigava» pela redação de alguns jornais e revistas galegas e pelas casas de artesanato e de louças da Galiza.

Estas coisas de um olhar simples, foram determinantes, pela sua natureza afetiva, para me apaixonar pela Galiza. Uma paixão que não nasceu de um folheto turístico, mas de uma afetividade e de uma multiplici-

dade de encontros que, quanto a mim, são os mais importantes, senão os únicos suportes do prazer de nos sentirmos também galegos.

A GALIZA AOS OLHOS DOS PROFESSORES DO PORTO

Este “prazer de nos sentirmos também galegos” traduz um anseio inúmeras vezes aflorado em muitas das conversas que, com colegas, vou tendo. Um anseio sustentado numa inveja traduzida numa incapacidade sentida em nos “desprendermos” da nossa Lisboa que, numa permanência, nos sufoca, e olharmos a Galiza como um pequeno exemplo, uma pequena ilha, aqui mesmo ao lado, que conseguiu através, como dizemos, de “bolsas de resistência”, preservar uma cultura, a sua, (como a língua, a bandeira, os gostos, o património, etc.) que abraça um povo e lhe transmite uma identidade própria, um gosto tão singular, tão distinto, o de se sentir galego, díspar de se ser só espanhol. Este sentimento é muito claro para muitos de nós, e é-o mais, quanto mais contactos temos com a região e com o seu povo. A língua -falada e escrita-, bem como os símbolos regionais são, e sentimo-lo quando nos deslocamos à Galiza, porque os encontramos em todo o lado, o suporte supremo dessa identidade, que nos reenviam para um outro país que não a Espanha. Esta sensação que sentimos, por muito que a descrevamos, nunca a poderemos partilhar com nenhum galego.

Por vezes, quando discutimos estas sensações tão encantadoras, ainda estranhas no nosso país, encontramos nelas, talvez coagidos pela profissão de professores, a importância da escola galega, da luta e militância de muitos dos seus professores. Pensamos um campo educativo, que nos parece vivo, atuante, quase sempre litigioso e servindo de exemplo aos estudantes que, desde cedo,

perceberão que o espaço local será tanto melhor quanto mais nele participarem, decidindo a sua organização, decidindo a sua cultura e a dando vida à sua língua: temos a sensação da importância da palavra autonomia no contexto escolar e da sua apropriação no desenrolar das atividades dos alunos.

Contudo, este conhecimento, dizemo-lo entre nós, é muito reduzido entre a maioria dos nossos colegas da cidade, fazendo parte de um pequeno punhado de professores e, dizemo-lo, quase nulo entre os nossos alunos. Isto porque, no aspeto relacional, institucional, vivemos muito de costas viradas, desconhecendo como se trabalha, o que se ensina, como se organizam as escolas galegas, como pensam os galegos e, mais do que isso, desconhecendo a nossa própria história conjunta. O conhecer e entender do sentir galego passa, isso sabemos-lo bem, pelo contacto, pela, como gostava de dizer Paulo Freire, “amorosidade” das relações entre estes dois povos.

Sentimos, pois, a importância e a necessidade de nos aproximarmos mais da Galiza, encontrando pontes sistemáticas e duradouras que facilitem a circulação do conhecimento, da cultura, da língua, da identidade e, sem medo da palavra, da amizade. Pensamos serem estes os pressupostos que melhor poderão ajudar a um maior conhecimento dos dois povos e, desta forma, alargarmos a nossa compreensão aos outros.

Por fim, gostaria de terminar esta curta narrativa, recorrendo a Teixeira de Pascoaes, um dos maiores poetas portugueses do século XX. Sabemo-lo um apaixonado pela Galiza, pela sua cultura e pelo seu povo, e nesta sua relação tão forte e sincera, revejo a minha. Mas pela dificuldade de encontrar as palavras certas, encontro num trabalho de Isaac Alonso Estraviz,

as palavras que gostaria de dizer e de que não sou capaz. Na *Nós. Boletín Mensual da Cultura Galega*, Ano 1, no 1, Ourense, 30 de Outubro de 1920, p. 18, diz Risco, a dada altura, sobre Teixeira de Pascoaes:

«E nas suas cartas, feitas de luminosos pensamentos e cordialidade enternecida, diz a um seu amigo de aqui: ‘... A Galiza é irmã e mãe de Portugal. Portugal saiu dos seios da Galiza; depois abandonou a Mãe e foi por esses mares fora; fugiu como o filho pródigo. Mas é chegado o tempo do seu regresso ao lar materno. Temos de voltar a viver espiritualmente em comum. Assim o exige o destino das nossas Pátrias que ainda não está cumprido. Esse destino é, como disse muito bem, a criação da civilização atlântica... (A *Nosa Terra*, nº 137 -31-03-1921-, p. 5)».

É pois, minha convicção, até pela adversidade dos tempos, ter chegado o momento certo de fazermos cumprir esse destino das nossas Pátrias a que Pascoaes se referia e que Risco, na sua carta de 3.II.1920, agradecendo àquele a ajuda espiritual dada aos galeguistas, sublinhava: «... num Além possível no que Portugal e Galiza seriam a mesma cousa... A arela nossa é de fazer de Portugal e da Galiza uma só pátria espiritual» (Eloísa Álvarez e Isaac Alonso Estraviz, *Os Intelectuais Galegos e Teixeira de Pascoaes. Epistolário*, Edición do Castro, Sada-Corunha, 1999, carta 2, p. 37).■

Vinte anos de Ponte...nas Ondas!

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 40-41

Teresa Callís

IES A Sangriña de A Guarda

callisol@edu.xunta.es

Filomena Correia Alves da Cruz

Escola Básica e Secundária Sidónio Pais de Caminha

mena.cruz@sapo.pt

O rio Minho uniu as escolas de Caminha e A Guarda situadas nas duas margens, durante os últimos onze anos, num projeto comum a partir da participação nas jornadas de Ponte...nas Ondas. Esta experiência serviu para cruzar o rio todos os anos para estabelecer um intercâmbio de trabalhos sobre o património imaterial tais como a recolha do sargaço, ciclo do linho, profissões ligadas ao artesanato, música/instrumentos musicais, percursos, pesca, as redeiras, desfolhada, etc, procurando a existência dos vínculos comuns às duas vilas rompendo fronteiras e ligando tradições e atividades culturais

testemunhadas pelos jovens das duas vilas.

Os jovens partilharam experiências, conviveram e apresentaram trabalhos em conjunto. Esses trabalhos foram dados a conhecer através de programas de rádio com deslocação aos estúdios, quer em A Guarda quer em Caminha e Vila Nova de Cerveira e mais recentemente através da Internet, onde aprenderam técnicas de informática que conduziram à produção de vídeos. O encontro entre os professores de ambas as escolas, para a preparação e concretização das atividades foi uma constante partilha de

experiencias e coñecimentos que contribuíu para un enriquecemento non só profesional mas tamén persoal.

Ponte...nas Ondas veio establecer un intercambio cultural que ultrapassou o propio proxecto: realizáronse exposicións de pintura (duas en Caminha, una no Instituto A Sangriña e outra na serra D'Arga – Arte na Leira do pintor Mário Rocha), participación na Gala Cultural do Agrupamento de Escolas Coura e Minho, deslocação dos alumnos de portugués do IES à escola de Caminha para assistirem a representacións teatrais e dous encontros con os xogos tradicionais populares no parque municipal de Caminha e no I.E.S. a Sangriña.

Ponte...nas Ondas proporcionou a creación de una afinidade responsable polo relacionamen-

to continuado que só enriquece a cultura dos nosos jovens e o espírito de partilha entre dous povos que certamente nunca se separarán. Congratulámonos por nos termos envolvido e vivido as experiencias, desde 2002/2003, no proxecto e de celebrar os vinte anos da existencia de Ponte...nas Ondas, que criou laços de amizade entre escolas da Galiza e Portugal.

*"Vendo-os assim tão pertinho,
a Galiza mail'o Minho,
são como dois namorados
que o rio traz separados
quasi desde o nascimento.
Deixal-os, pois, namorar
já que os pães para casar
lhes não dão consentimento.*

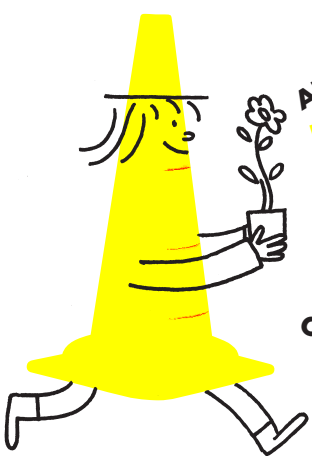
(Poeta João Verde)

PUBLICIDADE

Que é aprender?

- Abrir os ollos**
- Mirar todo con curiosidade**
- Descubrir o mundo**
- Axudar aos demais**
- Traballar en equipo**
- Levar unha vida saudable**
- Coidar o medio ambiente**

APRENDER É CRECER

- **Competencias e estándares de aprendizaxe**
- **Educación en valores**
- **Intelixencias múltiples**
- **Aprendizaxe cooperativa**
- **Tecnoloxías da información e da comunicación**

Ecós desde o Brasil: a ponte linda que de alí chega...

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 42-44

Bruna Morais

brunamoraiscg@hotmail.com

Mayra Pereira

Estudantes do curso de Comunicação Social da Universidade Estadual da Paraíba e Assessoras do Projeto Boa Vista Conta História

PONTE... NAS ONDAS! NA CONSTRUÇÃO DA MEMÓRIA AUDIOVISUAL DE BOA VISTA - PB

Berço cultural do Cariri Paraibano, localizada à 170km da Capital João Pessoa, a cidade de Boa Vista carrega em sua essência um grande conteúdo cultural. O município é conhecido por ser um dos maiores produtores de bentonita e hoje detém 80% da produção mundial do minério, além da fabricação do queijo coalho devido à grande quantidade de criadores de gado da região o que caracteriza mais um atrativo para o município.

Sempre destinados a despertar nos habitantes da cidade o desejo de projetar a cultura da cidade para novos horizontes, o diretor de turismo da cidade, Flávio Farias e a Professora da Universidade Federal de Campina Grande, Sohad Rached Farias, através da cantora e compositora, Socorro Lira, tiveram conhecimento do projeto "Ponte... nas Ondas!" e a partir do ano de 2011 resolveram embarcar em mais um projeto que renderia a região prêmios e bons frutos no futuro.

Com quatro anos de participação no "Ponte... nas Ondas!" o município de Boa Vista já é de-

tentor de grandes contribuições para o cinema paraibano através da produção de documentários que contam a história da cultura da região. No seu primeiro ano de participação, os alunos da escola EEEFM Teodósio de Oliveira Ledo, considerada a única escola de ensino médio no município que diante do proposto e com o forte apoio da diretora Berlita Macêdo, apresentava condições de reunir alunos entre 14 e 19 anos, capazes de realizar pesquisas sobre os temas do evento "Ponte... nas Ondas!" com melhor desempenho e produziram um documentário intitulado O Ramo, que conta a história das rezadeiras, uma tradição antiga mas que ainda se mantém no município, afim de manter vivo esse laço cultural através de um banco de memória audiovisual.

No ano seguinte, 2012, o projeto contou com a produção de shows e peças teatrais que cantavam e decantavam as histórias das lendas do município além da participação da cantora Eloísa Olinto em uma apresentação que emocionou o público. Foi nesse ano também que, através da iniciativa do "Ponte... nas Ondas!", surgiu o projeto Boa Vista Conta História, que incentiva jovens da região a estarem envolvidos com a produção de documentários, e que tem como objetivo o de construir um acervo audiovisual com registros de depoimentos de personagens que protagonizaram importantes momentos históricos na região, contribuindo para o fortalecimento da identidade, para a preservação da memória local e do patrimônio simbólico imaterial.

Em 2013 os alunos produziram, junto ao projeto "Boa Vista conta História", o documentário Brincadeiras de Nossos Avós o que rendeu ao município não só a participação no "Ponte... nas Ondas!", como também uma premiação de Honra ao Mérito

no FARCUME, Festival Internacional de Cinema na cidade de Faro em Portugal.

Após a premiação do documentário em Portugal, os alunos e o coordenador do projeto, Flávio Farias, voltaram a realizar novas produções. Ainda em 2013, a equipe do projeto "Boa Vista Conta História" roteirizou sobre a vida dos vaqueiros do cariri paraibano, com relatos reais e imagens daqueles que praticam tal profissão. O documentário foi intitulado "Quando eu vestia meu terno de couro", com o lançamento em 2014 no plenário da Câmara Municipal da cidade de Boa Vista.

Na sua 4ª edição, o projeto da cidade promoveu o FARCUME BRASIL (Festival do Queijo, Vinho e Cinema), uma extensão do festival de curtas-metragens com a parceria da cidade Faro, Portugal e da Universidade Estadual da Paraíba através da Prof.ª doutora Ingrid Fachine. A intenção dessa parceria, realizada entre as duas cidades, foi em promover um intercâmbio de trabalhos, métodos e saberes entre os produtores cinematográficos dos dois países, para dinamizar a política cultural das cidades envolvidas e envolver as suas identidades na valorização

das suas potencialidades locais. Este festival proporcionou uma atenção especial à seleção dos curtas-metragens portugueses e brasileiros.

Paralelo ao Festival, o projeto "Boa Vista Conta História" deu continuidade às suas produções e em junho de 2014 lançou mais um documentário falando sobre a vida das artesãs da cidade. O filme "Mãos que fazem – O artesanato de Boa Vista", realizado com o apoio da Escola municipal Francisca Leite, foi selecionado para fazer parte do evento promovido pelo "Ponte... nas Ondas!" na Galiza.

O documentário sobre as artesãs recebeu o prêmio "BOAS ONDAS" como o melhor trabalho externo da Galiza-Norte de Portugal, euro-região, na 20ª edição do "Ponte... nas Ondas!". Após a premiação, o filme realizou uma exibição especial na Câmara Municipal de Vereadores da cidade de Boa Vista, Paraíba.

O grande intuito e benefício de sempre participar do "Ponte... nas Ondas!" durante essas últimas quatro edições é que, através dessa iniciativa, pode-se resgatar o desejo dos jovens pela cultura da sua região. Para

a estudante Valéria Borborema (15), o "Ponte... nas Ondas!" permite que ela esteja próxima daquilo que é referencia cultural na sua região. "Com essas experiencias, eu aprendo mais sobre o cotidiano das pessoas, desde as crianças até os idosos. Foi através de tudo isso que despertou em mim o desejo de me formar em Arte e Mídia e espero me tornar uma grande profesional no futuro", afirmou a estudante que já participou de dois anos do projeto.

O COLÉGIO PEDRO II DE RIO DE JANEIRO EN PONTE... NAS ONDAS!

O Colégio Pedro II de Rio de Janeiro é un centro de referencia no ensino público brasileiro con 176 anos de historia e que polas súas características constitúe case unha universidade na cidade, pois conta con máis de 12.000 alumnos e 1.200 profesores/as estruturados en 14 unidades organizativas distribuídas na cidade de Rio de Janeiro.

No ano 2000, un profesor e un alumno deste centro visitaban Galiza e o Norte de Portugal motivados por coñecer a experiencia de Ponte... nas Ondas! A súa intención era poder establecer "pontes" cos centros que anualmente viñan realizando a

xornada de radio interescolar, coñecida desde o Brasil a través da internet. Esta visita a escolas galegas e portuguesas, recollida na prensa, deu paso á primeira participación do Colégio Pedro II na seguinte edición de Ponte... nas Ondas!, a sétima, que se celebrou en 2001 e que tiña como temática o proxecto educativo da UNESCO *A rota do escravo*. Unha participación que tivo unha especial transcendencia para a experiencia pois realizouse cunha videoconferencia entre Salvaterra de Miño e Rio de Janeiro. Unha videoconferencia profesional que supoñía un novo desafío e que permitiu mostrar que o centro brasileiro xa contaba daquela cun equipamento tecnolóxico que aquí aínda só estaba ao alcance de poucas entidades e institucións.

A partir de aí foron asentándose as participacións do Colégio Pedro II e mesmo algún profesorado de Ponte... nas Ondas! visitou o centro carioca para coñecer as súas instalacións e organización.

ESTANCIA DO INSTITUTO CULTURAL CASA DO BERADERO EN GALIZA

No ano 2004, con motivo da celebración do X aniversario de Ponte... nas Ondas! unha

representación do Instituto do Beradero, de Catolé do Rocha (Paraíba) visitou Galiza convidada pola Asociación Ponte... nas Ondas!, como froito da colaboración co artista brasileiro Chico César, actual "Conselleiro" de Cultura do Goberno de Paraíba, no Brasil.

O Instituto Cultural Casa do Beradero é unha iniciativa promovida por Chico César para axudar aos nenos e nenas con poucos recursos económicos do estado do Paraíba no Brasil e darlles unha formación musical que lles abra novos horizontes. Coa axuda da monxa Irmá Iracy e numerosas institucións públicas e empresas privadas o Instituto pretende, por medio da música "promover o desenvolvemento humano e resgatar a auto-estima de crianças e adolescentes da região de Catolé de Rocha através da valorização da cultura nordestina".

A delegación que visitou Galiza e o Norte de Portugal, composta por catorce compoñentes, conformaba a ORQUESTRA GENTE QUE ENCANTA dirixida pola Irmá Iracy e realizou unha intensa actividade entre o 4 e o 15 de maio de 2004. As actuacións da orquestra tiñan unha finalidade solidaria pois naquel momento o centro precisaba axuda para a restauración da súa sede na que actualmente se desenvolven diversas actuacións culturais e educativas.

Dentro das súas diversas e numerosas actividades realizadas na Galiza como consecuencia desta conexión con Ponte... nas Ondas! cabe subliñar as súas actuacións en Vigo, Nigrán, O Porriño, Salvaterra de Miño, Pontevedra, Allariz, Gondomar, Redondela e Santiago de Compostela, ocasións todas para abrir contactos e intercambios con escolares de diversos centros escolares galegos e co público en xeral. ■

Décadas de radio construíndo pontes

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN

PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 45-47

A radio escolar como instrumento pedagóxico ten no CEP Carlos Casares 25 anos de vida. Dende a súa montaxe, nun almacén da primeira planta do colexio, ata agora, foi medrando, cambiando de aspecto físico -agora ten un espazo propio e novos elementos técnicos como o ordenador-, e de carácter, de modo que a medida que avanzan os cursos os programas radiofónicos son máis elaborados e máis dinámicos.

A radio xa non é unha experiencia na que estaban implicadas catro ou cinco mestras e unha parte do alumnado. A radio foise facendo patrimonio de todo

o centro e unha marca diferenciadora do mesmo. Cada semana os nenos e as nenas dende 1º a 6º de EP van subindo á emisora escolar para emitir os seus programas acompañados da súa titora. Dicar radio en Alxén é falar dunha actividade cotiá, que forma parte da programación do centro. Radio Saltamontes, con case tres décadas de vida, é unha radio madura e con personalidade propia.

Os inicios foron máis convulsos. Eran momentos de experimentar, de buscar formas novas de funcionar e organizar. Foi o resultado da marabillosa combinación de ganas de experimen-

Mª Luz Gómez Leiras

luzgomez@edu.xunta.es

Mª del Pilar González Casas

pilargcasas@gmail.com

CEP Carlos Casares- Alxén
Salvaterra de Miño

tar, innovar, comezar, cambiar o centro...implicarnos!!, achegarse aos medios de comunicación, que o noso alumnado fose parte do centro participando activamente. Eran os tempos da EXB e foi o inicio da nosa andaina. Montamos unha emisora escolar grazas á colaboración doutros mestres da zona que xa tiñan experiencia neste eido e traballaban coa radio (Paco e Xaquín, do colexio Altamira, de Salceda de Caselas) e coa colaboración económica da APA do centro.

As clases de Lingua Galega achegaban ao alumnado ao patrimonio inmaterial (o máis delicado e vulnerable) e nos obradoiros de radio escribíanse guiños, ensaiábase....Os equipos técnicos ocupábanse nos recreos das emisións radiofónicas, de poñer música, de felicitar os aniversarios, de adicar cancións...

Agora seguimos case igual, pero con 25 anos de radio ás costas...Máis pausados!!

No ano 95, case nos inicios da nosa radio, fomos invitados a participar en Ponte...nas Ondas! A participar e a pór en marcha un proxecto de radio interescolar, no que todo estaba por definir, todo estaba por construír. Os alumnos e alumnas do CEP Carlos Casares participaron naquela primeira emisión presentando a xornada de radio con compañeiros/as dunha escola de Monçao. Tamén realizaron un programa propio e atenderon os teléfonos dos centos de alumnos que chamaban para responder á pregunta: ¿Que sabes ti sobre a outra beira? Este ano tivo especial relevancia ao coincidir coa inauguración da ponte internacional que unía as vilas de Salvaterra de Miño e Monçao.

A ponte unía as vilas e as ondas da radio ían unir ao alumnado de ambas beiras do río que, a pesar da proximidade xeográfica, non se coñecían. Ese era

o obxectivo desta experiencia interescolar de radio: coñecer a cultura común galego-portuguesa, que ata ese momento non entrara nas escolas da zona. Para este fin precisábase a axuda de toda a comunidade escolar pois o alumnado tiña que preguntar nas súas casas aos maiores sobre temas relacionados coas nosas raíces.

Cada edición ensinábanos novos aspectos da vida do norte de Portugal e o alumnado foi comprobando que, a pesar de pertencer a países distintos, compartiamos refráns, música, costumes, xogos...

Despois deuse o paso de estudar concellos de ambas beiras do río que estaban unidas por pontes: Melgaço-Arbo, Valença do Miño-Tuí...e os teléfonos do día da emisión recollían as respostas ás preguntas: ¿Que aprendiches de Monção, Melgaço ou Valença do Miño para Ponte...nas Ondas? O alumnado respondía con soltura a estas preguntas porque previamente nas aulas se traballaba sobre estes concellos. Preparábanse unidades didácticas para estudar distintos aspectos: xeografía, clima, economía ou aspectos sociais e culturais de cada un deles.

Ponte...nas Ondas seguiu evolucionando e a xornada de radio ampliouse a un proxecto educativo da Unesco. O primeiro tema desta nova etapa foi "A rota do escravo", no ano 2001, ampliando tamén a participación a centros doutros continentes. A experiencia era cada vez máis ambiciosa, non só polo número de centros participantes, senón tamén pola infraestrutura técnica, coa participación de radios comerciais e públicas como a Radio Galega. Eran os anos nos que se comezou a traballar sobre o patrimonio inmaterial e a preparar a presentación da candidatura á Unesco para que declarase este patrimonio cultural común como Obra Mestra da

Humanidade. Os guións destes anos xiraban arredor de temas como "Os tesouros vivos", "O mar"...Tamén foron os anos do salto á Internet e a novas tecnoloxías. Nese momento, no noso centro só quedaba alumnado de Educación Primaria (comezara a ESO), e, a pesar de que os temas propostos quedaban algo grandes para a súa idade, fomos amoldándonos á evolución lóxica dos tempos e con eles coa de Ponte ...nas Ondas.

¿QUE APORTOU PONTE... NAS ONDAS Á NOSA RADIO? ¿E AO NOSO CENTRO?

- Aprendizaxe para enfrentarnos a guións radiofónicos máis elaborados e programas de maior duración.
- Abrir as nosas emisións a un ámbito xeográfico inmenso: escoitábanos tan preto coma nas casas do noso alumnado e tan lonxe coma en escolas doutros continentes.
- Coñecer estudos de radio "de verdade", pois emitimos dende Radio Tui, Radio Voz, nas unidades móbiles da Radio Galega, coma na emisión que fixemos en directo dende o Verbum de Vigo.
- O contacto directo do noso alumnado con rapaces e rapa-

zas doutros centros educativos de Galiza e Portugal.

- O intercambio de experiencias profesionais con mestres de moitos centros educativos da nosa comunidade e doutros países como Portugal ou Brasil.
- A participación en actividades paralelas como exposicións, o congreso do XV aniversario de Ponte...nas Ondas, nos Certames convocados de Recollida de Tradición Oral, nos Encontros de Xogos Tradicionais celebrados en Salvaterra de Miño e Melgaço e no último concurso de radio "Boas Ondas", no que acadamos o premio ao mellor programa radiofónico en directo.
- Ponte... nas Ondas! serviu de motivación para traballar a partir do tema proposto cada ano, elaborando unidades didácticas, facendo exposicións, calendarios, artigos para a nosa revista escolar. Outras veces o proceso foi inverso, como no pasado curso 2013/2014. Neste caso, un tema traballado no centro, o cine, serviu de base para a elaboración do guión do programa para Ponte...nas Ondas: "O cine soños son". ■

Para sabermos algo máis...

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 48-50

Gerardo Feijoo Rapela

Secretario da Asociación cultural e pedagóxica *Ponte... nas ondas!*

gerardo.feijoo@galicia.com

Amplitude dos campos que abrangue este tema, patrimonio, lingua, pedagogía, novas tecnoloxías, etc, en lugar de facer máis doado a escolla de recomendacións para ampliar o tema, dificulta esta tarefa. O listado que vai a continuación só pretende ser unha pequena mostra do que podemos atopar se algún dos aspectos do tema nos interesa.

www.pontenasondas.org

Páxina da Asociación Cultural e Pedagóxica *Ponte...nas ondas!*

Nela poderemos atopar información das actividades que se realizan, un histórico coas rea-

lizacións de cada ano así coma múltiples mostras de programas de radio e vídeo realizados polos rapaces e rapazas das escolas do espazo lusófono e doutras partes do mundo.

www.opatrimonio.org

Páxina do patrimonio inmaterial galego-portugués. Foi a Web da Candidatura á UNESCO presentada por *Ponte...nas ondas!* e agora vai ser o portal deste patrimonio común. Desde aquí pódese apoiar a súa inscrición na Lista Representativa do Patrimonio Cultural Inmaterial da Humanidade.

LIBROS

- García Fernández, Xosé Lois. *Polas diversas xeografías da lusofonía*. Asociación Cultural Xermolos de Guitiriz. Betanzos, 2013.

O autor recolle varios dos seus traballos vinculados coa lusofonía, aínda que tamén se achega a outros asuntos literarios e demais cuestións relacionadas cos países de lingua portuguesa. Hai traballos sobre literatura, artes, cultura, política, problemas sociais...

- *Na Ponte*. VVAA. Pai Edicións. 2012.

Neste libro faise un percorrido polo que ten significado o traballo da Asociación Cultural e Pedagóxica Ponte...nas ondas dende o punto de vista de cada un dos autores e do campo no que é especialista. Este volume complétase cun CD con 23 temas orixinais interpretados, na súa maioría, por músicos de países lusófonos e un DVD con documentais e outros materiais.

www.naponte.com

- *Cores do Atlántico*. VVAA. Pai Edicións. 2010.

Poderá ser que a autoría do que coñecemos como cancioneros medievais sexa feminina e que o machismo historicamente predominante fora quen de atribuírlllelo en exclusiva a homes? Esta é a tese da profesora Ría Lemaire, que desenvolve neste volume que se completa cun DVD no que a música brasileira Socorro Lira canta algúns daqueles poemas.

www.coresdoatlantico.com

- *Meniños cantores*: VVAA. Pai Edicións. 2006.

Este libro inclúe un CD con 28 temas de música tradicional interpretados por alumnos e alumnas doutras tantas escolas galegas e portuguesas. Tamén contén un DVD con videoclips, karaokes e documentais onde

se ve o desenvolvemento deste proxecto nas escolas.

www.meninoscantores.com

REVISTAS

- *Limite*, Revista de Estudios Portugueses y de la Lusofonía (www.revistalimite.es)

Revista da Sociedad Extremeña de Estudios Portugueses y de la Lusofonía (SEEPLU) feita en colaboración coa Área de Filoloxías Gallega y Portuguesa de la Universidad de Extremadura. Responde á necesidade detectada por estas institucións de contar cun órgano de carácter académico e científico para a difusión da actividade investigadora no ámbito da lingua, a literatura e a cultura lusófonas.

- *Revista lusofonia* (www.revistalusofonia.pt/)

Revista mensual que trata temas xerais, económicos e culturais de actualidade en todos os países lusófonos.

- *Revista Diplomática* (business&diplomacy)

<http://www.diplomaticaonline.com/>, nº 11 dedicada á lusofonía.

- *Agalia*. Revista de estudos na cultura editada pola Associação Galega da Língua.

ARTIGOS

- *Galiza no espazo cultural e simbólico da Lusofonía*. Ivo Castro.

- *Grial: revista galega de cultura*, Nº. 180, 2008, páxs. 80-89.

- http://dialnet.unirioja.es/buscar/documentos?querysDismax.DOCUMENTAL_TODO=lusofonia

Nesta páxina relaciónanse diversos artigos sobre a lusofonía tratando diversos temas.

- http://www.editorial-galaxia.org/imxd/libros/doc/1335269651193_Monteagudo-Alonso_Pintos.pdf

Artigo de Henrique Monteagudo e Serafín Alonso Pintos titulado "Que lusofonía para Galicia?" onde estudan a realidade actual e as posibilidades futuras do que chamamos a Lusofonía.

- Faraco C.A. A encrucilhada da lusofonía *Grial* 187:76-81

Artigo na Revista *Grial* onde Carlos Alberto Faraco, lingüista brasileiro, profesor de lingua portuguesa da Universidade Federal do Paraná, trata o problema da lusofonía dende o punto de vista do idioma.

- http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/id/9485/TEISIDOC-TORAL-Fernanda_1.pdf/

Tese Doutoral presentada pola Moçambicana Fernanda María Melo Alves na Universidade Carlos III de Madrid titulada *Articulación y complementariedad de las políticas de la lengua portuguesa, de cooperación y de información en los países lusófonos: guía metodológica para la implantación de la Biblioteca Digital Lusófona (BDL)*. Este traballo céntrase na análise dos diferentes sistemas de información das bibliotecas nacionais de Moçambique, Portugal e Brasil para rematar deseñando unha proposta de integración dos sistemas referidos a través dun consorcio formado polas bibliotecas nacionais pertencentes ao espazo común da Comunidade dos Países de Lingua Portuguesa. Título en castelán e corpo do texto en portugués.

PÁXINAS WEB

www.galicia-nortept.xunta.es

Páxina oficial da Comunidade de Traballo Galicia Norte de Portugal.

www.plataforma9.com

Portal cultural do mundo de lingua portuguesa.

<http://www.agal-gz.org/>

Portal da Associação Galega da Língua.

<http://www.agalia.net/>

Revista de estudos na cultura editada pola Associação Galega da Língua.

<http://www.atraves-editora.com/>

Editora nacida no seo da AGAL para crear unha línea editorial de libro galego-portugués.

<http://academiagallega.org/>

Academia Galega de Língua Portuguesa.

<http://www.estraviz.org/>

Isaac Alonso Estraviz, profesor e intelectual galego, é o autor deste dicionario electrónico que conta con máis de 129.000 entradas que o converten, sen dúbida, nun dos máis completos manuais que sobre calquera lingua románica existen na internet.

http://www.parlamentodegalicia.es/sitios/web/BibliotecaBolitinsOficiais/B90243_2.pdf

Texto de aprobación da Iniciativa Lexislativa Popular Valentín Paz Andrade para a introdución do portugués no ensino galego.

lusofonia.com.sapo.pt/

Plataforma de apoio ao estudo da lingua portuguesa no mundo onde recolle o galego como integrante do mundo lusófono.

http://www.lusocom.org/livros/201209201547-anu__rio_2010.pdf

Anuario Internacional de Comunicação Lusófona 2010. Lusofonia e sociedade en rede.

Uma publicação da LUSOCOM – Federação Lusófona de Ciências da Comunicação Com a SOPCOM – Associação Portuguesa de Ciências da Comunicação/ CECS – Centro de Estudos de Comunicação e Sociedade.

Nos variados artigos que se recollen neste anuario analízanse de xeito crítico algún dos desafíos que se presentan aos procesos de comunicación e ás practi-

cas culturais no espazo lusófono contemporáneo constituído non só polas nación que o compoñen senón, cada vez máis, polo conxunto dos fluxos e de redes que se configuran no Ciberespazo.

<http://tunein.com/radio/R%C3%A1dio-Lusofonia-de-Londres-s206591/>

Emisora Radio Lusofonía de Londres que emite On line programación de música e novas dos países da área lusófona. Ten ligazóns con varias emisoras de diversos lugares.

<http://www.uc.pt/casadalusofonia>

Páxina da Casa da Lusofonia da Universidade de Coimbra - International Student Lounge, que ten como misión facilitar a creación de pontes entre os estudantes dos países lusófonos e os estudantes nacionais e internacionais que frecuentan a Universidade de Coimbra.

<http://encontroescritoreslusofonia.wordpress.com/>

Blogue onde se recolle a reunión de artistas, músicos e intelectuais en xeral que se reuniron en Monção para tratar temas comúns.

<http://ppplusofonia.blogspot.com.es/>

PPP Lusofonia é um blogue de economía e finanzas, enfocado fundamentalmente nos servizos públicos e no investimento para o desenvolvemento fundamentalmente de Portugal aínda que presenta entradas analizando problemas doutros países da área. Autora: Mariana Abrantes de Sousa.

<http://www.burbuja.info/inmobiliaria/politica/475615-a-questao-galega-publicado-no-jornal-portuges-publico.html>

Neste artigo criticase a postura dos que defenden que galego e portugués son linguas "independentes".

lusofoniagaliza.blogspot.com

Páxina de información en español sobre cultura, lingua y sociedade de países de fala portuguesa. "Formación lingüística y cultural a hispanohablantes en Galicia".

<http://contosdeadormecer.wordpress.com/>

Páxina que contén contos mitos e lendas de diversos países lusófonos.

<http://ecodepontecaldelas.wordpress.com/2014/06/18/trocar-a-lusofonia-pela-galeguia/>

Trocar Lusofonía por Galeguía...

lusofoniagames2014.gov.in/

No ano 2014 celebrouse en Goa o Lusofonía Games organizado pola Associação dos Comitês Olímpicos de Língua Oficial Portuguesa (ACOLOP).

www.gastronomias.com/lusofonia/

Nesta páxina propóñense roteiros gastronómicos polos países que compoñen a área lusófona e que inclúe a Galiza como un país pertencente a ela.■

CONCELLO

SALVATERRA DE MIÑO

En 1995 materialízase unha unión que existe dende que os nosos avós recordan, a inauguración da Ponte Internacional Salvaterra de Miño - Monção que une fisicamente dous pobos que conviviron sempre en harmonía e que creceron un da man do outro. E con motivo desta unión de Cultura, de persoas, de historia... dunha vida en común, nace tamén unha ponte de comunicación a través das ondas de radio co proxecto *Ponte... nas Ondas!*, que pretendía unir aos centros educativos de cada lado da raia e que dende ese día traballaron a prol da difusión da cultura en común.

Despois de 20 anos de traballo e dedicación, tanto das persoas que forman ou formaron parte deste proxecto coma de todos os nenos e nenas que traballaron con ilusión e tesón nel, só queda felicitalos e animalos a que sigan con este gran traballo que están a desenvolver.

Parabéns,

O Alcalde

Arturo Grandal Vaqueiro

ENTREVISTA

xía é un referente no mundo artístico e musical galego e a autora que máis proxección ten no ámbito da lusofonía ou galeguía, segundo as diferentes interpretacións. Uxía tamén ten unha clara vocación docente e didáctica, sensibilizada co mundo do ensino desde hai tempo. A súa primeira incursión foi a carreira de Filoxía na Universidade de Santiago e

podería ter sido unha profesional do ensino se a música non se cruzase no seu camiño vital. Aínda así, o labor desenvolvido por Uxía na cultura galega está moi vinculado á pedagogía e sobre todo á transmisión do patrimonio cultural galego-portugués.

Abordamos unha conversa para este número da RGE.

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN

PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 52-57

Uxía, ías para profesora cando iniciaches a carreira de Filoloxía?

O certo é que a idea era estudar no Conservatorio para dedicarme profesionalmente á música mais algúns consellos familiares e de profesores do instituto fixeron que me decidise por Filoloxía Románica, que era unha carreira que provocou que medrase o meu amor á palabra que xa estaba instalado en min a través da lectura de narrativa ou poesía. O estudo da Lingüística pareceume apaixonante, moitas das materias encantáronme. E coñecín a Stendhal ou Beaudelaire, afondei na nosa rica lírica medieval e aprendín a mellorar na escrita e a expoñer traballos na aula, o que me serviu para a miña oratoria nos escenarios. Todo contribúe a que o meu oficio se vexa enriquecido coa experiencia de ter estudado. Por non falar das amizades que aínda continúan, das noites de Compostela, das foliadas nas Crechas, dos recitais na Facultade cantando xa as miñas cancións ou versionando a Llach...

Respecto e admiro tanto a xente do ensino que non se me ocorre pensar que puidese ser unha 'mestra' a tempo parcial. A música gañou a batalla interior mais non me arrepiño deses anos de aprendizaxe.

Que lembranza tes do profesorado que tiveches ao longo da túa traxectoria como estudante?

Lémbrome de profesores que me marcaron moito: O primeiro, un profe de Primaria no Colexio de Torneiros (O Porriño) que xa o fora do meu tío-avó Camilo e do meu pai: Antonio Valverde Mayo, de Sanguñeda, a quen lle ensinei os meus primeiros poemas. Un pioneiro, un vanguardista que non facía exames e daba unhas clases de historia deliciosas... Xesús Alonso Montero no CUVI (o daquela chamado Colexio Universitario de

Vigo) conseguía nas súas clases de literatura que estivese desexando chegar a casa para abrir un libro, outro magnífico docente... E un profe moi especial que me deu unha optativa en Filoloxía xa en Compostela que me encantaba: Comentario de Textos literarios franceses (ou algo así): Antón Figueroa.

Os que non me gustaron omítoos mais teño que dicir que en xeral tiven moita sorte... Tamén me lembro de Inés e Francisco en francés e de Marzoa (excepcional profe de Filosofía no CUVI).

Cal é a mudanza esencial que percibes no mundo da educación en relación aos anos da túa infancia?

Creo que o ensino actual é moito máis coidadoso coa personalidade artística dos nenos e nenas, ou polo menos eu percibo iso... Incentívase máis a creatividade e hai magníficos profesionais da docencia, supercualificados. O que non sei é se os recortes na educación terán minguado ese empeño pola masificación das aulas...

Fóra do ensino formal, que outras persoas influíron na túa formación artística?

O meu pai que era músico (saxo e contrabaixo) cando eu era cativa foi moi importante para transmitirme esa paixón, toda a miña familia materna e paterna, as miñas irmás, a taberna dos meus avós en Petelos, o meu tío Paco, que cantaba moi ben... as mulleres de Malvela, as Cantadeiras do Berbés, as miñas alumnas de Teis ou do Cole de O Porriño, o poeta e músico de Mos Aníbal Alonso...

Os meus compañeiros de Na Lúa foron cruciais, as tardes de cantos con Blanqui e Merucha, as guitarradas con Darío, Richard 'Alfalfa' e Chus, a Coral do Círculo Recreativo Cultural do Porriño, co seu director e magnífico compositor Antonio Paz Valverde. Para quen non o saiba, é o autor de María Soliña que gravou Teresa Salgueiro nun disco de Carlos Núñez ou Rosa Cedrón no CD "Soas" con Cristina Pato. Un luxo...

Outras persoas fundamentais foron o Zeca Afonso que aínda que non o coñecín persoalmente, tivo unha enorme influencia en min, ou Luís Emilio Batallán a quen si tratei anos máis tarde ou a Fausto, Bibiano e Benedicto,

Amancio Prada, Pilocho, María Manuela...

E máis tarde as miñas colegas cantoras e compositoras que adoro e ás que sempre pido consello: Guadi Galego e Ugia Pedreira e ao resto de compañeiras e compañeiros na estrada da música (Magín Blanco, Xabier Díaz e Berrogüetto ao completo). Imposíbel nomealos a todos. E a radio que fixen en Radio Ecça que me deu a oportunidade de facer durante algún tempo o programa Babia, e máis tarde na Radio Galega, no Diario Cultural, con Ana Romaní de incansábel directora ou outros que eu dirixín ou nos que colaborei, como Andando a Terra, de Begoña Caamaño, que me fixo afondar nas músicas do mundo. Ela é a miña mellor asesora en canto a letras, textos,

limiares e outros detalles nos discos. Unha muller intelixente e lúcida coma poucas...

Ao longo da túa traxectoria persoal, estiveches comprometida con diversas problemáticas sociais. A máis visible foi a plataforma Nunca máis. Que outras iniciativas destacas como "importantes" no teu "compromiso" vital?

Foi un momento moi importante para min. Souben do decisivo que eran os movementos cidadáns, a responsabilidade que cada persoa debería ter, da solidariedade, da protesta 'creativa' e rabuda, do importante que era que nos acollese ese País de Nunca Máis do que aínda hoxe me sinto orgullosa, da Burla Negra, de Rivas, Suso de Toro e xente que quero moito e que me apoiaron sempre sen reservas, igual que moitas persoas que aínda a día de hoxe me agradecen ese compromiso coa terra e co mar como 'voceira' de Nunca Máis. Orgullosísima unha e mil veces de telo feito.

A causa saharauí tocoume especialmente desde que fun cantar aos campamentos de refuxiados en Tinduf tres veces, a causa palestina que agora doe e escoce, e moito.

O tema da discapacidade é algo que tamén me toca a fibra, porque o meu sobriño-afillado Rui (o protagonista e eixo central de María Fumaça) padece parálise cerebral e creo que hai que librar unha dura batalla para lograr dereitos básicos e normalización e visibilización.

E a das mulleres, acredito nunha auténtica revolución que mudará o rumbo da humanidade, unha loita xusta, a feminista. Sempre que podo, colaboro e ofrezco a miña voz. Aínda que tamén creo na creación de proxectos que dun xeito máis pragmático as emancipe, as libere e faga medrar a súa autoestima como é o caso de Malvela, as miñas alumnas e veciñas de Mos que se converteron nun

referente musical en Galiza e no mundo.

E a causa da lingua... sempre !

Na música galega es un referente na túa vocación "panlusófona". Cres que o teu labor é acompañado polos outros colegas da profesión artística?

Creo que hai moitos que camiñamos na mesma dirección e nese sentido penso que non son a única, hai un movemento de músicos que saben ben diso. Narf, por exemplo, e a súa relación con Moçambique e Portugal.

Os teus traballos musicais sempre tenderon pontes co patrimonio común galego-portugués. Desde o álbum *Ondas do mar de Vigo* con Na Lúa ao *Eterno navegar* ou *Meu Canto* hai unha perspectiva aberta ao diálogo con músicos e creadores de Portugal e do resto da lusofonía. Como valoras estas experiencias?

A música galega dialoga moi ben co mundo e ten máis posibilidades reais de voar por riba das fronteiras porque xa o fixo no pasado e continuamos nesta senda. Na Lúa ensináronme isto moi ben, a relación con Portugal que veu dese tempo. *Eterno Navegar* consolidou o meu idilio coa lusofonía ou 'ilusofonia' que diría Chico César. Aí foi nos estudos Val de Lobos de Rui Velloso coa colaboración valiosísima de Luanda Cozetti, Norton Daiello (Brasil), Sara Tavares, Júlio Pereira, Zeca Medeiros (Açores), Manecas Costa (Guiné Bissau), Jon Luz (Cabo Verde).

Estiven moi ben acompañada tamén polo produtor e arranxista Paulo Borges para facer unha viaxe única pola música dos territorios da fala lusófona. Este disco tivo unha excepcional acollida por parte do público e dos medios de comunicación. A crítica especializada sitúa a *Eterno Navegar* entre as gravacións máis emocionantes e exquisitas do pasado 2008.

Gravei en Brasil como algo simbólico para comunicar que temos moito en común e que o gusto polo encontro, pola festa e polo convivio é común a ambas culturas. Despois de facer varias extensísimas xiras por este país. Aproveitando esa cita anual pensei en gravar nos estudos Biscoito Fino en Rio de Janeiro e gozar da súa enorme experiencia no formato de guitarra e voz que eu quería experimentar. Tamén demostrar que a nosa lingua é mundial e que atravesa o corazón deste país xigante co que partillamos o noso patrimonio oral e inmaterial.

Os pobos galego e brasileiro non deixan de ser vellos amigos que están a (re)encontrarse e eu sinto isto dun xeito clarísimo. Encontreime e gravei con amigas e amigos que nalgún caso teñen un certo compromiso con esta realidade de unión. Socorro Lira que editou Cores do Atlántico, unha viaxe á nosa lírica medieval, Chico César, outro da Paraíba que animou e alentou os primeiros Cantos na Maré, Lenine que participou do último e que xa se sente galego, Júlio Santin que pensou en nós para incluírnos nun Festival de Viola Caipira no Interior de Brasil.

Hai iniciativas como Cantos na maré que contribúen a situar á cultura galega no circuito mundial da lusofonía. Hai que facer pedagogía cara a fóra?

Claro que si. Cantos na Maré, Festival Internacional da Lusofonía é un proxecto cultural pioneiro no estado español, que a través da lingua e da música traza un mapa común entre os territorios da lusofonía que comparten raíces. E ser nós anfitrións tiña e ten un sentido. Como dicía Carlos Santiago na segunda edición, son voces que volven á casa, que regresan a porto, ao útero materno. Cantos na Maré ten servido para situar Galiza no mundo e para evidenciar que coa nosa lingua estamos no mundo. CNM amosa que desde

a lingua galega se poden tender pontes que nos acheguen a outras culturas emerxentes, á vez que sitúan a nosa cultura no mundo. É importante afianzalas, que sexan sólidas e ben construídas e eu creo no contacto humano, na música como vehículo ideal para construílas con bo cemento.

Eu creo que si. A xente vai descubrindo novos valores e hai algo que nos marcamos tamén como obxectivo e que se foi cumprindo que foi o feito de que xurdisen novos proxectos ligados ao festival como é o caso de Aló Irmao de Manecas Costa e Narf, un disco e espectáculo afro-galego que foi número un nas listas de RDP África, o que demostra que durante o festival debe haber tempo para o convivio, a festa, o intercambio. Hai pouco tempo visitounos Ceumar, unha raíña da música brasileira que coñeceu e se apaixonou coa a Galiza no Cantos na Maré e agora regresa; como todos e todas descubriran o inmenso potencial da nosa música e cultura como aglutinadora e que toma a iniciativa de promover a unión e a e proximidade.

Xa hai moitos anos que son consciente desta realidade, desde que comecei a viaxar a Portugal e a coñecer a realidade lusófona na cidade de Lisboa onde percibín que nós formabamos parte desta identidade. Participei en dous proxectos musicais ligados a esta idea: Sons da Fala e Sons da Lusofonía con Carlos Martins, Vitorino Janita Salomé, Filipa Pais, Tito Paris, Sérgio Godinho, Filipe Mukenga e comezou aí a inspiración para tentar algo similar na nosa terra despois dunha proposta de Norde-sía e un encargo da Concellería de Cultura de Pontevedra que nos brindou esta oportunidade.

Hai un referente no patrimonio cultural galego-portugués que é a lírica medieval. As cantigas de amigo foron o obxectivo de proxecto Cores do Atlántico,

no que tamén participaches. Ademais de ser unha proposta ambiciosa de difusión e divulgación constitúe un bo recurso didáctico. Hai posibilidades de continuar con novas propostas nesta liña?

Espero que si. Ese proxecto visibilizou ese riquísimo patrimonio na comunidade escolar. É importantísimo seguir facendo traballos nesta liña. Con tempo, sería moi interesante dar a óptica musical galega para estas cantigas e facer unha segunda entrega. Ria Lemaire xa ten no seu horizonte esta oportunidade.

Tes dialogado con artistas e creadores da lusofonía. No Brasil gravaches o teu último disco, Meu canto. Que posibilidades ofrece o Brasil á cultura galega?

É o país do futuro, cunha clara política de expansión e onde eu me sinto na casa. Teño necesidade de comunicación permanente co que acontece alí e coa miña xente brasilega (que xa é un termo familiar aquí e alí) e que é a fusión total entre as dúas almas –a galega e a brasileira– nunha comunión que nunca antes tiña existido e que é posíbel grazas ao coñecemento e amizade mutuos. Brasil e Galiza enténdense de maneira natural, agora só temos que estreitar lazos e enriquecérmolos mutuamente. Dixéronme que un poeta de Curitiba dixo que «o que acontece co Brasil e a Galiza é amor a primeira vista». E eu concordo...

Brasil non é só o país da caipirinha, das palmeiras e das praias. É moito máis, ten moito que ver con nós e é un país pioneiro nos temas de xustiza social (mesmo coas súas enormes contradicións e problemas). Un país, iso si, hedonista, que gusta da boa vida, que encerra unha inmensa riqueza natural e cultural e, como lin e puiden comprobar nesta última visita, acumula as maiores reservas de optimismo do planeta.

En África tes colaborado con artistas de Cabo Verde, de Guiné-Bissau, de Moçambique e de Angola. Un continente onde a nosa lingua é un instrumento útil?

Evidentemente. E, mesmo cos problemas que esta denominación da lusofonía ten, hai unha posibilidade de relación que nos enriquece. Un exemplo claro son os proxectos do músico e compositor galego Narf froito das experiencias de intercambio coa cultura de Mozambique ou Guinea Bissau.

Narf compartiu 'Aló irmao' con Manecas Costa (o mesmo que Carlos Blanco e Manecas no seu Humor Negro) e presentouse en varias edicións do Festival d'Agosto (Maputo) ou no Festival de Mindelo. Tamén impulsou o proxecto 'Bumba' ou 'Da Zigala a Zemambino' cos moçambicanos 'Timbila Muzimba'.

A miña relación é permanente a través de Cantos na Maré e das miñas colaboracións con artistas de alí. África ten unha potencialidade enorme e xente nova como Aline Frazão (Angola), unha das miñas mellores amigas na música, está facendo un traballo inxente para visibilizar Galiza na súa terra.

Tamén hai outros territorios máis afastados pero con posibilidades de entendernos. Falamos de Macau, Goa ou Timor. É posíbel tender pontes con estas latitudes?

É posíbel e recomendábel. A Ponte (como di Lenine) é até onde vai o meu pensamento...

Participaches tamén na edición de Meniños Cantores, un traballo das escolas galegas e portuguesas co patrimonio musical. O tema central Máis perto é todo un canto a este achegamento entre Galiza e Portugal. Case dez anos despois, o exemplo de Meniños Cantores pode ser ampliado?

Creo que o futuro pasa por aí, por proxectos entre as comuni-

dades e as escolas, para garantir o futuro deste achegamento. Non se pode entender sen Meniños Cantores, Ponte... nas Ondas! e proxectos similares.

Nos últimos anos asistimos a unha intensa publicación de traballos teus relacionados con propostas claramente didácticas e con posibilidades educativas. O disco de Manuel María, Rosalía Pequeniña ou María Fumaça son algunhas destas iniciativas. Fálanos delas.

Foi un pracer facer *Andando a Terra*, a instancias da Fundación Manuel María que fai un traballo excelente de divulgación da obra do poeta. O repertorio de 'Andando a Terra' é "o gozo sinxelo dun canto ao noso labrego-poeta. Un home que andou esta terra, este país, parroquia por parroquia, lugar por lugar, face a face". Seguindo o seu exemplo, quixen arroupar a súa poesía na proximidade e coa delicadeza das melodías que fun atopando nos camiños, coa luz, a beleza, a paixón e 'o latexar sincero da emoción' que emana dos seus poemas e amando cada palabra, cada verso e cada nota para poñer en valor o seu valiosísimo, o seu precioso e prezado legado. Ademais da metafísica, o amor, a nenez, a casa natal que quixo tanto, o seu amor á vida, á lingua e a esta terra que andou sen descanso, tamén se inclúen neste traballo adaptacións de temas tan emblemáticos como 'O Carro', que xa fora cantada por Fuxan os Ventos ou o 'Manual do Señorito' á que xa puxera voz María Manuela. Empregando os versos do propio Manuel María, "propúxenme completar a tarefa urxente, fermosa, nidia e necesaria de gastar o meu corpo e a miña voz nos camiños ata ser pó, seixo ou silveira".

CoraSons, editado por Kalandraka, e do que fixen a dirección artística, tamén pode considerarse un proxecto educativo, onde se conxuga un sentimen-

to común ao que non frean as barreiras idiomáticas nin artísticas. *CoraSons* trata sobre afectividade, os sentimentos, as emocións, a amizade, e reivindica latexarnos unidos. Músicas quentes para tempos xélidos.

Rosalía Pequeniña é unha publicación dirixida a un lectorado novo, con utilidade no ámbito do ensino, mais non unicamente. Hai unha rica pluralidade de ritmos e un traballo colectivo no que contei unha vez máis cos fermosos arranxos de Sérgio Tannus, xunto coa intervención de Magín Blanco, Sés, Habelas Hainas, Guadi Galego ou a Señora Carme por só citar algunhas das persoas e voces que por este proxecto circulan.

María Fumaça pretende, ademais de divertimos, movernos e conmovernos, imaxinar un mundo sen barreiras físicas e mentais, no que as discapacidades sexan unhas das moitas diferenzas máis que enriquecen a nosa vida e o noso planeta. Sentímonos afortunados e ditosas coa sensación grata da misión cumprida. Subir a *María Fumaça* supón sumar a vosa voz á de Rui. Queremos que este proxecto contribúa a lograr a dignidade, os dereitos e o benestar das persoas con discapacidades, até lograr a súa integración en todos os aspectos da vida. E sabemos ademais que ten un éxito sen precedentes entre os máis cativos. É bo que se lle conte ao alumnado que é o que hai detrás das músicas e dos vídeos. Teñen que saber que, malia as diferenzas, Rui tamén pode cantar, emocionarse e ser alegre.

A literatura galega é unha fonte de recursos inesgotable para creación musical?

Aínda hai moitas posibilidades de traballo. Agora estou deseñando un disco sobre poemas de Uxío Novoneyra, un proxecto que me rolda a cabeza hai xa algúns anos e que pronto se verá materializado.

Uxía, tes tamén unha longa experiencia en visitar os centros educativos para dar a coñecer o teu traballo en diversos proxectos. Como valoras esta presenza nos centros?

Para min é fundamental tomar o pulso ao que pasa entre a rapazada e o ensino público e tamén seducir coa música cantada na miña lingua. É para min moi importante facelo.

Pensas que hai unha adecuada transmisión da cultura galego-portuguesa nas aulas do sistema educativo galego?

Creo que é insuficiente aínda que me consta que hai moita xente do ensino centrada nesta tarefa e moi comprometida neste aspecto.

Con máis de 25 anos de carreira artística, o teu labor debería ser coñecido polas novas xeracións. A música galega debería ter espazo propio no ensino? Como ves a situación?

É evidente que si. É unha situación que habería que corrixir urxentemente.

E xa para rematar, a asociación Ponte... nas ondas! vén de cumprir vinte anos de actividade. Ti levas colaborado activamente en diversos proxectos. Como valoras a súa actividade?

É fundamental e moi alentador. Quizais non suficientemente valorado este traballo.

As novas xeracións xa saben máis do que as anteriores. O desexábel é que esta relación que xa existe sexa convenientemente explicada, desmiuzada, reflexionada no ensino. Só así poderemos tender pontes, pensar nunha Galiza que mira ao Atlántico, a Brasil e Portugal con outros ollos. Así poderemos non permitir que nos afoguen a voz, que eclipsen o cerne mesmo do que significa unha cultura que terá que ter no futuro outros horizontes, que nos fará falar e expresarnos máis alto e

máis forte, cunha soa voz, coa seguridade de pertencer a un mundo que nos fará máis libres e menos provincianos. Unha lingua no mundo para expresarse sen complexos. Fagamos votos, pois, para unha comunicación máis fluída, sen fronteiras, que abra camiños esperanzadores para que nos interrelacionemos a través non só do comercio e da industria senón tamén, da literatura, a música, o teatro, as artes plásticas. Podemos e debemos tomar a iniciativa (sobre todo os arraianos/as) e iniciar esta apaixonante aventura da lusofonía, da man tamén dos países africanos que herdaron esta lingua. Así como polas rúas de Lisboa circula sangue das terras de Moçambique, Angola, Guiné

Bissau, Cabo Verde, S. Tomé, tamén en Burela latexa o crioulo e a brisa suave do son caboverdiano. Longa vida a Ponte... nas Ondas!■

*“ Fagamos pontes nas ondas
Fagamos pontes no ar
Acheguémonos máis perto
Galiza e Portugal”*

Ensinanzas artísticas superiores e universidade.

Unha integración urxente e necesaria

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN

ISSN: 1132-8932

Páx. 58-61

Director da Escola de Arte Dramática (ESAD)

vigodelorbe@mun-do-r.com

Heródoto de Halicarnaso comezaba a súa *Historia* explicando que na hora de escribirla quería compartir o resultado das súas investigacións coa finalidade de "evitar que co tempo caia no esquecemento o acontecido entre os homes". De igual maneira, pero coa necesaria modestia, queremos dar nós conta aquí, nesta breve nota, do acontecido coas ensinanzas artísticas superiores en España e en Galicia, pois chegará un día en que lamentemos que certas cousas non se tivesen feito en tempo e forma, e para saber xa que logo as causas dos males que xa agora padecemos e que irán aumentando día a día, mes a mes, ano a ano.

Cando contra finais de 2004 xa se daba por feita a posta en marcha da Escola Superior de Arte Dramática de Galicia, tiven a sorte de visitar en Inglaterra dúas escolas consideradas de referencia: a *Royal Academy of Dramatic Art* (RADA) e a *Central School of Speech and Drama* (Central). Naquela altura as dúas tiñan unha oferta educativa semellante, con títulos de Bachelor of Arts (graos) e Master of Arts (máster) que outorgaban as universidades ás que estaban adscritas.

Dez anos despois, podemos dicir que mentres a oferta educativa da RADA non ten variado de forma substantiva, a da agora denominada *Royal Central School of Speech and Drama* ten aumentado de forma exponencial, tanto na súa oferta de grao como de posgrao, tamén no eido dos estudos de doutorado, ao punto de que na actualidade se pode considerar como un dos centros de maior prestixio en formación, creación e investigación en todo o mundo, cun elevado número de estudantes estranxeiros, especialmente nos estudos de posgrao.

Cal é a razón dunha transformación tan notable e radical? Moi sinxela. En 2005 a Central pasou

a formar parte da *University of London*. Esa integración na estrutura universitaria supuxo moi diversos retos e desafíos para a comunidade educativa, para a escola e para a propia universidade, pero os resultados están á vista de quen os queira ver, e os saiba entender. A mensaxe é clara: a universidade esixe que os centros funcionen cunha dinámica diferente, poñendo en valor cuestións tan substantivas como a docencia, a investigación e a innovación. O feito de que unha parte importante do profesorado da Central tivese que realizar estudos de doutoramento, acabou por converter o dito profesorado en especialistas no campo en que exercían a súa docencia, da mesma maneira que a integración dos estudos de educación física e deportiva na universidade en España propiciou una notable emerxencia de revistas científicas no campo, como verá calquera persoa que se achegue a portais como DICE, LATINDEX ou DIALNET.

Os estudos superiores, debido precisamente a esa natureza superior, precisan para o seu adecuado desenvolvemento estruturas, institucións e formas de facer igualmente superiores pois sería ben difícil explicar que os estudos de Medicina se cursasen nun centro cunha estrutura similar á dun instituto de educación secundaria, mais tal é o que acontece cunhas ensinanzas equivalentes a todos os efectos aos estudos de grao, pero que se imparten nun marco propio da ensinanza secundaria a todos os efectos.

Esta notable anomalía, que en Europa e no mundo causa sorpresa cando non estupor, data da Lei de Educación de 1970 que na disposición transitoria segunda establecía que "Las Escuelas Superiores de Bellas Artes, los Conservatorios de Música y las Escuelas de Arte Dramático se incorporarán a la

Educación universitaria en sus tres ciclos, en la forma y con los requisitos que reglamentariamente se establezcan" (sic). Temos, pois, que a actual situación de anomalía vén determinada polo incumprimento da norma que o propio goberno estableceu. Un incumprimento alentado desde os propios centros, que entendían que a universidade era a fonte de todo mal, esquecendo que unha universidade tan prestixiosa como a *Yale University* conta desde hai decenios cunha *School of Drama* e unha *School of Music*.

Unha anomalía que se pode entender coma endemismo da Carpetovetonia feliz, pois en efecto en todo o mundo, con algunha excepción como as de España ou Italia, as ensinanzas artísticas superiores ou forman parte da oferta universitaria (opción maioritaria) ou están adscritas á mesma (opción marxinal), se ben hai continentes enteiros, coma o americano, en que están felizmente integradas na universidade, sen que iso supoña eiva para as mesmas senón todo o contrario.

Pero a anomalía convertida en endemismo na Carpetovetonia feliz acaba por se converter nun atranco grave para os seus titulados e tituladas por canto os seus títulos non teñen un recoñecemento inmediato en Europa ou no mundo, senón que deben ser obxecto de validación, o que implica tempo e diñeiro. Certo é que en España se estableceu que os títulos superiores fosen equivalentes aos de grao, tanto na LOMCE coma no Marco Español para as Cualificacións da Educación Superior (MECES), mais esa norma é española, non europea, nin universal, polo que se unha alumna obtivo o grao en interpretación musical na Universidade Europea de Madrid (privada) vai ver recoñecido de forma automática o seu título, mentres que a alumna que o fixo nun Conser-

vatorio Superior público terá que validar o seu título, como vén acontecendo desde que a LOXSE determinou a equivalencia de títulos. Por iso, lonxe de resolver un problema, o que fai a LOMCE é volver situar as ensinanzas no mesmo punto en que estaban coa LOXSE. Postos a volver atrás, mellor sería volver á LXE de 1970 e cumprir o incumplido.

Non se trata de opinións, nin de afirmacións gratuítas. Son datos que calquera pode procurar a pouco que visite a páxina da *European League of Institutes of Arts* (ELIA), que acolle institucións superiores de educación artística de todo o mundo, na súa inmensa maioría facultades universitarias. A tese de doutoramento de Consuelo Reyes Marzal Raga, titulada *El régimen jurídico de las enseñanzas musicales en España*, defendida en 2008 na Universidade de Valencia, mostra con absoluta precisión a natureza e nefastas consecuencias da tal anomalía.

Se ben un dos problemas máis importantes deriva do feito de que o alumnado das ensinanzas artísticas superiores acaba obtendo unha titulación de ámbito nacional, hai outros non menos relevantes, como o feito de que os Reais Decretos que regulan aspectos básicos da ordenación das ensinanzas establezan que os centros deban desenvolver programas de investigación para se integrar no "Sistema Español de Ciencia y Tecnología" (sic). Como? Dificilmente, pois nin os centros que ofertan ensinanzas artísticas superiores son considerados como espazos de investigación, nin o seu profesorado ten tal estatuto. A investigación pasa así a ser, como tantas outras cousas, unha opción voluntaria e persoal, moi poucas veces colectiva, de cadaquén, sen que iso teña outro recoñecemento que a satisfacción persoal. De novo estamos, como acontecera coa LXE de 1970,

Escena dunha improvisación de Comedia da Arte

diante de incumprimentos de normas que os gobernos establecen.

Relacionada con esa negación do estatuto investigador de centros e profesorado, está a cuestión dos estudos de posgrao nas ensinanzas artísticas, que nestes momentos só se poden cursar nas universidades privadas, aquelas que en poucos anos puxeron en marcha graos case equivalentes na súa denominación aos que se ofertan na rede pública. En España, a diferenza do que acontece en Europa e no mundo, unha titulada superior en música, especialidade de piano, non pode obter o título de doutora en interpretación musical, pois na rede pública de educación superior non hai continuidade entre estudos de grao e posgrao, que só sería posible coa incorporación dos estudos á universidade.

Certo é que a LOMCE contempla que as comunidades autónomas e as universidades establezan convenios para a organización de estudos de doutoramento, algo que xa contemplaba a propia LOXSE, hai vinte e catro anos. Ora ben, eses convenios, en boa lóxica, sempre acaban por implicar que a universidade pon o profesorado e os centros superiores o alumnado, mentres o profesorado destes últimos ocupa un segundo plano, debido a que non pertence a un departamento universitario nin pode acreditar unha traxectoria investigadora, que ao mellor si que ten.

Consecuencia primeira: os titulados e tituladas superiores de ensinanzas artísticas acaban por ter un título de doutor ou doutora en filoxía, historia, pedagogía, dereito..., pero nunca en arte dramática, conservación e restauración, danza ou música. Consecuencia segunda: os titulados e tituladas superiores de ensinanzas artísticas acaban por realizar un proxecto de investigación que pouco ten que ver co seu desexo de especialización, ás veces transitando a campos alleos por completo á súa formación inicial. Consecuencia terceira: cando unha persoa quere ter un título de doutor vinculado coa especialidade propia acode a unha universidade privada. Conclusión: a investigación aplicada á creación e á innovación, que tan bos resultados dá noutros países aquí non existe, o que supón un notable deterioro do capital humano. O tempo pasa, inexorable e o que xa podía estar feito, está aínda por facer. Tempo perdido que algún día lamentaremos.

Poderíamos sumar moitas outras cousas ao memorial de agravios que padece especialmente o alumnado, desde os derivados do tipo de bolsas e axudas ata os moi escasos medios, recursos e axudas ao estudo con que contan. Tamén se podería falar dos orzamentos dos centros, de bibliotecas de investigación, de recursos para docencia en rede, de residencias, de axudas á mobilidade, de bolsas para posgraduados, de equipamentos informáticos, de redes wifi nos centros, de bolsas predoutorais ou posdoutorais... Mais co dito debería abondar. Non só cómpre falar de anomalías, endemismos e agravios, senón tamén de discriminación negativa, por mor dunha lexislación que, cousas da vida, semella estar elaborada contra as persoas naturais do país.

E todo o que aquí levamos dito ten unha base empírica, todas

as nosas afirmacións están asentadas no estudo da realidade, e son facilmente demostrables con datos empíricos. En ningún caso, como se ten afirmado, estamos ante un problema político. Estamos ante un problema académico, educativo, normativo, que o propio Partido Popular xa recoñecía en 2008 cando no seu programa electoral, *Las cosas claras*, propoñía na páxina 157: "Posibilitaremos la incorporación de las enseñanzas artísticas superiores a la universidad, de acuerdo con el marco del Espacio Europeo de Enseñanza Superior" (sic).

Que ten pasado para que o que semellaba natural naquel momento hoxe se entenda como imposible e inaceptable? Que mudou, amais das persoas? Sen dúbida algo debeu de influír o feito de que a *Asociación Española de Centros Superiores de Enseñanzas Artísticas (ACESEA)* veña mantendo unha posición ambigua en público, mesmo recoñecendo a vía universitaria como posible, pero radicalmente contraria á integración universitaria nas súas múltiples negociacións co Ministerio. Unha Asociación, de pura casta, que en ningún momento propiciou que os centros tomasen unha determinación ao respecto, pois en moitos centros superiores este é un tema tabú, que non se debate, e menos en Consello Escolar, onde está representado o alumnado. ACESEA ten destacado ao longo dos últimos vinte anos por negar, con razoamentos obsoletos e propios do século XIX, calquera posibilidade de analizar sequera a vía universitaria, e por realizar propostas realmente rechamantes, como a creación de universidades das artes, co que se podería dar o caso de que algunha comunidade autónoma crease unha universidade das artes para non máis de 600 alumnos e alumnas, e sempre esquecendo o establecido na Lei Orgánica de Universidades. Todo un dispa-

rate. O fracaso anunciado do Instituto Superior de Ensinanzas Artísticas da Comunidade Valenciana, en realidade unha dirección xeral de centros, na súa incapacidade para dar resposta ás necesidades dos centros na súa integración real no Espazo Europeo de Educación Superior é unha mostra da imposibilidade de darlle unha verdadeira dimensión superior ás ensinanzas fóra da universidade.

Por iso en 2012 naceu a Plataforma pola Integración das Ensinanzas Artísticas Superiores na Universidade, na que se integran centros que teñen aprobado en Consello Escolar a aposta pola integración universitaria. De igual maneira, en 2012 creouse unha Plataforma Galega con idéntica finalidade na que participan centros, sindicatos ou asociacións e asembleas de alumnado, e que un 19 de xuño de 2014 celebraba unha conferencia de prensa no Parlamento de Galicia, co apoio dos grupos parlamentarios de AGE, BNG, PSDG-PSOE, Mixto, e coa adhesión de Podemos. Unha conferencia de prensa na que se deixou sentir o enorme apoio social con que conta unha proposta de normalización do sistema educativo, en clave de converxencia real con Europa e co resto do mundo. Unha proposta que máis cedo ou máis tarde ha chegar, se ben todos os indicios apuntan a que pode estar ben próxima, para ben de todas e de todos, sen excepción.

Nestes anos a Plataforma ten mostrado unha clara vontade de diálogo para resolver un problema cunha proposta que a ningún prexudica e a todas e todos beneficia, tamén ao propio país, pois como lembraba unha alumna de Conservación e Restauración, Rebeca Candeiro, estamos a falar dunhas ensinanzas directamente vinculadas coa creación e a difusión cultural e co patrimonio, polo que debe-

rían ter un valor estratéxico nun planeamento socioeconómico que queira ir alén da especulación, do ferro e do ladrillo, que aposte por una economía sustentable.

Hai ben pouco, un 14 de marzo de 2014, constituíase nos locais de Nova Escola Galega no Milladoiro, a carón de Santiago, a *Asemblea Aberta pola Integración dos Centros Superiores de Ensinanzas Artísticas na Universidade*, unha iniciativa dun grupo de nais e pais preocupados polo futuro dos seus fillos e fillas. E a Asemblea facía público un comunicado no que reclamaban da Administración Educativa “a publicación dunha norma que con carácter xeral estableza os criterios para a adscrición dos centros superiores de ensinanzas artísticas á universidade e que permita que nun período razoable de tempo eses centros se poidan integrar plenamente no sistema universitario, mantendo en todo caso as súas singularidades como ensinanzas artísticas” (sic). E por iso a Asemblea Aberta, coñecedora da disposición favorable das universidades galegas a iniciar o diálogo, sinalaba cinco liñas de traballo fundamentais nese proceso de converxencia, e reclamaba da Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria establecer:

1. O procedemento para que os centros certifiquen as actuais titulacións como graos a través da universidade á que se adscriban, de xeito que o alumnado que iniciou os seus estudos no curso 2010-2011, e o que se matriculou en cursos posteriores, obteña unha titulación universitaria de Grao.
2. O procedemento para que os centros poidan presentar, a través da universidade á que estean adscritos, estudos de posgrao, incluíndo máster universitario e doutoramento, nas especialidades propias.

3. O recoñecemento do alumnado dos centros superiores de ensinanzas artísticas como alumnado universitario, a todos os efectos.

4. A posta en marcha dun plan de promoción da investigación nos centros superiores de ensinanzas artísticas, que permita así o desenvolvemento da carreira investigadora das graduadas e graduados.

5. A posta en marcha dun plan de financiamento que permita a mellora de instalacións, equipamentos e infraestruturas dos centros superiores de ensinanzas artísticas, e a provisión dos recursos humanos necesarios.

Como podemos ver, xamais un problema tivo unha solución tan clara, precisa e doada, tanto que é ben difícil imaxinar as razóns que aconsellan a día de hoxe a negativa tallante a contemplar algo que o Partido Popular propoñía en 2008. Tanto mudaron as cousas? Que mudou? ■

- MARZAL RAGA, C. R. (2010). *El régimen jurídico de las enseñanzas musicales en España*. Valencia: Alfons el Magnànim.

- PASTOR GARCÍA, V. (2012). Informe sobre los posibles modelos de gestión y organización de las EEAASS. En ACESEA (ed.) *Las enseñanzas artísticas en el espacio europeo de educación superior. Situación y perspectivas*. Recuperado de: http://www.profesionalesdanza.com/en/documentos/documento_de_trabajo_jornadas_acesea

- Plataforma por la Integración de las Enseñanzas Artísticas Superiores en el Sistema Universitario. En: <http://www.eeaassuniversidad.guideblogs.org/>

- VIEITES, M. F. (2012). Después de la LOE. Presente y futuro de la educación teatral en España en los inicios del siglo XXI. En *Don Galán*, 2. Recuperado de: <http://teatro.es/contenidos/donGalan/donGalanNum2/>

- VIEITES, M. F. (2014). Arte dramático y universidad. Hacia una integración necesaria. En *Profesorado. Revista de Currículum y Formación del Profesorado* (en prensa).

RECIBO
S
A
C
I
O
N

Un camiño matemático

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 62-65

CPR A Merced de Sarria (Lugo)

reciorey@gmail.com

Facultade de Formación do Profesorado (Lugo)

Universidade de Santiago

angeles.losada@usc.es

pablo.gonzalez.sequeiros@usc.es

INTRODUCCIÓN

As matemáticas están presentes en aspectos moi variados da organización social, mais con certa frecuencia aparecen de forma enmascarada, de xeito que moitas veces só as percibimos cando se empregan de modo incorrecto. Por iso, pensamos que un dos obxectivos fundamentais da Educación Matemática é amosar a presenza das matemáticas na vida diaria e axudar a recoñecer a súa importancia, tanto dentro como fóra do ámbito escolar. Facer ver con feitos, e con algunhas reflexións, que se as matemáticas desempeñan un papel fundamental na escola é porque tamén o xogan na vida cotiá.

CONTEXTO DA EXPERIENCIA E OBXECTIVOS

Nesa liña levamos tempo traballando valéndonos, a meirande parte das veces, de elementos da nosa contorna, utilizando como recurso fundamental a fotografía matemática. A partir de distintas actividades, amosamos como se pode recoñecer na contorna próxima, a matemática aprendida nas aulas, e tamén, nunha viaxe de ida e volta, como ese saber matemático nos serve para propoñer novas tarefas non exclusivamente matemáticas e para reflexionar sobre o acontecido.

En síntese, os obxectivos que acompañan estas experiencias son:

- Recoñecer as matemáticas no medio natural e social.
- Desenvolver **destrezas**: observación, creación, intuición e análise.
- Potenciar unha actitude crítico-matemática.
- Descubrir conceptos matemáticos a partir da experimentación.
- Coñecer formas de expresión non tradicionais.

- Posibilitar un maior coñecemento da nosa contorna.

No presente traballo expóñense pautas para realizar unha Ruta Matemática real, programando unha saída que percorre un tramo do Camiño de Santiago na localidade de Sarria. Parte do traxecto discorre pola cidade e outro tramo polo contorno rural. Para isto propoñemos unha serie de actividades coa finalidade de que o noso alumnado de 6º de Primaria descubra no Camiño a presenza das matemáticas nalgúns aspectos da vida diaria.

FORMULACIÓN E DESENVOLVEMENTO CONCRETO

QUE IMOS FACER E COMO?

Instrucións e normas básicas para o alumnado:

A máis importante: segue as instrucións do profesorado. O percorrido levarase a cabo durante unha xornada. Faremos varias paradas.

Hai preguntas e propostas que requirirán accións ou respostas individuais, outras en parellas e outras en grupo. Haberá que realizar estimacións, medicións, observacións, debuxos ou esquemas, cálculos... e algunhas fotografías. Hai actividades para desenvolver nun punto concreto do camiño e outras para todo o percorrido, a resolver no momento ou posteriormente na clase.

Observa especialmente o mobiliario urbano (farois, bancos, papeleiras, logos, anuncios...), a xeometría da rúa e dos edificios (chans, portas, enreixados, fachadas...). Busca corpos e formas planas (cubos, cilindros, triángulos, cuadriláteros, espirais...), propiedades como paralelismo ou perpendicularidade e simetrías.

ACTIVIDADES E DATOS A RECOLLER EN RUTA

1) Durante todo o percorrido

Ao longo da ruta observarás a xeometría que te rodea e envol-

ve... Levarás contigo unha folla de rexistro na que apuntar as ideas matemáticas que a contorna che vaia suxerindo...

2) Fotografía matemática

Por grupos, recollede durante o percorrido datos da xeometría urbana e fotografade o que o grupo considere matematicamente importante. Suxestión: fíxate en portais, fachadas, balcóns, iluminación de rúas, bancos, espazos de recreo, beirarrúas, reixas, carteis, anuncios comerciais, plantas, montañas, árbores, flores, símbolos do Camiño de Santiago...

3) Tarifas e Proporcionalidade

Nas proximidades da Rúa Maior atopamos cun aparcadoiro para peregrinos. Se un usuario pagou 21€ por 3 días, canto hai que pagar por estacionar o vehículo durante 5 días? E por 8 días? Cantos días podería permanecer o coche estacionado se paga 70 €?

4) Circunferencias e círculos.

Tapas de sumidoiros e outros servizos: Nas beirarrúas da localidade hai moitas tapas metálicas. Observa a súa forma e descríbea. Por que os buracos e as tapas dos sumidoiros adoitan ser redondos?

Ás veces, ademais do nome do concello ou da compañía pro-

pietaria, estas tapas teñen interesantes decoracións xeométricas. Se atopas algunha con esas características, observa o deseño e os seus detalles e, se é posible, fai un esquema e unha foto e inclúeos nunha folla de rexistro.

Rodas de coches e bicicletas: Todos os tapacubos dos coches son circulares, mais o seu deseño interior é moi diferente. Observa os coches aparcados e distingue e clasifica os diversos tipos que atopas (se é posible, fai fotografías para despois poder realizar un estudo máis detallado). Fai o mesmo coas rodas de bicicletas (coas dos peregrinos, por exemplo).

Outros obxectos circulares: Observa pola rúa outros obxectos circulares que atopas no teu percorrido. Ademais de sinais de tráfico ou logotipos comerciais, seguro que hai moitos outros. Intenta explicar o porqué das súas formas e anótaas nas follas de rexistro.

Praza: Quizais tamén atopas algunha praza circular. Se así é, observa as circunferencias que aparezan no seu deseño. Hai circunferencias concéntricas? Como poderíamos medir o radio dalgunha delas? Acha a área do círculo interior.

Estima canto mide o radio da praza, desde o centro ata os edificios. Canto mide aproximadamente a superficie total da praza? Canta xente cabería nunha celebración popular?

Fonte: No centro da praza atopamos cunha fonte. Que formas e figuras xeométricas, ademais das citadas ata agora, ves na fonte? E na praza?

5) Formas xeométricas, polígonos e simetrías

Sinais de tráfico: Que figuras xeométricas representan? Que nos indican? Fai fotos e busca algunha que conteña unidades de masa ou lonxitude?

Monumentos e esculturas:

- **Escultura do Peregrino:** Fai unha descrición o máis completa posible da escultura que atopamos ao paso pola Rúa do Peregrino. Di que elemento se repite, como se repite, que polígonos e que corpos se ven ao observa dende distintos puntos.

- **Exploración da fachada do Convento de "La Magdalena" e da Igrexa de "Sta. Mariña":** No noso percorrido polo Camiño, buscaremos algún edificio destacado, como a Igrexa de Sta. Mariña na Praza Maior ou o Convento de La Magdalena.

Observa a fachada desde certa distancia e tenta distinguir todas as formas planas que vexas. É fácil que esa fachada, como moitas outras construcións, teña una estrutura simétrica (se non temos en conta as letras e as figuras decorativas). Que terías que engadir para que si o fose? Cal sería o eixo de simetría?

Arredor das árbores, na praza da Igrexa, hai unha zona verde limitada por un bordo que forma un polígono de moitísimos lados, case unha circunferencia. Cóntaos e mide un.

Nº de lados: _____

Lonxitude: _____

Perímetro total: _____

Mide o perímetro anterior doutra maneira: cunha cinta métrica. Perímetro: _____

Chans: Busca na praza un camiño empedrado. Está formado por rectángulos, pero poderían terse utilizado outras formas. Que polígonos regulares serven para empedrar o chan? Por que?

A cabina de teléfono e os quioscos: Na praza poderás localizar unha cabina de teléfonos e dous quioscos. Identifica e describe as formas planas que os compoñen. Para poder facerte unha idea do paso do plano ao espazo, fai un "folleto de instrucións" para montar a cabina a partir dos elementos planos que tes descrito.

Guindastre: A pouco que levantes a vista durante o percorrido pola cidade verás algún guindastre. Trátase de que o observes cun pouco de atención para ver as formas que o compoñen. Como está construído? Cal crees que é a razón para facelo desa forma?

Balcóns e varandas: Estuda a xeometría dos balcóns. Hai un motivo que se repite nalgúns edificios da ruta (albergues), localízao. Realmente amosa certa harmonía, pero ten algún tipo de simetría?

6) Orientación espacial, direccións e sentidos

Antes de continuar o noso percorrido ata a escalinata da Praza Maior, localizamos algún letreiro con indicacións de distintos lugares ou rúas da localidade. Toma nota das frechas que indican a dirección ou sentido que debemos tomar segundo o lugar ao que queiramos dirixirnos.

Observa no chan as frechas que nos indican a dirección a seguir no Camiño.

7) Numeración e medida

Un xogo de coches: Xa miramos as súas rodas, agora fixémonos nos números das matrículas e propoñemos un xogo con elas. Elixe dous coches que estean ao lado, observa as súas matrículas e atopa algunha propiedade que cumpran as dúas. Unha vez que a encontres, busca outras matrículas que tamén satisfagan esa propiedade. Aquí tes un exemplo: son os números 5173 e 1313. Algunhas propiedades comúns:

- As dúas acaban en 3. Outros exemplos: 5403, 4413, 0943.

- Todas as súas cifras son impares. Outras asociadas: 1135, 9757, 3531.

- Os números dos extremos suman igual que os do centro. Como en: 4152, 1111, 9887.

Buscaremos tamén números capicúas.

Tempo e temperatura: No percorrido pola cidade (e tamén nalgunhas tendas) veremos paneis coa información numérica da hora e da temperatura. Nos dous casos os números que aparecen desempeñan unha das principais funcións dos números naturais: cal é? Busca información sobre as diferentes escalas para medir a temperatura e indica cal é a que nosoutros utilizamos.

Sistema horario e numeración romana: Reflexiona tamén sobre a maneira de medir o tempo. Se o reloxo marca as 13:37 (ou as 13:53), podería escribirse como as 13,37 (ou as 13,53)? Dá as razóns da túa da túa resposta. Observa con atención e indica na folla de rexistro os erros matemáticos que atopas.

8) Logotipos

Camiño de Santiago: Observa os sinais do Camiño. Que nos

indican? Que propiedades matemáticas descubrimos? Que outros símbolos hai no Camiño? Fai fotos e recolle as ideas matemáticas que conteñen na folla de rexistros.

Coches: As marcas dos fabricantes de coches están identificadas polo seu logotipo, que con frecuencia ten formas xeométricas. Vai observando eses logotipos e debuxa os que máis che gusten, sinalando neles os seus elementos xeométricos.

Cinta de Möbius: Outros dos logotipos rechamantes no percorrido son os dalgunhas tendas, bancos, cafeterías, etc. Un exemplo interesante é o noso símbolo de reciclaxe. Colle unha tira de papel e intenta refacelo: terás un obxecto moi particular chamado *cinta de Möbius* ou *Moebius*, que ten interesantes propiedades xeométricas e coa que poderás realizar bonitas actividades. Busca información en internet e procura facelas.

9) Estatística e porcentaxes

Número de vehículos: Elixe un dos semáforos nos que haxa retencións frecuentes. Como poderías saber cantos vehículos pasan cada vez que se pon verde? Son sempre os mesmos? Depende do seu tamaño (que haxa autobuses ou furgonetas, por exemplo)? Que terías que facer para poder contestar ás preguntas anteriores?

Atascos: Dúas das medidas que se recomentan habitualmente para evitar atascos son empregar o transporte público e compartir os coches privados. Fai unha estatística da ocupación dos coches que pasan polo semáforo e, tamén, dos autobuses (por un procedemento similar ao da actividade anterior), coa que facermonos unha idea da situación.

10) Natureza e matemáticas

O noso percorrido ofrece estampas magníficas en pleno

medio natural nas que podemos descubrir múltiples contidos relacionados coas matemáticas. Fai fotografías desas estampas matemáticas e describe o que che suxiren desde un punto de vista matemático.

COMENTARIOS E REFLEXIÓNS

O alumnado enfrontábase por primeira vez a unha tarefa deste tipo. Esta falta de familiarización por un lado, e o entusiasmo de buscar e facer matemáticas fóra da aula por outro, dificultaron o desenvolvemento da experiencia no tempo establecido.

O conxunto de actividades resultou un pouco denso, polo cal pensamos que deberíamos dosificarlas propoñendoas en varias xornadas descontinuas, alternando saída-traballo na aula.

A observación e a toma de conciencia do papel que xogan as matemáticas na vida social é un longo proceso que require unha aprendizaxe. Como case todo en educación, para que chegue a surtir efecto é preciso que se faga moitas veces, que chegue a ser unha tarefa cotiá na que o alumnado se sinta executor. Neste sentido, podemos dicir que a experiencia cumpriu as expectativas. ■

- CORBALÁN, F. (2007). *Matemáticas de la vida misma*. Barcelona: Ed. Graó.

- Colectivo de Agapema (2005). *Paseos Matemáticos*. Madrid: Ed. Anaya.

- GARCÍA, M.A.; PÉREZ, A.; REGUERA, P. (2007). Vivencias interdisciplinares en la ciudad. *El Prácticum en el nuevo contexto del EEES*, 457-471.

- GARCÍA, M.A.; ROUCO, S. (2011). Matemáticas no contorno. Unha ruta por Vilalba. *Boletín das Ciencias*, 72, 27-42.

- GUTIÉRREZ, M.; GUTIÉRREZ, E.; QUEIRUGA, M.A. (2008). *Una mirada diferente: Fotografía Matemática*. A Coruña: Ed. Q.

Tendendo pontes, atando cabos

Espazo patrocinado por:

XUNTA DE GALICIA
CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA
Secretaría Xeral de Política Lingüística

A proximidade xeográfica e os vínculos históricos entre Galicia e Portugal favoreceron, dende hai séculos, todo tipo de intercambios entre as poboacións dunha e outra banda do Miño.

Alén diso, a intercomprensión entre as dúas linguas irmás permítelle ao galego integrarse nunha comunidade lingüística, a lusófona, que supera os 200 millóns de persoas o que supón unha enorme vantaxe á hora de establecer relacións sociais, económicas e culturais con todos os países que teñen o portugués como lingua oficial.

As institucións galegas, moi conscientes do que isto significa para abrir novos mercados comerciais e laborais nun mundo globalizado e plurilingüe, quixeron dar un novo pulo ao coñecemento da lingua e da cultura lusófona no noso territorio.

Este obxectivo levou ao Parlamento de Galicia a aprobar a Lei 1/2014, do 24 de marzo, para o aproveitamento da lingua portuguesa e vínculos coa lusofonía. Neste marco establécense as bases para potenciar a aprendizaxe do portugués a través de métodos formativos e comunicativos.

No seu artigo 2, a dita lei sinala que: "O Goberno galego incorporará progresivamente a aprendizaxe da lingua portuguesa no ámbito das competencias en linguas estranxeiras nos centros de ensino da Comunidade Autónoma de Galicia".

Ás diferentes iniciativas educativas e culturais que se viñeron e se veñen poñendo en marcha para conectar o galego coa comunidade lusófona aludimos deseguido.

A promoción e o coñecemento da lingua portuguesa xa se viña potenciando tras a sinatura do *Memorando de Entendemento entre o Ministerio de Asuntos Exteriores e o Ministerio de Educación da República portuguesa e a Xunta de Galicia* que

tiña como obxectivo prioritario situar o portugués como lingua de opción curricular no sistema educativo.

Os datos actuais constatan que a presenza do idioma portugués nos centros educativos galegos aínda que non é xeneralizada, vai medrando ano tras ano.

No 2014/2015, cursaron lingua portuguesa un total de 861 alumnos/as de 32 centros das catro provincias galegas, o que manifesta un aumento respecto do curso precedente.

A mesma progresión favorable observámola nos datos de matriculación das escolas oficiais de idiomas. As cifras relativas ao número de alumnos/as e grupos dende o curso 2008/2009 ata agora declaran unha evolución á alza moi considerable (2014/2015, 1.122 alumnos).

Pero o interese polo coñecemento do portugués vai máis alá da súa aprendizaxe como materia curricular, o que se reflicte nas numerosas actuacións que se levan a cabo nos centros galegos de ensino non universitario: cursos, obradoiros, viaxes didácticas, intercambios e actividades en colaboración con centros do país veciño.

Algunhas mostras deste traballo poden verse en:

- <http://lusofoniaemterrasdevaldeorras.blogspot.com.es/>, <http://ticsaguinho.wikisapaces.com/>
- <http://charcalibros.blogspot.com.es/2014/03/recordos-dos-amigos-e-amigas.html>
- <http://charcalibros.blogspot.com.es/2014/03/4-abrazo-a-orio-limia.html>

Neste contexto cómpre lembrar, así mesmo, a actividade que vén levando a cabo a Associação de Docentes de Português na Galiza (DPG).

Sen deixar o ámbito do ensino, pero xa no eido universitario, cómpre recordar que o galego é tamén obxecto de estudo no

exterior. A Secretaría Xeral de Política Lingüística (SXPL) impulsa a aprendizaxe da nosa lingua ofrecendo ensinanzas de lingua e cultura galegas a través dos lectorados, en Portugal nas universidades do Algarve, Minho e a Universidade Nova de Lisboa e no Brasil nas universidades de Niteroi, São Paulo, Rio de Janeiro e Federal da Bahia.

Neste contexto de promoción das relacións con Portugal, a comezos de outubro a Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria, representada no secretario xeral de Política Lingüística, participou en Braga na xornada "Perspectivas actuais da lingua portuguesa".

Á parte da formación académica específica que se pode adquirir nos centros educativos dependentes da Xunta de Galicia, outras entidades galegas e portuguesas traballan a prol da divulgación da lingua e cultura lusófona.

- Entre as portuguesas citaremos, en primeiro lugar, o Instituto Camões e dentro das súas actuacións o Programa de Lingua e Cultura Portuguesa.

- De máis recente creación é a Plataforma9 (<http://www.plataforma9.org/>), novo sitio web do mundo lusófono resultado da colaboración entre a Fundação

Calouste Gulbenkian e a Associação Internacional de Lusitanistas.

Entre as entidades galegas de referencia non podemos deixar de mencionar neste espazo a Asociación Pedagóxica e Cultural Ponte... nas Ondas! e a súa aposta dende hai vinte anos a prol da transmisión do patrimonio inmaterial ás xeracións máis novas.

No eido cultural, lembramos diversas iniciativas -musicais e das artes escénicas- de colaboración e intercambio como *Cantos na Maré*, *TrocoXTroco*, *Xardín Suspenso*, *Saxo Tenor*, *Proxecto Nós Territorio (ES)Cénico Portugal-Galicia*.

Outra vía conduce cara á potenciación duns medios audiovisuais sen fronteiras, tal e como marca o artigo 4 da dita lei e referendan os feitos. Así, o pasado 6 de setembro realizouse dende Ourense o programa de variedades *Aquí Portugal*, que puido visionarse en directo a través da TVG e da Rádio-Televisão de Portugal (RTP).

A audiencia potencial directa foi duns 13 millóns de persoas.

Continuemos pois tendendo pontes, sigamos atando cabos.■

Angola, entre o reto educativo do *poder* e a resposta política do *querer*

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 68-71

Universidade da Coruña

xmalheiro@udc.es

A realidade de *N'gola* non difire substancialmente do modelo socioeconómico doutras rexións do norte de África actualmente en conflito: pasado colonial, inmensas riquezas naturais en mans de minorías, fortes desigualdades sociais e febles expectativas de futuro para unha inmensa parte da poboación.

Común ao resto da África subsahariana, ten vindo impoñerse o modelo de educación occidental, implantando un concepto de "desenvolvemento" baseado na educación formal. Como en toda a rexión colonizada por europeos, ignoreuse que a sociedade tiña xa unha forte tradición educativa paralela e alternativa á escolarización, e por iso o gran problema africano do fracaso na relación educación-desenvolvemento tivo que ver, en parte, coa imposición dun modelo que non conta coas peculiaridades culturais e as necesidades sociais do país. A errónea aplicación deste modelo, imposta polo FMI e o BM a cambio de axudas ao desenvolvemento, vai provocar un permanente fracaso na meirande parte de países logo da súa descolonización, o que trae como consecuencia o abandono progresivo do investimento en educación, dada a súa ineficacia. No caso de Angola, esta situación viuse agravada pola súa tardía descolonización e por ter padecido unha longa guerra civil que desangrou o país entre 1975 e o 2002.

O continuo transvase da poboación rural fuxindo da recruta para a guerra, dos saqueos e violacións, provocou o abandono dun sistema de vida e valores equilibrado e integrador para pasar a formar parte dos suburbios urbanos, culturalmente desarraigados, socialmente marxidados e politicamente abandonados por un Estado ausente nas súas responsabilidades básicas, nomeadamente

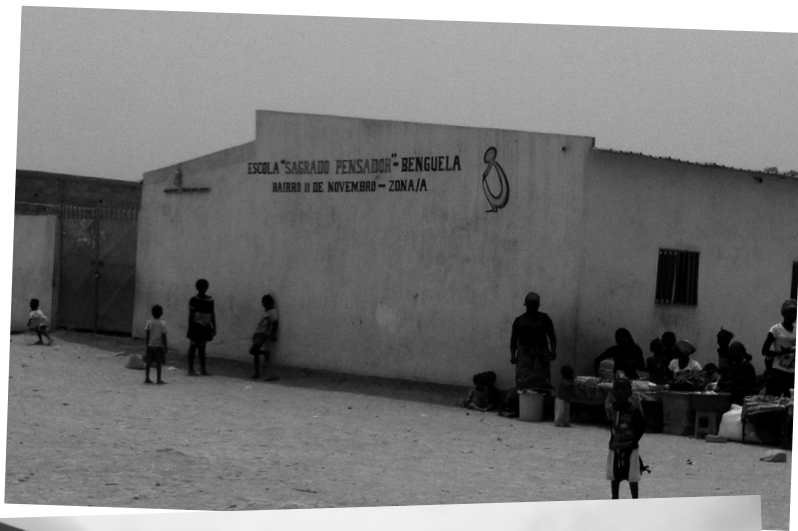
nas áreas de vivenda, saúde ou educación. En Angola, a ausencia dunha política educativa definida débese á insuficiente implicación política, xustificada pola prioridade dada ao esforzo da guerra en detrimento das áreas sociais. Xustificación que serve aínda de argumento ante a ausencia de recursos diante dunha poboación cada vez máis reivindicativa tocante aos seus dereitos.

As dificultades durante ese período teñen intensificado un sistema educativo fragmentado por provincias onde o peso e a responsabilidade recaen nas delegacións provinciais. Pode afirmarse que a asistencia efectiva que exerce o Ministerio de Educación angolano sobre o territorio educativo queda reducida á provincia de Luanda; no resto, prevalece a autoxestión, con conexións puntuais ao Ministerio, e a consecuente falta

de articulación entre o goberno central e as provincias, xerando fortes desequilibrios. Deste modo, as oportunidades educativas veñen sendo máis favorables para a xente que puido permanecer na contorna rural que para a que acabou fuxindo ás cidades, pois o novo asentamento, que continúa a producirse, non vén acompañado de equipamentos e infraestruturas públicas. E, dado que non sobran recursos ás familias para liberar aos rapaces do traballo ou da mendicidade, ou para sufragar a súa escolarización, unha parte importante permanece fóra do sistema educativo, agravando unha situación na que a promoción social depende da habilitación académica, a imaxe do modelo occidental imposto. A falta de censos fiables, fálase dun 30% de poboación infantil sen escolarizar, ao que se suma o problema dunha parte importante da poboación, apenas es-

colarizada durante a guerra, e para a que xa chega tarde esa incorporación no seu ciclo vital. Mozos e mozas, tamén adultos en idade de seren útiles a unha sociedade en urxente reconstrución, carecen de formación básica ou de cualificación profesional necesaria para poder optar ás oportunidades que ofrece o país, obrigado a importar masas de obreiros competentes e cualificados da China, do Brasil, da Europa ou dos Estados Unidos. Ese inmenso potencial, sen formación, pasa a ser un problema social ao que se debe dar, ao noso entender, unha resposta prioritaria e urxente.

Por outro lado, a independencia provocou unha situación deficiente do profesorado en todos os niveis do sistema educativo que aínda na actualidade non está resolta, malia ter sido parcialmente compensada pola forte militancia dos que permane-

ceron, de orixe angolana, e por profesorado cubano. Ademais, os salarios non lles garante a súa supervivencia, polo que en moitos casos teñen que exercer outras ocupacións para poder subsistir con algunha dignidade, en detrimento do seu grao de implicación profesional e na calidade resultante. En moitas escolas é aínda necesario levar unha cadeira, ou compartir unha carpeta. Non é raro que nalgúns lugares os alumnos teñan como asento unha pedra, ou o chan como espazo de aula nun edificio derramado ou ao aire libre, no que se suceden tres quendas ao longo do día.

A dificultades do goberno para facer fronte ás necesidades educativas obrigou a artellar solucións complementarias que conviven co sistema público. Entre elas, están as escolas privadas baixo amparo legal, nomeadamente vinculadas a diferentes confesións con predominio da católica, que participa coas súas

instalacións e incluso exerce certa influencia no Ministerio a través de concertos destinados a socializar os excluídos, nas capas socialmente máis baixas da poboación, ou ben a educar as elites en centros de prestixio mantendo a tradición do pasado portugués. En segundo lugar están as iniciativas privadas laicas, que recuperaron instalacións coloniais tras a independencia contando coa colaboración do Estado na súa rehabilitación e posta en funcionamento. Debido ao alto custo da súa matrícula, son extremadamente selectas e só accesibles aos fillos da pequena burguesía funcionaria ou de traballadores estranxeiros de empresas multinacionais. Teñen tamén unha presenza importante os centros educativos vinculados á cooperación internacional. Aínda que o seu labor canalízase fundamentalmente á formación de profesorado, nalgúns casos promoven a construción

de locais que son entregados ao Estado.

Por último, existen outras escolas que xorden espontaneamente para responder ás necesidades educativas específicas e inmediatas de diversos grupos sociais nos contextos urbanos desestruturados. Ao non existiren espazos para albergar, ou recursos para crear alí as escolas públicas necesarias, e non existindo posibilidades legais para as escolas privadas, van aparecendo locais onde se alfabetiza, ou incluso se capacita profesionalmente. Son coñecidas como "escolas espontáneas" e funcionan á marxe da lexislación oficial. O alumnado, moitas veces de idade moi superior ao nivel que se imparte por non ter acceso á escola pública, contribúe cunha matrícula modesta que dá para manter a escola e o profesorado.

O sistema educativo angolano vaise artellando pese ás dificul-

tades marcadas pola súa historia recente. O país posúe inmensas riquezas para poder transformar unha sociedade estigmatizada por tres décadas de guerra civil e beneficiar toda a poboación. Ademais da innegable capacidade económica para *poder*, o grande desafío do poder político é *saber*, mais tamén *querer*, dar resposta ás necesidades educativas dunha poboación infantil e xuvenil que, sendo un vigoroso potencial para o desenvolvemento económico e a cohesión social, tórnase nun pesado lastre sen ese vital sustento. ■

PUBLICIDADE

A CIDADE DOS NENOS

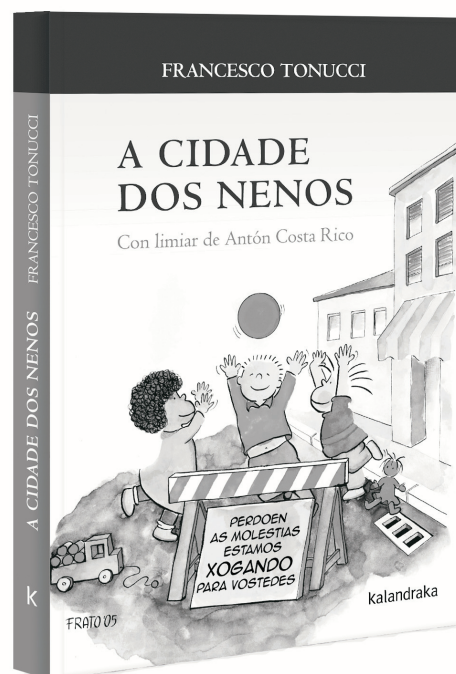
FRANCESCO TONUCCI

Unha cidade á medida das nenas e nenos necesariamente ha de ser unha cidade de maior calidade de vida para todos os cidadáns.

Introdución de Antón Costa, membro de NEG e profesor da USC

Tradución de Mónica Baleirón, Sonia Santos e Rut Vázquez

REVISTA GALEGA D

Recursos do contorno

Aula Forestal Os Trollos

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 72-73

Universidade da Coruña

boli@udc.es

Galicia conta con máis de dous millóns de hectáreas de superficie forestal, unha extensión que supón o 7% do total do Estado, mais nesta extensión prodúcese o 50% das cortas de madeira anuais a nivel estatal, o que pon de manifesto a importancia económica deste sector.

A inicios do século XXI, a Xunta de Galicia decide crear unha rede de “Aulas Forestais” coa finalidade de fomentar unha cultura forestal, a través de actividades educativas e divulgativas, o que nos convertería nunha comunidade de referencia ao ser cada aula de carácter monográfico, tratando de forma interdisciplinar todos os temas que concirnen ao monte: a ordenación e planificación do monte, a ecocertificación, a industria madeireira, o ciclo da madeira, os incendios forestais, as pragas, etc. A previsión era crear nove aulas espalladas por toda Galicia, en concreto serían: San Xoán (Guitiriz-Lugo), do eucalipto (Mondoñedo-Lugo), Os Trollos (Bóveda-Lugo), de Baleira (Lugo), de Riós (Ourense), Os Milagres (Maceda-Ourense), Areas (Tui-Pontevedra), Covelo (Pontevedra) e A Famelga (Oroso-A Coruña). Algunhas das que foron creadas e dotadas, non están funcionando ou nunca se puxeron en marcha; outras, ficaron en meros proxectos.

A Aula Forestal dos Trollos, localizada no viveiro forestal co mesmo nome, é unha das pioneiras e funciona con certa regularidade desde o ano 2001.

Nome	Aula Forestal Os Trollos
Propietario	Xunta de Galicia
Xestor	Xunta de Galicia
Enderezo	C-546, km. 48. Bóveda (Lugo)
Teléfono	982 294 531
Web	http://www.mediatoruralmar.xunta.es/es/areas/forestal/xestion_sustentabel/aulas_forestais/
e-mail	iatlanticas@xunta.es
Período de apertura	De luns a venres, previa cita.
Destinatarios/as	Grupos organizados de até 50 persoas.
Prezo	De balde.
Contidos	<p>No viveiro dos Trollos prodúcese planta para a reforestación e produción de madeira, para o que dispón dunha superficie de 30 Has. Conta ademais cun xardín botánico ou arboreto, con numerosas especies madeirables de todo o mundo, o que o converte nun lugar de referencia. Neste espazo localízase a Aula Forestal.</p> <p>O obxectivo principal desta Aula é explicar o ciclo de produción do monte, desde que se planta unha árbore até que se pode cortar; tamén pretende dar a coñecer outros produtos de interese económico do monte galego e o papel que xogan as árbores no equilibrio do ecosistema.</p> <p>Para iso conta cunha exposición con carteis, maquetas, reproducións, paneis interactivos etc, que permite abordar cada etapa, desde a planificación do espazo, a plantación, os coidados, a explotación etc. Ao tempo, relaciona o monte con elementos naturais e culturais, e mostra as relacións e interdependencias.</p> <p>No edificio da aula atópase ademais un pequeno salón de actos, servizos e as oficinas do viveiro.</p>
Actividades	<p>Dependendo da duración da visita, a actividade desenvólvese dentro e fóra da aula. No interior faise unha visita guiada polo exposición que pode completarse cunha actividade no sala, ben realizando algún xogo ou ben utilizando os recursos da “arca forestal”, unha maleta chea de obxectos que se obteñen da madeira.</p> <p>No exterior as actividades dependen do tempo dispoñible polo grupo, e van desde a visita (guiada ou non) ao arboreto, aos viveiros de planta forestal ou polo sendeiro fluvial, á construción de niños para pequenos paxaros, a plantación de sementes, o transplante de árbores, o estacado, etc.</p>
Valoración	<p>Tanto o programa como as actividades desenvolvidas na aula forestal resultan de grande interese porque conxugan a exposición de información relevante e atractiva coa participación dos compoñentes do grupo. Recoméndase contar cun mínimo de 3 horas para poder realizar a visita e participar nalgunha das actividades de manipulación e observación.</p> <p>Na actualidade o servizo educativo só conta cun profesional para desenvolver as actividades. Con grupos de máis de 20 persoas, é mellor coordinarse co responsable da aula para facer dous grupos, e que mentres o guía este mostrando a exposición, o responsable do grupo poida realizar algunha actividade de observación, catalogación, etc, co outro no exterior da aula ou ben visionando algún material no salón de actos.</p> <p>Na páxina web da Consellería do Medio rural e do Mar pódese descargar un díptico con información xenérica. A Aula dispón de auga e servizos. O autobús pode chegar até a entrada do recinto e ficar alí aparcado. O grupo dispón de varias áreas se desexa xantar no viveiro.</p>

FP e desenvolvemento humano sustentable: a participación dos axentes sociais na ordenación da información

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 74-76

Dpto. Didáctica e Organización Escolar
Universidade de Santiago de Compostela
laura.rego@usc.es

INTRODUCCIÓN

A investigación que aquí se presenta quere dar conta en síntese da tese de doutoramento desenvolvida dende o Dpto. de Didáctica e Organización Escolar da USC que leva por título "A ordenación da formación profesional inicial e a súa vinculación co desenvolvemento dos territorios comarcais galegos". Abordamos o concepto de desenvolvemento tomando en consideración os cambios teóricos que foi experimentando este termo ao longo da historia contemporánea, especialmente en relación ao papel xogado pola educación en xeral e pola formación profesional en particular.

Tómase como referente básico o modelo de *Desenvolvemento Humano e Sustentable* (Programa das Nacións Unidas para o Desenvolvemento, 1990) como paradigma da utopía que representa o proxecto dun planeta ambiental e humanamente sustentable, formulando, a partir deste, un estudo centrado na contribución que poden facer as ensinanzas de formación profesional a este proxecto. A tales efectos, existen unha serie de principios que é necesario ter en conta baixo este paradigma: o territorio e as súas especificidades, os actores locais e a globalidade como posibilidade de atender todas estas dimensións de forma holística.

A partir destes supostos construímos os vértices do que pode ser a relación que ten a formación profesional do sistema educativo co desenvolvemento. Cabería diferenciar neste senso, dúas dimensións da FP inicial a través das cales esta se vai vincular directamente co Desenvolvemento Humano Sustentable: por unha banda, o mundo do traballo e da inserción laboral dos titulados/as e, por outra, o propio currículo. En ambos os dous aspectos centramos o estudo empírico, que se desen-

volveu nun territorio comarcal galego –o Barbanza (A Coruña)– comarca composta por catro concellos: Ribeira, Rianxo, A Pobra do Caramiñal e Boiro.

Baseándonos nun modelo de desenvolvemento consensuado, autoxestionado e participativo, levamos a cabo o deseño da investigación, focalizando a súa aplicación na contorna máis próxima á cidadanía. Dentro deste territorio comarcal e baixo unha metodoloxía mixta –cualitativa e cuantitativa– foi posible aplicar a técnica da triangulación de fontes, instrumentos e datos; todo isto enmarcado nunha óptica de dominancia descritiva.

A METODOLOXÍA, OS INSTRUMENTOS DE RECOLLIDA DE INFORMACIÓN E A MOSTRAXE

Localizamos o estudo na comarca galega do Barbanza, provincia de A Coruña, e algúns dos obxectivos do marco empírico foron os seguintes (Rego Agraso, 2013, p.347-348):

1. Coñecer a perspectiva dos alumnos/as que cursan na actualidade (ano académico 2011/2012) ciclos formativos na comarca analizada, acerca da vinculación desta co desenvolvemento humano e sustentable.
2. Coñecer a perspectiva dos titulados/as que cursaron ciclos formativos –entre os anos 2007 e 2011– na comarca analizada, acerca da vinculación desta co desenvolvemento humano e sustentable.
3. Coñecer a perspectiva dos empresarios/as que compoñen o mercado laboral comarcal (Barbanza), acerca da Formación Profesional Inicial que se imparte no propio territorio e a súa vinculación co desenvolvemento humano e sustentable, así como as demandas e melloras que lle solicitan á mesma.
4. Coñecer a perspectiva dos/as docentes de Formación Pro-

fesional Inicial que exercen no territorio comarcal (Barbanza) acerca da vinculación entre a Formación Profesional Inicial e o desenvolvemento humano e sustentable.

Os informantes clave polo tanto foron o alumnado de FP, os titulados/as recentes en FP, os empresarios/as comarcais e os docentes de FP do mesmo territorio. Construíronse así, catro cuestionarios diferenciados como instrumentos de recollida de información focalizados en función de cada un dos informantes. Outros dos obxectivos foron analizar o mercado laboral comarcal e a oferta formativa –ciclos de FP– existente no territorio, mediante a revisión de fontes secundarias de información e a realización dunha entrevista estruturada dirixida aos directores/as dos centros de FP. De forma complementaria tratouse de coñecer a perspectiva da Dirección Xeral de FP da Xunta de Galicia como elemento de contraste posterior, tras realizar unha primeira análise dos datos procedentes dos cuestionarios. Podemos sinalar, polo tanto, que optamos pola triangulación á hora de asegurar a calidade da investigación, centrándonos tanto na triangulación de fontes, como das técnicas de recollida de información, de metodoloxías e de datos. Todos os cuestionarios empregados foron deseñados especificamente para a investigación e pasaron por un dobre proceso de validación: xuízo de expertos e realización de probas piloto. Os cuestionarios diferenciados estaban compostos por ítems tanto abertos como pechados –dicotómicos, politómicos e de escala tipo Likert–.

Na táboa que se mostra a continuación podemos apreciar o número de variables e ítems que compoñen cada un dos cuestionarios, así como o coeficiente alfa de Cronbach, índice que mide a fiabilidade do instrumento. Segundo Bisquerra (1987) son comunmente aceptados aqueles resultados do α de Cronbach que superen o 0.7, polo que podemos afirmar que os instrumentos poden ser considerados consistentes e válidos para a obtención de resultados fiables.

Táboa 1. Número de ítems, variables e Coeficiente alfa de Cronbach de cada un dos cuestionarios aplicados.

CUESTIONARIO	NÚMERO DE ÍTEMS	NÚMERO DE VARIABLES	COEFICIENTE α DE CROMBACH
Alumnado FP	40	103	0.75
Titulados/as FP	45	116	0.79
Persoal docente FP	54	129	0.74
Empresarios/as	39	122	0.94

Fonte: Rego Agraso (2013, p.401-419).

Empregouse en todos os casos –alumnado, titulados/as, persoal docente e empresarios/as– unha mostraxe aleatoria probabilística e estratificada; no caso dos empresarios/as tendo en conta o concello no que desenvolven a súa actividade e no caso dos demais colectivos en función do centro educativo ao que están vinculados. Na táboa que se presenta a continuación podemos apreciar a poboación e a mostra en cada caso, así como o nivel de confianza acadado e a marxe de erro.

Táboa 2. Poboación, mostra invitada, mostra produtora de datos, nivel de confianza e marxe de erro das distintas mostras aplicadas.

COLECTIVO	POBOACIÓN	MOSTRA INVITADA	MOSTRA PRODUTORA DE DATOS	NIVEL DE CONFIANZA	MARXE DE ERRO
Alumnado FP	676	319	267	95,5%	4,67%
Titulados/as FP	1.510	430	24	95,5%	19,85%
Persoal docente FP	90	78	38	95,5%	12,15%
Empresarios/as	5.744	409	38	95,5%	15,85%

Fonte: Rego Agraso (2013, p.401-419).

Conclusións: a metodoloxía de investigación como mediación para fomentar a participación dos axentes sociais na ordenación da formación profesional

Os resultados derivados do estudo realizado están intimamente ligados á metodoloxía empregada, a cal tratou de poñer en valor a perspectiva dos axentes sociais implicados e de darlles a palabra á hora de organizar as ensinanzas de formación profesional do propio territorio comarcal. Centrouse polo tanto, a investigación nun territorio concreto –a comarca do Barbanza– describindo o aporte que as ensinanzas de formación profesional fan ao desenvolvemento da contorna, tomando en consideración que as súas características sociolóxicas e laborais deben constituírse como un referente básico no deseño das políticas educativas, moi especialmente aquelas cuxo obxectivo esencial é a formación dos traballadores/as.

Debemos sinalar que a alusión á comunidade educativa como referente esencial da organización dos centros e políticas relativas á educación non é algo novo dende a perspectiva das teorías da educación. De feito, Murillo Torrecilla e Gómez Martín (2006) entre outros, eloxian a democratización da escola a

partir da LOXSE en 1990, aínda que reclaman novos apoios e servizos complementarios que eviten a caída na falsa dicotomía *profesionalización vs. participación*. A democratización dos centros escolares, que aquí asumimos como positiva, pretende promover o seu goberno e organización tendo en conta a perspectiva de todos aqueles que conforman a súa realidade cotiá e que, sen dúbida, se ven afectados polas decisións que nela se adoptan.

Mantense así, a perspectiva do Desenvolvemento Humano e Sustentable que asumimos como propia dende a metodoloxía da investigación realizada, dado que ao noso entender é preciso contar coas achegas de todos e cada un dos participantes nunha determinada iniciativa e promover o cambio acordado dende o interior das institucións e non imposto.

A investigación presentada pon de manifesto que, en consonancia con De Pablos e Martínez (2008) é preciso introducir cambios substanciais no tratamento do paro rexistrado da man da asociación entre a innovación e a asunción dun papel protagonista por parte do ámbito local nas políticas de emprego e formación. Neste senso, cabe sinalar que a mellor FP caracterízase tradicionalmente como a deseñada de forma acordada co *partenariado social* –Administración, asociacións empresariais e asociacións sindicais– contra a práctica máis habitual no Estado español de establecela de modo centralizado por parte das Administracións Públicas, aparecendo as realidades comarcais e locais como meras receptoras de servizos que, en non poucos casos, non responden ás súas necesidades formativas e de emprego. A democratización das institucións públicas pasa pola enquisa aos axentes sociais implicados, especialmente nos contextos máis próximos á cida-

danía, poñendo así os primeiros andamios do que pode ser un desenvolvemento comarcal humanamente sustentable.■

- BISQUERRA ALZINA, R. (1987). *Introducción a la estadística aplicada a la investigación educativa*. Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias.
- DE PABLOS, J.C. e MARTÍNEZ, A. (2008). La Estrategia Europea de Empleo: Historia, consolidación y claves de interpretación. *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 77, 105-133.
- MURILLO TORRECILLA, F. J. e GÓMEZ MARTÍN, J.C. (2006). Pasado, presente y futuro de la dirección escolar en España: entre la profesionalización y la democratización. *Revista Electrónica Iberoamericana sobre calidad, eficacia y cambio en educación (REICE)*, Vol.4, Núm. 4. Recuperado de: <http://www.rinace.net/arts/vol-4num4e/art6.pdf> (Data de consulta: 15/05/2013).
- Programa das Nacións Unidas para o Desenvolvemento (PNUD) (1990). *Informe sobre desarrollo humano 1990*. Bogotá: Tercer Mundo Editores.
- REGO AGRASO, L. (2013). *A ordenación da formación profesional inicial e a súa vinculación co desenvolvemento socioeconómico dos territorios comarcais galegos*. Tese de doutoramento inédita. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

artellando

FERROL, NATURALmente!

Fotografías: Paulino Gasalla Aller

Dirixido a alumnado de 4º, 5º e 6º de primaria do Concello de Ferrol

Na procura do coñecemento da contorna natural do Concello:
unidades parroquiais, flora e fauna, cultura popular, restos arqueolóxicos,
arquitectónicos, militares, camiños e o seu uso ao longo do tempo
e sentimentos e percepcións nos diferentes lugares.

Percorridos por: Esmelle - Covas - San Xurxo - Doniños - Brión
A Graña - San Felipe - Museo de Historia Natural de Ferrol

Datas: 4, 11, 18 e 25 de outubro; 8, 15, 22 e 29 de novembro de 10.00 a 13.30 h.

Prazas ofertadas: 30 nenas/os (os mesmos nas 2 sesións)

Actividade gratuita para as familias

Organiza, promove e subvenciona: Concellería de Educación

Imparte e atende: Sociedade Galega de Historia Natural de Ferrol

O xogo tradicional: recuperación do patrimonio inmaterial

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 78-80

CEIP de Salvaterra de Miño

gerardo.feijoo@galicia.com

Escola Básica e Secundária de Melgaço

jmg@sapo.pt

Dende o comezo da presente centuria a Asociación Cultural e Pedagóxica Ponte...nas ondas! vén traballando arreo na descuberta e transmisión do patrimonio inmaterial común a galegos e portugueses polo que, como mestres e mestras que somos, un dos campos aos que lle tiñamos que prestar maior atención, por razóns obvias, é o do xogo tradicional.

Sempre que falamos deste tema véñennos á cabeza referencias dos clásicos enredos dos rapaces e das rapazas máis pequenos pero, se nos paramos a pensar un pouco, lembraremos que os xogos en absoluto son privativos das idades temperás e que pola contra cada tempo da vida ten a súa propia 'caixa' de xogos axeitados a ela; abonda pensar nos parques das cidades e nos recunchos das aldeas cheos de grupos de xente xogando, os mozos a correr e os vellos e vellas ás cartas ou ao dominó. Vale isto para indicar que con esta proposta tamén tratamos de atopar eco nos Institutos de Educación Secundaria e Bacharelato para que se impliquen na colleita e práctica dos xogos adecuados á idade dos seus alumnos e alumnas. Non debe esquecerse a necesidade do xogo en calquera individuo e, especialmente, a capacidade creadora tradicional no que fai referencia á presenza de actividades lúdicas axeitadas para todos e cada un dos distintos grupos de idade.

O xogo tradicional contén en si mesmo unha riquísima cultura lúdica que se está perdendo e que tentamos recuperar a través da escola que ten que encher, en parte cando menos, o buraco que noutros tempos cubría a familia coa transmisión dos saberes que se atesouraban nas vivencias e na memoria das persoas de idade no propio seo familiar. Hoxe, por mor do xeito de vida que impoñen os novos modelos de sociedade,

polo efecto da forza dos modelos consumistas da sociedade capitalista xunto coa falla dunha verdadeira e activa vontade política de intervención nos procesos de mantemento e novación da nosa cultura tradicional, produciuse unha ruptura brusca na cadea de transmisión deses saberes polo que é misión das entidades educativas tratar de recompor ese elo da cadea roto e constituírse en recuperadores e transmisores da cultura lúdica.

No contorno da escola, referíndonos ao campo do xogo tradicional, aínda hai cousas que están vivas por mor do traballo de diversos grupos e asociacións que manteñen aceso ese facho pero a súa diversidade está moi minguada e debece pouco a pouco ata correr no momento presente no caso dalgúns xogos o risco de desaparecer. Falta o que antes era normal nas aldeas, nas vilas e nas rúas das cidades, o afán ou mesmo tamén a posibilidade de xogar ao aire libre e colectivamente, de construír xoguetes cos elementos do entorno interactuando os nenos e nenas da mesma idade, o que contribuía a construír a súa personalidade a través do xogo colectivo e regrado; hoxe hai que mostrarlle aos miúdos as posibilidades do xogo tradicional porque lles falta o referente visual que constituía ver aos seus irmáns e irmás maiores xogando cunha corda, un pau ou unha goma.

Nos currículos oficiais que marcan os contidos que debemos ensinar nas escolas, é obrigatorio traballar as competencias básicas, o que quere dicir desenvolver as habilidades que os individuos deben ter para usar ao longo da súa vida. Tendo en conta estes antecedentes indicaremos con calquera dos xogos tradicionais ou con calquera enredo que usáramos estaríamos a traballar nese eido abundantemente.

Neste marco a Asociación cultural e pedagóxica Ponte...nas ondas! propuxo a celebración das Xornadas escolares do xogo tradicional galego-portugués do que ata agora levamos celebrado seis edicións, as cinco primeiras en Salvaterra de Miño e a última, no curso 2012/13 en Melgaço. O procedemento que seguimos para a organización da xornada é convocar aos centros participantes (na última edición foron once escolas galegas e portuguesas) e propor a realización dun traballo transversal e interdisciplinario arredor do xogo tradicional.

O traballo estrutúrase arredor dalgunha ou todas das seguintes actividades:

- Recollida de xogos tradicionais na parroquia, concello, bisbarra ou barrio onde está inserida a escola con gravación en audio ou vídeo.
- Presenza nas escolas de persoas que saiban xogar a xogos tradicionais e documentar a experiencia.
- Recolla de vocabulario e expresións relacionadas cos xogos.
- Realizacións de encontros de xogos tradicionais coa súa correspondente gravación.
- Colleita de gravacións de cancións sortes de rifado ...

Unha vez feita a recollida de campo dos xogos practicados na nosa contorna (que pode ser todo o intenso ou superficial que desexemos) podemos pasar ao que chamariamos a 2ª fase do proxecto: a hora da práctica, para a que sinalamos o seguinte:

a) O tempo de lecer nos patios das escolas suxírenos en si mesmo un campo de intervención moi axeitado propondo a presentación e realización dun amplo abano de xogos.

b) En segundo lugar, o currículo escolar ofrécenos áreas especialmente propicias para a descuberta dos xogos e xoguetes populares/tradicionais e a utilización destes materiais na práctica escolar diaria. Entre esas áreas poderíamos citar a Música, a Educación Física, a Tecnoloxía ou a Lingua, rescatando sortes de rifa e cancións do cancionero propios dos xogos. Pero mesmo en áreas aparentemente máis afastadas poderíamos aproveitar os xogos tradicionais para realizar cálculos de medidas, áreas, volumes, estudio de traxectorias e todo o que a nosa imaxinación procure.

Este sería o campo de utilización declaradamente didáctica dos xogos recollidos dende a perspectiva das máis diferentes

áreas do currículo. Pode resultar unha obviedade facer notar unha vez máis a interrelación entre Educación Física e xogo tradicional, pero tamén a área de Lingua pode utilizar a literatura oral recompilada, como tamén o pode facer a Matemática con xogos de seriación que seguramente terán aparecido, medidas, recontos, formas xeométricas dos materiais ou estatísticas; ata en trigonometría podemos facer cálculos de lanzamentos e distancias, podendo igualmente mencionar as Ciencias Naturais con xogos que impliquen a diferenciación das partes do corpo ou a descuberta do medio, etc. Cómpre, logo, un asinado estudo do material obtido para comprobar de que maneira pode ser útil desde a perspectiva didáctica.

Todo este proceso previo e de traballo nos centros escolares culmina no día en que nos reunimos representantes de todos os centros inscritos co gallo de celebrar unha xuntanza lúdica e de convivencia arredor dos xogos. A organización da Xornadas está concibida para que a rapazada sexa a protagonista e que, unha vez inmersa na dinámica da xornada, asuma a responsabilidade de que todo corra ben.

Os alumnos e alumnas da escola anfitriña fan de guías ao co-

mezo da xornada mostrándolle aos compañeiros e compañeiras vidos doutras escolas, as instalacións do seu centro escolar ou do recinto onde se celebra a xuntanza, para tornárense en monitores dos xogos cando estes empezan a practicarse. Antes de empezaren constitúense os equipos, que sempre estarán compostos por alumnado de cada unha das escolas participantes porque aproveitamos a xornada para fomentar a convivencia entre os rapaces e as rapazas de todos os centros evitando de paso a rivalidade que se podería presentar ao facer equipos por escolas. Unha vez conformados os grupos asígnanse cada un a un dos xogos propostos que están espaxados por todo o campo; un dos rapaces e rapazas da escola anfitriña fará de monitor para explicar a mecánica de cada unha das actividades. Cumprido un período de tempo e a indicacións do equipo organizador todos os equipos rotan para que deste xeito os rapaces e rapazas coñezan o meirande número posible de xogos. Ao remate todo acaba cun grandioso e simultáneo lanzamento de peóns, subministrados pola organización para todos os participantes. Aínda que procuramos variar cada ano os xogos propostos, algún deles polo seu interese e presenza preeminente en toda a

eurorrexión repítense case sempre: o peón, a chave, o elástico, as leiriñas, o brilé...

Os Encontros Escolares de Jogos Tradicionais Galego-Portugueses promovidos pela Associação Cultural e Pedagógica Ponte...nas ondas! presentam-se como uma oportunidade ímpar e singular para darmos a conhecer à nossa comunidade discente todo um património cultural cuja importância na construção da identidade dos povos e no estreitamento dos laços entre as pessoas é reconhecida, mas que tem sido muito esquecida. Com efeito, é ponto assente que os jogos tradicionais individuais ou coletivos desempenham um papel primordial na educação para a responsabilidade e autonomia levando os alunos a aceder a valores morais e sociais através do respeito pelas regras, pelo respeito de si-próprio e pelos outros.

Os jogos tradicionais são o testemunho de uma cultura própria de um determinado espaço geográfico. Afirmam a identidade de uma região, fazendo, assim, parte da cultura que a escola tem a obrigação de dar a conhecer e preservar. Em alguns países são incluídos nos conteúdos da disciplina de Educação Física. ■

Nova Escola Galega

jose.ramos.rodriguez@edu.xunta.es

anton.costa@usc.es

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 81-87

DO ESCENARIO POLÍTICO

- ‘Daquela maneira’ comeza a aplicación da LOMCE ou Lei Wert. Non se pode entender doutra forma que cando o curso empeza o día 8 de setembro en Primaria o Decreto mediante o que se establece o currículo desta etapa, que pasou polo Consello Escolar de Galicia o pasado 25 de xuño, se publique ao día seguinte do día do inicio, o día 9. Ou que o Decreto que debería regular a Formación Profesional Básica (FPB) apareza no DOG do día 15 de setembro, xusto o día no que deberían empezar as clases.

- As linguas e as matemáticas levarán o 60% da docencia nos cursos de 1º, 3º e 5º de Ed. Primaria, onde entra a súa aplicación, que se realiza en medio de desaxustes organizativos, ruptura dos anteriores ciclos, unha apreciable desorganización dos cadros docentes e outras deficiencias, que levaban a Fernando Pariente, un dos educadores impulsores de *La Voz en la Escuela*, a sinalar nestas páxinas no 14 de setembro unha valoración crítica e negativa desta nova Lei.

- Mentres, entre xubilacións, restricións e case ausencia de reposición de prazas docentes, Galicia pasou a ser unha das comunidades autónomas que máis emprego público destruíu na educación, o que arestora ocasiona que máis de 1000 docentes impartan materias distintas das encadradas na súa formación inicial e que máis de 500 desenvolvan o seu traballo en máis dun centro educativo. O recorte do profesorado vai impedir que existan apoios, agrupamentos, desdobres e mesmo programas de diversificación. Transfórmanse escolas pequenas en unitarias dun só profesor, que deberá atender a alumnado de moi diversos niveis. Estírase o número de alumnos por aula, tamén para aforrar profesorado; o número de alumnos a atender dispárase e a atención individualizada e diversa dificultase en gran medida. Prexudicados? De novo os nenos e nenas que teñen dificultades.

- Diminúe o número de profesores de Pedagogía Terapéutica e Audición e Linguaxe de cada centro. Os recortes afectan sempre. Mesmo cando se fan en persoal como o de servizos (conserxes por exemplo); así hai centros que non terán mais remedio que suprimir programas como PROA, dirixido ao alumnado que necesita reforzo e acompañamento fóra das horas de clase, ao non poder permanecer abertos nos horarios nos que se desenvolven estas actividades.

- Felicitación, en todo caso, á Consellaría de Educación polo control realizado en relación coas axudas para o pago de libros de texto e

a reclamación da súa devolución en ben do uso eficiente dos recursos públicos; o 7% das axudas concedidas no curso de 2010-11 cun importe de 336.000 euros. Será reclamante, aínda así, que estes cartos recuperados sirvan para subvencionar os centros privados que separan o alumnado segundo o criterio de sexo, por aplicación da LOMCE.

EDUCACIÓN NA REDE

A cada pouco unha novidade; por exemplo:

- *Botons*. Portal Galego de Educación (www.botons.eu), unha fiestra aberta.

- *Sermos Galiza na Escola*, un proxecto en marcha (www.sermosgaliza.com)

- *Redeiras*, rede social do profesorado, un "facebook" para os docentes galegos, permitindo o acceso a uns 6000 blogs e a diversas ferramentas de traballo.

- *Sarmiento*. Anuario Galego de Historia da Educación. Xa se pode acceder ao seu nº 17 (www.revistasarmiento.com)

- *Murguía*. Revista Galega de Historia (www.revistamurguia.com), que editou recentemente o seu nº (dobre) 23-24, integralmente destinado a estudos de historia da educación na Galiza.

- A posibilidade de acceder ao *Sempre en Galiza* de Castelao, aos 70 anos da súa primeira edición, desde o Portal do Consello da Cultura Galega (www.culturagalega.org).

- A Web que sostén o deputado socialista galego no Parlamento central e profesor Guillermo Meijón, *A escola de ferrado*, sempre crítica e en defensa da escola pública, de-

mocrática e laica (www.escola-deferrado.es).

- A escola *Barrionovo* de Arteixo **co mellor blog** durante o curso 2013-14 de entre os 260 blogs da comunidade virtual Voz Natura (<http://blogs.voznatura.es/ceibarrionovo>). Tamén recoñecidos os blogs do CRA Mestre M. Garcés, de Tomiño e o do colexio Jaime Balmes de Noia.

- Está en marcha o proxecto experimental da Xunta "Educación dixital: E.Dixgal" con 84 centros de toda Galicia seleccionados, nos que o seu alumnado de 5º de Primaria, en número de 2300, estuda e elabora traballos de aula empregando só materiais dixitais, non exento de diversas notas críticas, entre outras as sinaladas desde as empresas editoriais galegas. O proxecto está asentado no Programa Abalar, operativo en máis de 2300 aulas de 531 centros. O Programa segue intensificando a súa implantación.

ARREDOR DA NORMALIZACIÓN LINGÜÍSTICA

- Na fin da primavera a Mesa pola Normalización alertou, unha vez máis e con datos explícitos, sobre a extraordinaria ausencia da lingua galega nas aulas de Educación Infantil na Galicia urbana-vilega. A Consellaría, con gafas con vidros moi afumados, négao.

- Nos Premios de Dinamización Lingüística convocados pola Consellaría de Educación foron recoñecidos, no pasado mes de xuño, diversas experiencias realizadas nos IES de Chapela e Audiovisual de Vigo, na Escola Infantil *Monte da Guía* da mesma cidade, nos IES *Salvador de Madariaga*, *Agra do Orzán* e *Menéndez Pidal* da Coruña, tres centros

públicos de Verín e o Instituto *Bouza Brey* de Vilgarcía de Arousa. Parabéns.

ALGÚNS LIBROS

- Moreira Barbeito, M., *Contra a morte das linguas*. O caso do galego (Xerais, 2014).

- Pérez Pintos, I. e R., *O gabinete das marabillas de Arxentino da Rocha Alemparte* (Xerais, 2014). O soño escolar dun emigrante en Xunqueira de Ambía.

- Fernández Paz, *A viaxe de Gagarin* (Xerais, 2014). Tamén o tempo da escola dos pasados anos 60.

- Álvarez Castro, X., *Pontevedra nos anos do medo*. Golpe militar e represión (1936-1939) (Xerais, 2013).

ENCONTROS E XORNADAS

- O Consello da Cultura Galega celebrou en setembro os *XVI Encontros de Normalización*.

- Nova Escola Galega celebrou en outubro en Ourense o *IV Congreso sobre Patrimonio Etnográfico* e a súa observación desde a educación e tamén, en Santiago, co-organizou as VII Xornadas sobre a creación de materiais didácticos en lingua galega.

- No pasado mes de xuño, mediante un intenso programa congresual, *Ponte... nas Ondas!* celebraba tamén os seus 20 anos de magnífica vida. Participaban nesta ocasión 54 centros de Galicia e de Portugal, pero tamén desde América e desde África chegaban as voces infantís.

- A ASPG e a AELG organizaron as *IV Xornadas de Literatura e Ensino*, unha convocatoria ben asentada entre o profesorado.

- O Concello de Pontevedra organizou no pasado mes de xuño o II Simposio "A memoria das mulleres", arredor na presente ocasión da inspectora redondelá e de espírito republicano Ernestina Otero Sestelo.

- En xullo celebrouse o 30 Encontro Internacional de Educadores Freinet (RIDEF) na cidade italiana de Reggio-Emilia: "Construír a cidade de todas e todos a partir dos dereitos dos nenos e das nenas".

- O Grupo de Investigación Esculca da Facultade de Ciencias da Educación da USC vén de organizar un Seminario Nacional de Atención Educativa aos Nenos Inmigrantes.

- No pasado mes de xullo tivo lugar en Galicia o primeiro Seminario de traballo en relación coas comunidades de aprendizaxe, tomando por base o proxecto que se ven desenvolvendo no CEIP de Castroverde, e baixo a coordinación da profesora Carme Morán.

O QUE ESTÁ POR VIR EN NEG

- En xaneiro darán comezo no local de Nova Escola Galega no Milladoiro uns obradoiros de periodicidade semanal. Iniciación ó baile tradicional, iniciación á técnica vocal e ao canto, iniciación á fotografía e iniciación á pandeireta son algunhas das posibilidades que se ofertan. A matrícula estará aberta ata o 23 de decembro.

- Os días 21, 22 e 23 de xaneiro tamén se celebrarán en Teo as I NEG-Xornadas de educación e cultura tradicional, nas que se poderá asistir a mesas redondas, mesas de experiencias e relatorios relacionados coa temática expresada no título da actividade, da man de grandes profesionais do ensi-

no e da cultura tradicional (baile, xogos, música...).

- Xa en febreiro, exactamente os días 20 e 21, terá lugar en Vedra o VI Seminario Internacional de avaliación de materiais didácticos. A educación e os materiais didácticos en Finlandia: Que podemos aprender?, organizado por Nova Escola Galega, O CPI Plurilingüe de Vedra e a USC.

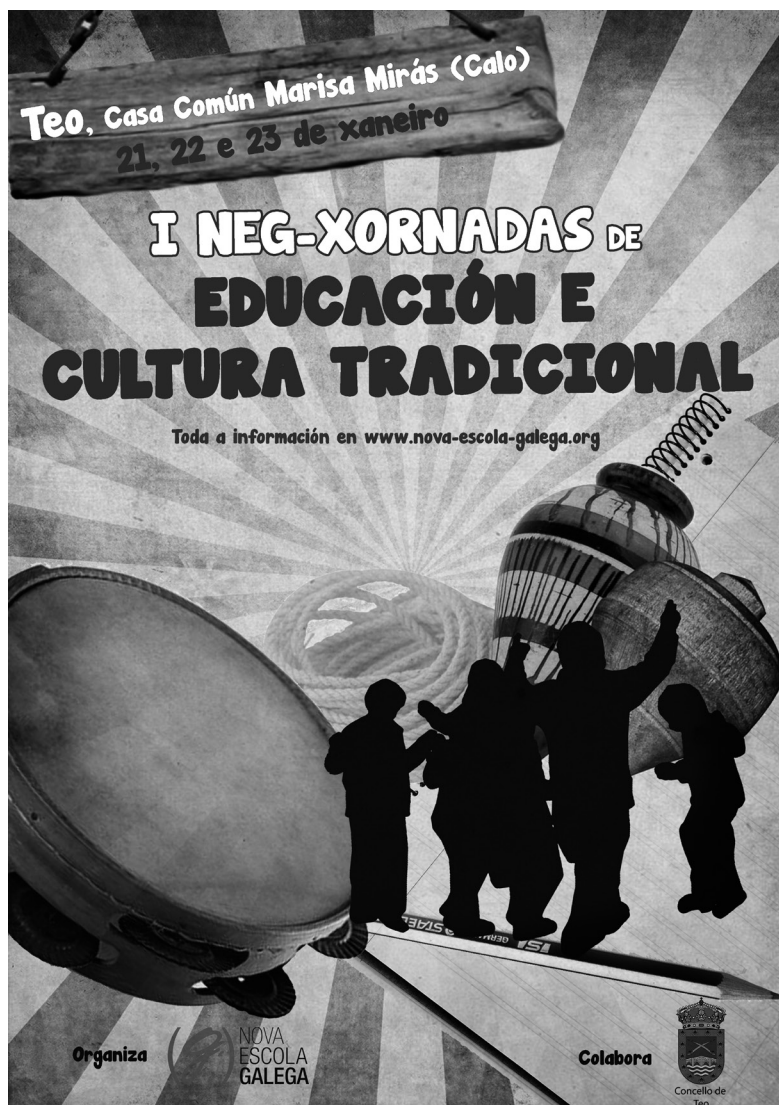
Poden consultar toda a información sobre as actividades na páxina web de Nova Escola Galega: www.nova-escola-galega.org

INICIATIVAS

- *No bico un cantar*. O concerto celebrado en xuño no claustro barroco do mosteiro de Celanova coa participación de 400 alumnos dos diversos Conservatorios de música de Galicia como unha homenaxe musical ao poeta Manuel Curros Enríquez.

- *O son que me arrola* é a proposta de música tradicional composta por cantos de berce, rimas e instrumentalización que a Asociación Antonio Gandoy ofrece para os centros de educación infantil.

- *UNED Senior Rianxo*. A Facultade de Ciencias da Educa-

ción da UNED desenvolve un interesante programa cultural senior en distintos concellos de Galicia. Na rede hai varios interesantes vídeos.

- Interessante a iniciativa do Colexio *Andersen* de Vigo co seu *Mercado* galeguizado, desde a panadaría con pans de todo o mundo até o posto de vendas de produtos de segunda man, ou o posto "Car boot sale", concibido como actividade interdisciplinar na que conflúen obxectivos de diferentes materias.

- O proxecto "Talento 3.0. Potenciando o talento nas aulas" que organizan a Fundación Barrié e a Unidade de Atención Educativa en Altas capacidades da USC.

- A do estudantado de Educación Social da USC que na Casa de Rosalía asinou unha *Carta Aberta* denunciando a ineficacia normalizadora entre a xuventude das accións da Xunta.

RECOÑECEMENTOS

- A Asociación Cultural e Pedagóxica PONTE...NAS ONDAS! acadou o premio ONDAS, o recoñecemento máis prestixioso no ámbito da comunicación. Este premio chega cando se están a celebrar os 20 anos de actividade. Ponte...nas ondas!

Berrogüetto. Fotografía extraída da súa páxina web

integra no labor educativo o traballo activo cos medios de comunicación, as TICs e o patrimonio cultural. Ao longo destas dúas décadas ten producido discos e libros como *Meniños Cantores*, *Cores do Atlántico* ou *NA PONTE*, o libro-disco-dvd que se presentou cun "radiovisual" conducido por Xurxo Souto.

Agora, Ponte...nas ondas! emprende un novo reto: conseguir que o patrimonio inmaterial galego-portugués sexa inscrito na Lista Representativa do Patrimonio Mundial da UNESCO. Un labor que comezou hai máis de dez anos e no que a Asociación conseguiu o apoio de asociacións, institucións e mesmo dos Estados español e portugués.

Ponte...nas ondas! ofrece este premio ao alumnado dos centros educativos que son os protagonistas da xornada de comunicación, ao profesorado que fai posible que a experiencia, aos profesionais dos medios de comunicación que colaboran e a todas as persoas que pasan pola nosa ponte".

- Ao colexio público *López Navalón* de Santiago, que celebra os seus 150 anos desde a súa creación como "Colegio Regional de Ciegos y Sordomudos de Galicia".

- Ao *Padre Feixóo* nos 250 anos da súa morte. Varias iniciativas da Consellaría de Cultura e do Consello da Cultura Galega póneno de relevo. Méndez Ferrín escribiu interesantes Notas no xornal *Faro de Vigo*.

- Aos 25 anos da creación da *Asociación Down* de Vigo con constante actividade a prol da atención aos nenos con n.e.e. e á súa integración.

- Á compañía de monicreques *Cachirulo* creada en Santiago de Compostela en 1985, desde onde se impulsan as convocatorias anuais de Galicreques,

coa presenza de 21 compañías neste ano de 2014. Longa vida para quen tanto leva facendo rir e soñar.

- Ao Museo da Escola e da Infancia impulsado desde A Pobra de Trives polo profesor Julio Vázquez.

- A *Antía Cal* por parte da comunidade do colexio *Rosalía de Castro* que ela impulsara en Vigo no comezo dos anos sesenta.

- Ao grupo de música galega *Berrogüetto*, que nos aloumiñou durante vinte anos. Grandes músicos.

- Ao profesor *Manuel González* que recibiu en maio o XII Premio Leixaprén no marco do Encontro do Audiovisual Galego celebrado no IES de Porto do Son.

A INFANCIA PRIMEIRO

Nos meses pasados foron frecuentes as voces que falaban sobre o aumento da pobreza infantil tamén en España e en Galicia (UNICEF, Cáritas...) e sobre carencias na alimentación, como detectan de seguido os servizos sociais, chegando a falarse dunha cronificación da pobreza infantil. Fóra do noso contexto máis próximo asistimos con horror á nova invasión israelí sobre as terras de Gaza, nación palestina, coas masacres a nenos e escolas. Neste contexto, debemos eloxiar a presenza en Galicia no pasado verán de 326 nenos e nenas saharauís acollidos por familias galegas. Unha feliz mostra de vida e solidariedade.

E aledarnos da concesión do Premio Nobel da Paz á rapaza paquistaní Malala Yousafzai e ao activista indio contra a explotación infantil Kailash Satyarthi, dous fermosos exemplos a prol da infancia no mundo. ■

XOSÉ RAMÓN FERNÁNDEZ OJEA (Ben-Cho-Shey)

Antón Costa Rico

Naceu en Ourense en 1896, sendo o seu pai mestre recoñecido na cidade, e morre en Madrid en 1988. Despois de realizar os estudos de Maxisterio, no momento de realizar o chamado servizo militar, foi destinado a Marrocos onde adoptou o pseudónimo de Ben-Cho-Shey, para asinar as crónicas de guerra que enviaba ao diario ourensán “La Zarpa”. Incorporouse logo ao exercicio do maxisterio que desempeñou nas parroquias de Cariño na Coruña e de Santa Marta de Moreiras en O Pereiro de Aguiar en Ourense. A finais dos anos 20 viaxou por Francia, Bélxica e Países Baixos pensionado polas deputacións galegas para perfeccionar a súa formación pedagóxica. Alí comprobou de primeira man o emprego de novas metodoloxías e apreciou a realidade socio-lingüística daqueles países, o que o levará a reflexionar sobre a necesidade da presenza da lingua galega no ensino primario. En 1928 ingresou no Seminario de Estudos Galegos e foi presidente do Partido Galeguista en Lugo. Adquiriu o título de Mestre Superior na Escola Superior de Maxisterio de Madrid, accedendo logo e aprobar as oportunas oposicións á Inspección Educativa, que desempeñou na provincia de Lugo, onde foi suspendido nas súas funcións polas autoridades franquistas e de seguido enviado a Cáceres, desde onde pasou á inspección educativa de Toledo, para despois radicarse en Madrid. A Real Academia Galega nomeouno membro en 1943.

En Madrid impulsou varias iniciativas culturais a prol de Galicia; participou activamente no Centro Galego daquela cidade impartindo conferencias en lingua galega, actitude insólita daquela; mantivo ensinanzas sobre a lingua galega e a historia de Galicia, facendo da súa casa un fogar de galeguismo moi loado por escritores como Xesús Alonso Montero, actual Presidente da RAG, e por diversos membros do grupo Brais Pinto. Ao mesmo tempo resolvía na Capital distintas encomendas da Editorial Galaxia e mantiña numerosa correspondencia galeguista, incluíndo aos de América. Con frecuencia ao longo dos anos sesenta, en particular, escribía columnas sempre en defensa da lingua galega e do galeguismo en La Noche e outros medios de prensa.

Foi autor, entre outros, do fermoso e magnífico “Santa Marta de Moreiras”, un epígono dos textos do SEG de etnografía rural galega, publicado por Castrelos en 1969, no mesmo ano en que no Castro puido publicarse o seu Caton Galego para nenos, para a aprendizaxe da lectura e escritura en lingua galega. Escribiu e recompilou igualmente “O Barallete”, unha recollida da lingua dos arxinas e dos pedreiros galegos, e por man de Alonso Montero en 1977 publicouse “Galicia no corazón”, unha recompilación da súa considerable produción periodística. Neste texto e entre os testemuños alí presentes escolmamos o de Juan Soto, actual director de “El Progreso” de Lugo: “Detrás de todos aqueles días a mediados dos anos sesenta, animando aquela Galicia desterrada en Madrid, sempre estaba Ben-Cho-Shey. Pola súa casa de Martín de los Heros pasamos todos os galegos que soñábamos -vana ilusión tantas veces- en convertír os nosos berros iracundos e folclóricos nun compromiso eficaz para o noso país” (p. 235).

Antón Costa escribelle a Ben-Cho-Shey e visítalo en Madrid

Principiando 1974 quen escribe aquí facía 4º de carreira de Filosofía e Letras (Sección de Pedagogía) en Salamanca. Daquela estaba iniciando a preparación tamén da miña Tesiña de Licenciatura arredor da pedagogía Freinet e da súa posible aplicación en Galicia. Por este motivo tiveron ocasión de facer algúns enlaces de información varia. Poderá ter sido que fose Xesús Alonso Montero en Lugo, onde eu tiña o meu domicilio familiar, quen me dera o enderezo de Ben-Cho-Shey, a quen lle escribín na procura dalgún texto seu sobre a galeguización escolar ou algo así, pois non conservo copia da carta dirixida. Carta contestada con celeridade e en dous momentos. Dous textos que hoxe saen á luz nas páxinas da “Revista Galega de Educación”.

Agradecido, supoño, e tendo ocasión de pasar uns días familiares en Madrid no verán de aquel ano, pareceume do caso ‘peregrinar’ eu tamén á casa de Ben-Cho-Shey na rúa Martín de los Heros para coñecelo persoalmente. A porta foime franqueada pola súa dona e alí estaba Ben-Cho-Shey, mais tristeiramente era, se se me permitir, “medio home” por causa dun recente accidente cerebro vascular, que o tiña seriamente paralizado e cunha grande dificultade de expresión oral, ademais. Non acordo ben. Case 80 anos diante miña: un mociño e un vello. Non sei moi ben de que iría o meu falar, coa intervención intercalada da fala castelá da súa dona extremeña. O que si sei que aquel día afeitei a Ben-Cho-Shey, con brocha, navalla (a súa) e palangana. Días máis tarde volví visitalo e repetiuse o afeitado. Nesta segunda visita apreciei que sobre a súa máquina de escribir (non acordo se era Remington) pairaba un sobre de avión, pois era carta de Neira Vilas desde La Habana. A dona de Xosé Ramón díxome entón que el agarrábase á carta e que sufría por non poderlle escribir, en galego ademais. Ofrecinme a facelo desde aquela máquina e mandala a correos. Seguro que Pepe Neira garda a carta. O que si sei é que ao pouco tempo eu recibía, afortunado, unha carta de Neira Vilas. Por fortuna tamén a gardei. Se cadra o dala a coñecer poderase entender como unha pequena historia, das moitas pequenas historias dos mozos que encetando os setenta virábase para o galeguismo e as esquerdas e tiñamos necesidade dos maiores.

Logo daquela segunda visita xa non me cadrou de volver visitar a Ben-Cho-Shey e logo foise, pero algunha marca boa deixou.

Madrid, 20 febreiro do 1974.

Sr. D. Antón Costa Rico
Salamanca.

Estimado amigo:

Retrasei a resposta á súa carta do 7 por ter andado á procura do artigo que lle interesa e que me non foi doado atopar polo desbaraxuste que é o meu despacho. De todos os xeitos coido que llo poderei facilitar pois despoixas de publicado na "Nosa Terra", foi reproducido na "Vida Escolar" que en Lugo dirixía D. Andrés Legáspi, a quen, si como me di vostede, residiu ate agora en Lugo, seralle doado coñecer.

Os oxetos feitos polos rapaces da miña escola de Santa Marta de Moreiras -casi todos iles foron parar ao Museo do Seminario de Estudos Galegos, agora Instituto do P. Sarmiento, en Santiago - consistían nas ferramentas e aparellos de labranza ali usados e feitos a navalla en madeira namentras ían cogendo ao monte ou non tiñan cousa de maior importancia que facer.

Os nenos das nosas aldeas sempre fabricaron os xoguetes pra os seus enredos imitando en madeira, en casca de piñeiro ou con nabos as ferramentas e aparellos de labranza usados por seus pais e pola xente maior nos traballos do campo. Con nabos fan o chedeiro e as rodas do carro espetando naquilo os estadullos e, como é natural, os nenos de beiramar fan barcos de madeira e de casca de piñeiro.

Respeito dos outros xogos no meu libro "Santa Marta de Moreiras" van ben espricados.

Pra ise seu traballo encol dos nenos galegos atopará moito e bon material na Escola Galega que dirixe en Vigo Dª Antia Cal, v^da de Beiras, na Gran Vía nº 67. "Escola Rosalia Castro".

En canto me faga coa copia do meu artigo, mandareilla.

Madride, 15 de Marzal do 1974.

Sr. D. Antón Costa Rico.
Salamanca.

Estimado amigo:

Tardei mais da conta en contestar á súa carta porque todo iste tempo estiven procurando localizar o artigo que lle interesa e que, por fin, pódollo mandar cando xa perdera as esperanzas de o atopar.

Resulta que, apesares de ter sido publicado en "A Nosa Terra", da Cruzña e reproducido poucos días despois en "La Vida Escolar", de Lugo, non hai xeito de atopar os números desas dúas revistas porque o medo imperante no 1936 fixo que os que as tiñan se desen presa a facelas desaparecer pra evitar líos e persecucións.

Dado o desorden reinante no meu despacho, tampouco conseruin dar co tal artículo, anque estou seguro que debo telo. Por sorte din cun amigo que o conserva e, gracias a eso pódolle mandar a copia adxunta. E veláí ten a causa da miña demora en lle contestar. Celebrarei que lle sirva pra os seus traballos e felicitoio por se ocupar desta parcela cultural da nosa terra tan pouco estudiada.

Un saúdo afectuoso do seu amigo

(F. Ramallo)

No 1957 publiquéi outro artigo "Os niños más cerriles" pra lle sair do paso a un excelente que elipera nunhas de claracións que os menos galegos eran os mais cerriles que

Habana, 28-9-74

A Antón Costa Rico
Salamanca

Amigo meu:

Chegoume a tua carta, dende Madrid, dende a casa de Fernandez Oxea, vello amigo, amigo epistolar dende hai dazaquito anos, e a quen coñecín persoalmente o ano 72 cando estiveren ahí.

Doime de certo todo o que me dis. É moi doeroso atoparse así, cuase coma no retorno á nenez, e ten de ser un trago amargo, como dis, non soio pra el senón pra a familia. Ben o comprendo.

Ben Cho Shey ten sido un home moi traballador, moi perseverante como galego. Entre as diversas discipriñas (arqueoloxía, narrativa, folklore, etc.) que ten abordado, sempre destacou como home responsable, e, fundamentalmente como home galego. Algo que ten dito Blanco Amor e que eu comparto pleamente, por exemplo, é o labor de Ben Cho Shey como xornalista. No apéndice do seu estupendo libro "Santa Marta de Moreiras" aparece unha reseña de centos de artigos seus en galego sobor dos temas máis diversos. Escribe un galego depurado, popular e culto ó mesmo tempo, unha prosa ben domiñada, sin palabras "de dicionarios", ou seña, sin rebusques, e ó mesmo tempo libre de toda simpáeza, libre de toda chabacanería. Escribe un galego moi seu, moi persoal e universal.

Hoxe mesmo escribinlle. Talvez non poida ler ou non poida comprender, anque ti disme que vai mellor. E escribolle, na mesma carta, a Issbel, a muller, pedindo que ela me poña unhas letras pra saber cómo vai.

Disme que eres amigo de Alonso Montero e érelo tamén de Fernández Oxea. Abóndame como presentación. Se enriba deso me escribes en galego, non perciso máis. Somos amigos xa. Alonso é unha home a quen apreco e respecto moi de veras, pola sua calidade como home, a sua solvencia intelectual, a sua proieición humanística (no mellor sentido da verba), a sua verticalidade galega. E de Ben Cho Shey, nada teño que engadir ó dito: un galego categórico e a perpetuidade, e un home de moito traballar e de conduta limpa perante unha vida enteira.

E namais por hoxe, Antón. Graciss pola tua carta.

Recibe unha aperta fraterna de

Xosé María Díaz

A *Revista Galega de Educación* (RGE) ten as súas páxinas abertas a todas aquelas persoas que desexen publicar as súas colaboracións.

AS COLABORACIÓNS deberán axustarse, **obrigadamente**, ás normas seguintes:

1. Características das colaboracións. Deben ser orixinais e inéditas. As achegas poderán estar dirixidas ás seguintes seccións da RGE e deberán axustarse á extensión sinalada (sempre con espaciado incluído). (na páxina Web aparece detallada a extensión de cada sección).

2. Criterios formais. Os artigos que non cumpran os criterios formais de edición poderán ser rexeitados ou, no seu caso, devoltos ao autor de contacto para seren corrixidos.

3. Texto. Todas as achegas deberán ser redactadas na fonte de letra Times New Roman, tamaño 12, con interliñado simple, aliñamento xustificado, e remitidas, en soporte informático físico (cd, dvd, lapis electrónico...) ou por correo electrónico (con adecuada identificación do arquivo electrónico) ao enderezo rge.redaccion@mundo-r.com. O programa e a versión do procesador de textos empregado será preferibelmente o Openoffice ou o Microsoft Word.

4. Identificación do autor. Na cabeceira do artigo figurarán: o título, o nome do autor/a ou autores/as, a profesión e o lugar ou centro de traballo. E ó final do mesmo, o enderezo postal, o/s teléfono/s de contacto e o enderezo de correo electrónico.

5. Referencias. Nas referencias e citas bibliográficas procederase de acordo coas normas da APA (www.apastyle.org). (Na páxina Web aparece detallada a extensión de cada sección).

6. Notas ao texto. As explicacións correspondentes ás notas, numeradas no texto correlativamente, indícanse con *sobreíndices*, e deben incluírse ao remate do traballo baixo o epígrafe de **Notas**. Deseguida das notas pode facerse unha lista bibliográfica limitada e ordenada alfabeticamente, seguindo os criterios anteriores.

7. Redacción. Cada autor faise responsable do contido do seu traballo como corresponde aos dereitos do autor. Evítase no posible o uso de abreviaturas e do etcétera marxinal. Cando dentro do corpo do artigo se citen frases textuais, estas irán en cursiva.

8. Ilustracións, táboas, cadros, gráficos. As colaboracións de texto poderanse acompañar de ilustracións (fotografías, imaxes, gráficos, cadros...) que se consideren necesarias, en arquivos complementarios e indicados con orde, sinalándose claramente no texto, mediante anotación entre parénteses, o lugar onde deben reproducirse:

(INSERTAR IMAXE (ilustración, cadro, ou gráfico nº...): "aula_natureza.jpg").

Cómpre, dado o caso, que todas as colaboracións achegadas estean acompañadas de material gráfico ilustrativo do artigo. Pode ser oportuno, sobre todo nos casos de táboas, cadros e gráficos, a inclusión dun texto esquemático de título, e/ou dun pé.

Enviaranse as fotografías ou outras imaxes e gráficos en formato dixital cunha resolución mínima de 300 ppp (puntos por pulgada), en formato JPG, TIF, PNG ou PDF.

9. Publicación de Experiencias. No caso de dar conta dunha proposta ou experiencia pedagóxica pódese empregar o seguinte esquema referencial (coas adaptacións precisas):

- Contexto do centro e da experiencia.

- Nivel educativo.

- Obxectivos da experiencia.

- Formulación e desenvolvemento concreto.

- Comentarios sobre o seu desenvolvemento.

- Avaliación por parte do alumnado e do profesorado e reflexión sobre o realizado.

- Perspectivas abertas a partir da experiencia realizada.

- Referencias bibliográficas.

10. Achegas Monográfico. As achegas que formen parte dun monográfico da Revista, deberán ir acompañadas por un resumo de 5 liñas en galego, inglés e noutra das linguas españolas. É recomendábel a incorporación de 5 palabras chave, que na medida do posible serán extraídas do Tesouro Europeo de Educación (<http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/TEE>) ou do Tesouro de ERIC (Education Resources Information Center), en www.eric.ed.gov.

11. Panoraula. Agradecemos o envío de información e documentos para esta sección.

12. Lingua de publicación. Os traballos deberán estar escritos en lingua galega, segundo a normativa vixente aprobada pola Real Academia galega (http://www.edu.xunta.es/diccionarios/index_rag.html). A Redacción resérvase o dereito de elixir os títulos e subtítulos que considere máis oportunos para a publicación da colaboración, como tamén o de facer pequenas correccións para manter o estilo da RGE. Acéptanse tamén orixinais en catalán, portugués, castelán, francés e inglés. Os artigos en castelán, francés e inglés serán publicados en galego.

13. Envío exemplares. Por cada colaboración o autor/a recibirá un exemplar do número da RGE onde apareza o seu traballo.

14. Comunicación cos autores. A RGE comunicará a cada un dos autores ou autoras a recepción do seu traballo e, no seu momento, a súa aceptación, ou non, para a publicación. No caso de devolución dun artigo ós seus autores para a súa corrección dispoñeráse de 15 días para o seu reenvío á Redacción.

Para calquera suxestión, comentario, ou proposta cara ó Consello de Redacción dirixirse a:

rge.redaccion@mundo-r.com.

15. Valoración dos artigos. Os artigos enviados á *Revista Galega de Educación* serán valorados por dous revisores externos (membros do Comité Científico e outros) de forma confidencial e anónima, segundo o sistema usual de revisión por pares, quen emitirán un breve informe (mediante un protocolo de avaliación xeral) sobre a conveniencia ou non da publicación, que será tomado en consideración polo Consello de Redacción. (na páxina Web aparece detallada a extensión de cada sección).

16. Devolucións. Os artigos orixinais enviados á Redacción non serán devoltos.

17. Envío de Artigos. Os autores farán os seus envíos por correo postal a atención de:

Xesús Rodríguez Rodríguez

Director da Revista Galega de Educación

Nova Escola Galega

San Clemente, 18, baixo.

15705

Santiago de Compostela

(A Coruña)

Ou ben en soporte electrónico a través do correo electrónico á seguinte dirección:

rge.redaccion@mundo-r.com.

O director poñerá en coñecemento do Consello de Redacción para a súa posíbel publicación.

Para un coñecemento ampliado das normas visítese a seguinte ligazón:

<http://www.nova-escola-galega.org/almacen/documentos/NORMASPUBLICACIONRGE.pdf>

Indicaciones para la presentación de originales

La Revista Gallega de Educación (RGE) tiene sus páginas abiertas a todas aquellas personas que deseen publicar sus colaboraciones. Estas deberán ajustarse, obligatoriamente, a las normas siguientes:

1. Características de las colaboraciones. Deben ser originales e inéditas. Estarán dirigidas a las siguientes secciones de la RGE y deberán ajustarse a la extensión señalada (siempre con espaciado incluido): el tema (aprox. 57000 caracteres); entrevista (9000 caracteres); reportaje (10000 caracteres); estado de la lengua (9000 caracteres); educación Social y Escuela (9000 caracteres); pensar la enseñanza. Argumentos (7000 caracteres); nuevas tecnologías (9000 caracteres); la escuela rural (9000 caracteres); experiencias educativo-didácticas / recursos y propuestas (9.000 caracteres); otras Escuelas: 6500 caracteres; recursos del Entorno (6500 caracteres); estudios e Investigaciones (8.000 caracteres); padres y madres (6500 caracteres); xoguetaínas y Brinquetainas (3000 caracteres); panoraula (9000 caracteres); recensión (8500 caracteres); otras lecturas y Reseñas (3000 caracteres).

2. Texto y contacto. Times New Roman, tamaño 12, interlineado simple, alineación justificada. Preferiblemente Openoffice o el Microsoft Word. Remitidas a: rge.redaccion@mun-do-r.com. Si las aportaciones forman parte de un monográfico de la Revista, irán acompañadas por un resumen de 5 líneas en gallego, inglés y otra lengua española.

3. Identificación del autor. En la cabecera del artículo figurarán: el título, el nombre del autor/la o autores/las, la profesión y el lugar o centro de trabajo. Y al final del mismo la dirección postal, el/s teléfono/s de contacto y la dirección de correo electrónico. Cada autor se hace responsable del contenido de su trabajo.

4. Referencias. En las referencias y citas bibliográficas se procederá de acuerdo con las normas de la APA (www.apastyle.org). Las notas de texto se indicarán con sobréndices.

5. Ilustraciones, tablas, cuadros, gráficos. Las colaboraciones allegadas estarán acompañadas de material gráfico ilustrativo del artículo. Se enviarán las fotografías u otras imágenes y gráficos en formato digital con una resolución mínima de 300 ppp (pun-

tos por pulgada), en formato JPG, TIF, PNG o PDF.

6. Lengua de publicación. Los trabajos deberán estar escritos en lengua gallega según la normativa de la RAG y la Redacción se reserva el derecho de añadir ciertas correcciones y modificaciones. Los artículos en castellano, francés e inglés son aceptados y serán publicados en gallego.

Guideline for the submission of proposals

The Revista Galega de Educación (RGE) has its pages open for all those interested in publishing their works. Contributions must necessarily comply with the following parameters:

1. Characteristics of the contributions. Contributions must be original and unpublished. Contributions should be directed to one of the following sections of the journal. It is necessary to respect the extension of each of the sections (spaces included): o tema (aprox. 57000 caracteres); entrevista (9000 caracteres); reportajixe (10000 caracteres); estado da lingua (9000 caracteres); educación Social e Escola (9000 caracteres); pensar o ensino. Argumentos (7000 caracteres); novas tecnoloxías (9000 caracteres); a escola rural (9000 caracteres); experiencias educativo-didácticas / recursos e propostas (9.000 caracteres); outras escolas: 6500 caracteres; recursos do entorno (6500 caracteres); estudos e investigacións (8.000 caracteres); pais e nais (6500 caracteres); xoguetaínas y Brinquetainas (3000 caracteres); panoraula (9000 caracteres); recensión (8500 caracteres); outras lecturas y recensións (3000 caracteres).

2. General style and contact details. Times New Roman size 12, single-spaced and justified. Abbreviations should, as far as possible, be avoided. Contributors should preferably use Openoffice or Microsoft Word to submit their contributions. The article should be sent in electronic physical support (cd, dvd, pendrive...) to: rge.redaccion@mun-do-r.com. If the contributions are part of a monograph of the journal, will be accompanied by an abstract of 5 lines in Galician, English and one Spanish language.

3. Identification of the author. The heading of the article will include the following information: title, name(s) of the author(s), profession and working place. Contact details (address, telephone and e-mail) will be included at the end of the article. Every author is responsible for the content of his/

her own work, as it is established by copyright.

4. References. References and citations will follow the APA style (www.apastyle.org). Endnotes, which will be signaled in the text by correlative numbers specified in superscripts, will be included at the end of the article under the heading "Notes".

5. Graphic material. Texts may be accompanied by some graphic materials (photographs, images, tables, graphs, charts...). These illustrations need to be sent in digital format with a minimum resolution of 300 ppp, in JPG, TIF, PNG or PDF format.

6. Language. Contributions should be written in Galician, following the current normative approved by the Real Academia Galega. Articles written in Spanish, French or English will be accepted and published in Galician.

Escritores portugueses editados en Galicia

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 90-93

Nova Escola Galega

arno@mun-do-r.com

Coido non esaxerar se digo que hai unha compartida ignorancia, se non menosprezo, en Portugal da actual rica e plural literatura infantil e xuvenil escrita en lingua galega, como en Galicia da máis longa, e igualmente riquísima *literatura para crianças* portuguesa. Non pretendo aquí facer un diagnóstico das causas desta mutua ignorancia, só apenas erguer acta e se acaso chamar a atención dun fenómeno que a todos –galegos e portugueses– debería interesarnos superar no futuro.

Cando o ano 2003 a escritora portuguesa Sofía de Mello Breyner Andresen recibiu o Premio Raíña Sofía de Poesía Iberoamericana seguramente moi poucos, tanto en Galicia como no resto de España, coñecían a traxectoria desta poeta, unha das grandes da poesía contemporánea portuguesa e da que apenas se contaba en castelán con dúas breves antoloxías en pequenas editoras (na actualidade, malia a resonancia do premio e xa falecida a autora, tan só se editaron outras dúas antoloxías). Menos aínda era –e é– coñecida a súa importancia como renovadora da literatura infantil. Os seus sete espléndidos contos para nenos –d’*A menina do mar*, aparecido en 1958, ata *A árbore*, de 1985– seguen agardando quen os dea a coñecer en España... ou en Galicia.

Por suposto, sería lexítimo pensar que a difusión en Galicia non tería por que precisar do trámite tradutor, do mesmo xeito que non o precisarían os e as autores galegos para seren lidos en Portugal. Mais, en calquera caso, é un feito, primeiro, que os mediadores escolares galegos en xeral non promoven a lectura de obras portuguesas nas aulas de Primaria e Secundaria (tampouco os portugueses o fan con obras galegas); segundo, que tampouco os pais e nais mercan de maneira xeral libros nese idioma para os seus fillos (nin os pais portugueses libros galegos); e, terceiro, que por esa razón as editoriais galegas encargan versións galegas dos textos portugueses que cren poden interesar aos pequenos lectores galegos (e, por suposto, o mesmo no raro caso das editoras portuguesas que teñen incluído autores galegos no seu catálogo).

A estas mesmas páxinas eu teño traído un gran autor portugués, que por desgraza nos ten deixado recentemente,

Manuel António Pina, de quen a editorial Xerais incorporou unha selección de contos breves –baixo o título *Xíganos e anantes*– á súa colección Merlín. Nesa mesma editorial e colección teñen sido traducidos tamén contos de Álvaro Magalhães –co título *O home que non quería soñar*– e unha peza de teatro de António Torrado: *Teatro ás tres pancadas* (en realidade, tres pequenas peñas ideais para seren montadas por grupos de teatro escolar) <http://www.historiadodia.pt/pt/index.aspx>.

De Álvaro Magalhães, gran amigo e en certo xeito continuador da concepción literaria de Pina, baseada no xogo verbal e o puro ludismo que prescinde de calquera xustificación moralizante ou didactista da literatura infantil, a mesma Xerais ten publicado, xa dentro da colección Fóra de xogo dirixida a lectores adolescentes, unha entrega da serie *Triángulo Jota*, que pode ser incluída no subxénero de aventuras de pandas (*O Rei Lagarto*). O certo é que ningunha destas obras acabou tendo a recepción que sen dúbida pola súa calidade merecían e merecen. Tampouco tiveron gran resonancia as adaptacións de historias tradicionais portuguesas escritas por Torrado e editadas por Ir Indo coas ilustracións da edición orixinal portuguesa (quero aquí recomendar a visita a extraordinaria páxina web que o prolífico António Torrado mantén diariamente, unha auténtica proeza creativa: www.historiadodia.pt).

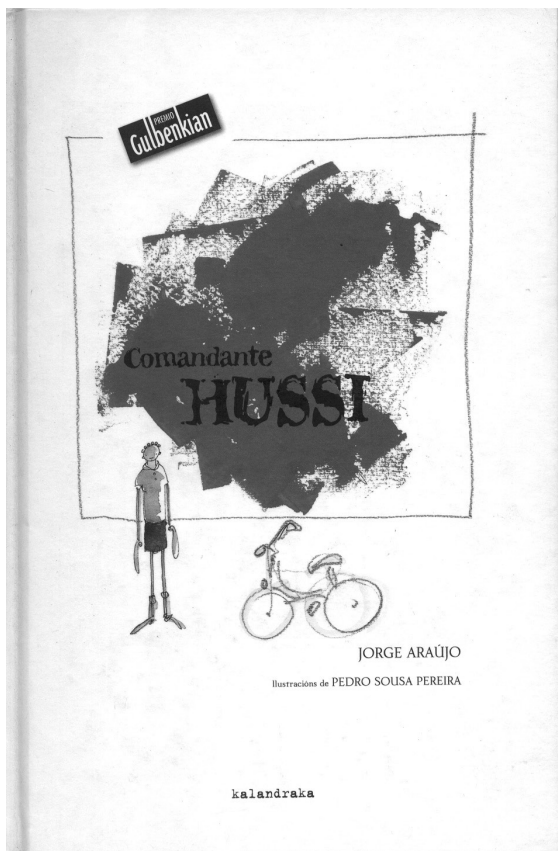
Atreveríame a dicir que, de entre a longa nómina de grandes autores portugueses que escriben para a infancia ou mocidade, a que ten obtido un recoñecemento significativo en Galicia é a mesma que tamén o obtivo no resto de España: Alice Vieira. A súa novela *Rosa, miña irmá Rosa* (a versión galega apareceu na colección Barco de Vapor de

SM, cando esta coeditaba con Galaxia, non sei se na actualidade a manteñen en catálogo) supuxo en Portugal un auténtico suceso, ademais de pola súa indiscutible calidade literaria, porque por vez primeira a protagonista era unha rapaza do Portugal pos-salazarista. A literatura portuguesa contaba xa cunha rica tradición realista, mesmo con algún notable exemplo que moi ben podería lexitimamente formar parte dese ámbito fronteirizo que se adoita conceptuar como novela xuvenil (é o caso de *Esteiros* de Soeiro Pereira Gomes ou de *Constantino guardador de vacas e de sonhos de Alves Redol*). Mais o certo é que os escritores e escritoras que ocupan o primeiro plano da literatura dirixida á infancia após o 25 de abril non cultivaba apenas a novela de intención realista, ben porque proseguían unha obra xa iniciada antes e concibida segundo o modelo propio da tradición do fantástico maravilhoso (caso da devandita Sophia de Mello, á que, en certo xeito, se poderían sumar Matilde Rosa Araújo ou Ilse Losa), ben porque procuran na renovación do conto tradicional e o folclore popular o esencial da súa inspiración (António Torrado), ben porque a súa elección estilística entronca coa reacción antirrealista que se produce nos anos setenta fronte ao predominio precedente do neorealismo de intención social, no que se integraban Soeiro Pereira e Redol (nesta orientación antirrealista cabe inserir a obra de Pina ou José Jorge Letria, de quen algo direi máis adiante).

Alice Vieira racha con esa tendencia dominante. Na serie que dedica a describir o crecemento da nena Mariana e os avatares polos que pasa a súa familia (a *Rosa, miña irmá Rosa*, cuxa primeira edición data de 1979, seguirán *Bloque 12, 2º esquerda* e *Chocolate á chuva*) supón unha achega ata entón inédita a unha infancia e mocidade que non só

vai medrar da man da democracia senón que, simultaneamente, vivirá a transición dunha sociedade eminentemente rural a outra urbana e sometida a un proceso de industrialización desintegrador dos lazos que vertebraban as estruturas tradicionais (a familia extensa, os oficios artesanais, a “sabedoría” popular... curiosamente, en cambio, na obra de Alice Vieira o retroceso do poder da igrexa católica e a tradición relixiosa apenas ocupa ningún lugar relevante). O paralelismo coa situación e evolución da sociedade galega é obvio e por iso mesmo cabería agardar que a saga da Mariana puidese obter unha boa recepción entre nós. Mais o certo é que nin sequera chegou a ser editada en galego na súa totalidade (ademais de *Rosa, miña irmá Rosa*, só a segunda entrega, *Bloque 12, 2º esquerda* conta con versión galega na colección Árbore de Galaxia). Aínda que unha das súas obras (*A lúa non está á venda*) chegou a gozar de tres edicións, hoxe aparece como descatalogada, igual que *Bloque 12* e a divertida *Paulina ó piano* que compoñen a totalidade da obra de Alice Vieira editada en Galicia e en galego.

Se tivéssemos que xulgar polo número de edicións e reimpressiones acadadas, habería que concluír que as autoras que mellor acollida teñen obtido son Ana Mª Magalhães e Isabel Alçada, cuxa *Unha aventura na escola* (Bruño) vai xa pola oitava edición. Estas dúas autoras, profesoras de Historia no ensino secundario (Isabel Alçada chegou a ser Ministra de Educación no goberno conservador de Passos Coelho entre 2009 e 2011), forman un tándem que desde a década dos oitenta veñen entregando regularmente obras sempre cunha excelente acollida por parte dos lectores mozos portugueses. Son obras case sempre protagonizadas por un grupo de rapaces e rapazas que

viven unha aventura, na liña das populares "Os 5" ou semellantes. Así, a serie "Uma aventura" (da que chegaron a publicar máis de 50 títulos) ou tamén as que, mediante o procedemento da máquina do tempo (colección *Viagens no tempo*), traslada a unha panda de rapaces a épocas significativas do pasado histórico portugués que as autoras tan ben coñecen e nas que o enfoque didáctico é ben visible. A obra que tan boa recepción tivo entre nós acomódase máis ao subxénero que as veces se ten cualificado como de "novela de instituto", onde a aventura é desprazada pola descrición dos conflitos emocionais e mesmo escolares dun grupo de alumnos (unha "turma", coma din os portugueses) e que proporciona ocasión para o traballo nas aulas do profesorado, ao servizo do cal ao texto se lle engadiu un epílogo a xeito de "obradoiro de lectura".

Confeso que eu non son moi partidario deste tipo de enfoques paradidácticos que, con todo, adoitan ter moi boa aceptación entre boa parte do profesorado quen finalmente, ao actuaren como mediadores, son determinantes na difusión de obras e de autores. É logo plausible a hipótese de que os prescritesores escolares prefiren apoiar un tipo de literatura con ese carácter máis ou menos didáctico fronte a outra na que prevalecen os valores estritamente literarios, e isto explicaría o éxito da obra de Magalhães e Alçada fronte ás de outros autores portugueses menos favorables a ese aproveitamento didáctico. A maioría dos que levo citado ata aquí forman parte da xeración dos nados nas décadas dos corenta e os cincuenta do pasado século, á que tamén pertence José Jorge Letria, un autor cuxa obra certamente resulta difícil de verter noutro idioma porque (como tamén acontece en boa medida coa de Manuel António Pina e de Álvaro Magalhães) se constrúe a partir dun libérrimo xogo verbal no que as analoxías e as equivalencias ou antinomías semánticas, os equívocos e as brincadeiras coa oposición entre palabras (e mesmo letras...! ou números!) constitúen o alimento da creación literaria. Xogos, logo, que decote se perden no paso dun idioma a outro, mesmo no caso de dous tan próximos entre si como o galego e portugués que historicamente teñen sido un. Curiosamente, José Jorge Letria tivo que agardar a que o seu fillo –André Letria– se convertese nunha das principais figuras da nova ilustración portuguesa, para que a súa obra acadase versión galega nun dos espléndidos álbums ilustrados da editorial Kalandraka (*Animais fantásticos*).

Sen dúbida, son as editoras pontevedresas Kalandraka e, en menor medida, OQO, quen están a desenvolver un formidable

traballo de ponte entre o espazo literario portugués e galego no eido da literatura infantil e xuvenil. Dada a súa especialización no álbum infantil, foron os ilustradores e ilustradoras do país veciño os primeiros en seren requiridos e desde entón son asiduos colaboradores destas editoriais artistas gráficos como o devandito André Letria, Maria Bacelar, João Caetano, Manuel Tiago, André Neves, Marta Torrão ou João Vaz de Carvalho. Ao igual que no caso de José Jorge Letria, as veces o excelente traballo gráfico destes creadores acompaña textos de escritores portugueses. Así, un autor de obra tan extensa como António Mota, coñecido en Portugal polas súas novelas de carácter realista que tan ben describen as contradicións entre o universo rural e o avance do urbano (*Pedro Alecrim, Cortei as tranças, A casa das Bengalas*), entre nós apenas é accesible por dous breves textos para primeiros lectores (*Se eu fosse moi alto, Se eu fosse moi delgado*). Ou o poeta João Pedro Messeder (pseudónimo de José António Gomes) que foi finalista do Premio Compostela para álbum ilustrado con *O tempo voa*, ilustrado por Gémeo Luís.

José António Gomes, profesor de literatura na Escola Superior de Educación do Instituto Politécnico de Porto e durante anos presidente da sección portuguesa do IBBY (organización internacional dedicada a promover o libro para a infancia e a mocidade), merece unha citación específica pola súa longa traxectoria en actividades de investigación, intercambio e coñecemento mutuo entre os ámbitos portugués e galego da literatura infantil, como promotor dos Encontros Luso – Galaico – Francófonos que anualmente se celebran en Porto, participante asiduo nas xornadas que en Santiago de Compostela hai anos promovera a biblioteca infantil da Fundación Caixa Galicia, e nos Cursos

de Formación Continua que na actualidade organiza a Rede Temática da Literatura Infantil e Xuvenil do Marco Ibérico, Rede da que el mesmo é un dos máis activos compoñentes. Experiencias estas por desgraza aínda infrecuentes mais tan necesarias.

A editorial Kalandraka, nesa actividade de ponte antes sinalada, por unha banda ten dado a coñecer entre nós álbums de editoras afíns portuguesas, como a creativa Planeta Tangerina, e por outra ela mesma abriu unha sección portuguesa. Mais, comparar o catálogo da casa nai galega co que presentan en portugués, apunta a reforzar a tese, que aquí veño sostendo, de que se trata de dous eidos literarios separados. Poñerei tan só un exemplo que me parece ben significativo. O catálogo portugués enriquecese cunha serie moi ben concibida de textos ilustrados dirixidos a divulgar entre os lectores novos a obra de grandes poetas portugueses: Bocage, Fernando Pessoa, Florbela Espanca, Mário de Sá Carneiro e Cesário Verde (colección *Treze Luas* de Factoría K). Por que non incluír estes libros tamén no catálogo galego? Se a razón fose que non é precisa versión galega, o mesmo valería tamén para os autores portugueses que en cambio si contan con esa versión. Pola miña parte, penso que ben estaría que estes excelentes libros puidesen chegar aos nenos galegos, ao tempo que imaxino a colección portuguesa enriquecida con antoloxías de Rosalía, Curros, Pondal ou Manuel Antonio. Mais polo momento cómpre recoñecer que aqueles versos do João Verde (pseudónimo de José Rodrigues Vale, un raro escritor portugués bo coñecedor da poesía galega e gran admirador de Rosalía) que aínda hoxe se poden ler reproducidos en artísticos azulexos nun miradoiro de Monção que, ollando por riba do Miño, albisca ao lonxe a galega Salvaterra.

*Vendo-os assim tão pertinho
A Galiza mais o Minho,
São como dois namorados
Que o rio traz separados
Quasi desde o nascimento.
Deixai-os, pois, namorar,
Já que os pais para casar
Lhes não dão consentimento.*

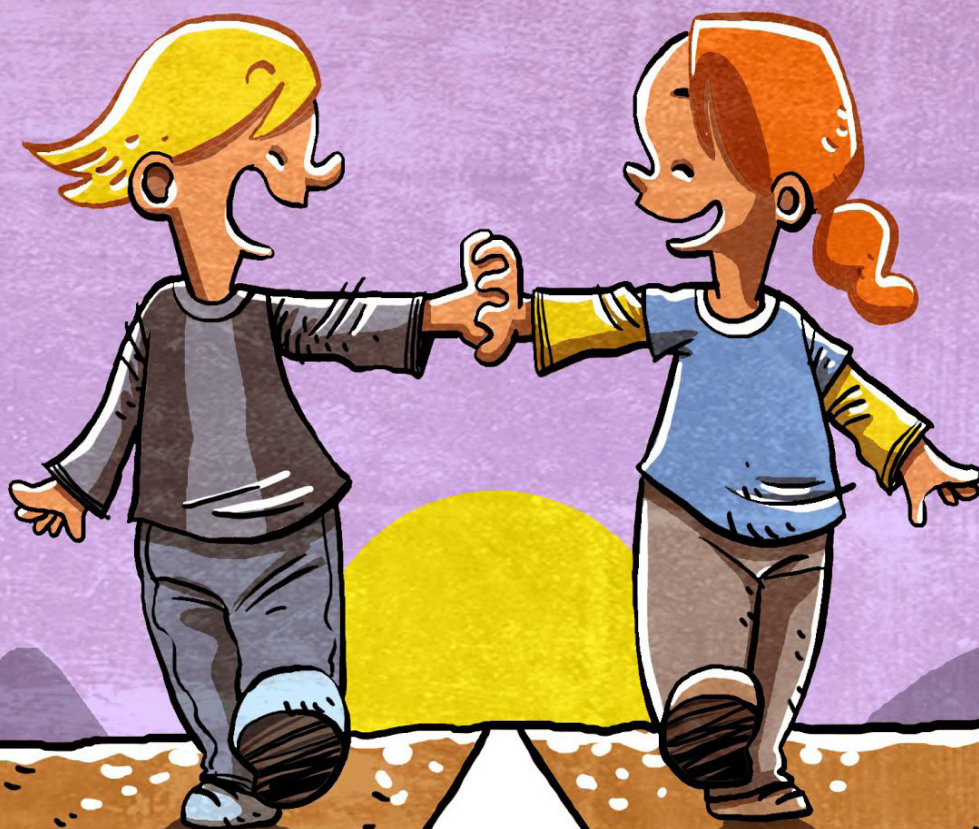
Moito hai aínda por facer. Moito por descubrir. Desde un lado e desde o outro.■

- JORGE AMADO (1986): *O gato Gaído e a andoriña Señá*. Vigo, Edicións Xerais de Galicia.
- JORGE ARAÚJO (2007): *Comandante Hussi*. Il. Pedro Sousa Pereira. Pontevedra, Kalandraka.
- MATILDE ROSA ARAÚJO (2006): *O pallasso verde*. Vigo, Ir Indo.
- SÉRGIO KLEIN (2009): *Poderosa (I, II e III)*. Vigo, Edicións Xerais de Galicia, col. Fóra de Xogo. (Brasil)
- ALEXANDRE HONRADO (2006): *O neno que aprendeu a voar*. Il.: José Miguel Ribeiro. Pontevedra, Kalandraka.
- ALEXANDRE HONRADO (2008): *O soño de Xelá*. Pontevedra, OOO Editora.
- JOSÉ JORGE LETRIA (2007): *Animais fantásticos*. Il.: André Letria. Pontevedra, Kalandraka.
- RICARDO LISIAS (2005): *Cobertor de estrelas*. Pontevedra, OOO Editora.
- ÂNGELA MADEIRA (2013): *Sopa verde*. Il.: Till Charlier. Pontevedra, OOO Editora.
- ÁLVARO MAGALHÃES (1995): *O home que non quería soñar*. Vigo, Ed. Xerais de Galicia. Col. Merlín.
- ÁLVARO MAGALHÃES (1998): *O Rei Lagarto*. Vigo, Ed. Xerais de Galicia. Col. Fóra de Xogo.
- ANA Mª MAGALHÃES E ISABEL ALÇADA (1993): *Unha aventura na escola*. Ed. Bruño.
- João Pedro Méseder (2009): *O tempo voa*. Il.: Gémeo Luís. Pontevedra, Kalandraka.

- ISABEL MARTINS (2009): *P de papá*. Il.: Bernardo Carvalho. Pontevedra, Kalandraka
- ISABEL MINHÓS MARTINS (2009): *Os mil brancos dos esquimós*. Il.: Madalena Matoso. Pontevedra, OOO Editora.
- ISABEL MINHÓS MARTINS (2010): *Ovellina dáme-la*. Il.: Yara Kono. Pontevedra, Kalandraka.
- ISABEL MINHÓS MARTINS (2013): *Grzas*. Il.: Bernardo Carvalho. Pontevedra, Kalandraka.
- ANTÓNIO MOTA (2004): *Se eu fose moi alto*. Il.: André Letria. Pontevedra, Kalandraka.
- ANTÓNIO MOTA (2006): *Se eu fose moi delgado*. Il.: André Letria. Pontevedra, Kalandraka.
- JOSÉ PINTO CARNEIRO (1998): *O estraño caso da rapazola que entrou polo despacho adiante*. Santiago de Compostela, Sotelo Blanco.
- MANUEL ANTÓNIO PINA (1995): *Xiganos e anantes*. Vigo, Ed. Xerais de Galicia. Col. Merlín.
- ANTÓNIO TORRADO (1999): *Teatro ás tres pancadas*. (Teatro) Vigo, Ed. Xerais de Galicia. Col. Merlín.
- ANTÓNIO TORRADO (1993): *A Nao Catrineta que ten moito que cantar*. Il. Paula Soares. Vigo, Ir Indo. Col. Historias Tradicionais.
- ANTÓNIO TORRADO (1993): *A historia da Carochiña e do infeliz Xoán Rátón*. Il. Manuel Mouta. Vigo, Ir Indo. Col. Historias Tradicionais.
- ANTÓNIO TORRADO (1993): *O paxe non cala*. Il. Manuela Bacelar. Vigo, Ir Indo. Col. Historias Tradicionais.
- ANTÓNIO TORRADO (1993): *O macaco de rabo cortado*. Il. Maria João Lopes. Vigo, Ir Indo. Col. Historias Tradicionais.
- ANTÓNIO TORRADO (1992): *Imos contar un segredo*. Il. Susana Oliveira. Vigo, Ir Indo. Col. O Parrulo.
- JOSÉ MAURO DE VASCONCELOS (2003): *A miña planta de laranxa lima*. A Coruña, Primerapersona. (Brasil)
- ALICE VIEIRA (1991): *Paulina ó piano*. Vigo, Ed. Galaxia. Col. Árbore.
- ALICE VIEIRA (1993): *A lúa non está á venda*. Vigo, Ed. Galaxia. Col. Árbore.
- ALICE VIEIRA (1996): *Bloque 12, 2º esquerda*. Vigo, Ed. Galaxia. Col. Árbore.
- VERGÍLIO ALBERTO VIEIRA (2006): *Contos por contar*. Vigo, Ed. Tambre.

DOCENTES

por Xosé Tomás | www.xosetomas.com

A EDUCACIÓN E OS MATERIAIS DIDÁCTICOS EN FINLANDIA:

QUE PODEMOS APRENDER?

Vedra, 20-21 febreiro de 2015

VI SEMINARIO-ORABOIRO INTERNACIONAL DE AVALIACIÓN DE MATERIAIS DIDÁCTICOS

Toda a información en:
www.nova-escola-galega.org
<http://avaliacionre.wordpress.com/>

ORGANIZAN

COLABORAN

